

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL YAPI SOSYAL DEĞİŞME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ZELİZER'İN TEORİLERİ IŞIĞINDA YAKIN
İLİŞKİLERDE PARANIN SOSYAL ANLAMI: ÇİFT
GELİRLİ HANELER ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA**

Melis Nisan ÇİFTÇİ
2501190943

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Filiz BALOĞLU

İSTANBUL – 2023

ÖZ

**ZELİZER’İN TEORİLERİ IŞIĞINDA YAKIN İLİŞKİLERDE
PARANIN SOSYAL ANLAMI: ÇİFT GELİRLİ HANELER
ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

MELİS NİSAN ÇİFTÇİ

Bu araştırma paranın anlamlandırılma süreçlerini ve buna bağlı olarak hane içinde paranın kadın-erkek yakın ilişkiler üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. İktisadi disiplin içinde tanımlanan paranın toplumsal hayattan kopuk ve tek yönlü ele alınmasını eleştiren bu çalışma; paranın sosyal anlamının ne olduğunu, bu anlamı nasıl kazandığını ve paranın toplumsal ilişkilerle etkilimin ne olduğunu incelerken paranın tek yönlü olmadığını kanıtlamayı hedeflemektedir. Bununla beraber bu çalışma gerçekleştirilen ekonomik işlemlerin benlik duygusunun gelişimi, cinsiyet ve sınıfsallık ile olan ilişkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda iktisat sosyolojisinin önemli isimlerinden Viviana Zelizer’in, yakın ilişkiler ile ekonomi arasındaki bağlantıya dayandırdığı ilişkisellik yaklaşımını temel alınmıştır. Para, bireylerin ilişkilerindeki etkinliğini ve ilişkinin türünü belirlerken; kişilerin parayı kazanış şekilleri, hediyeleşmeleri vb. durumlar da sosyal ilişkileri etkilemektedir. Bu yüzden para, toplumsal değer ve kültür arasında etkileşim bulunmaktadır. Bu nedenle paranın değerini ve geçerliliğini belirleyen de toplumsal ilişkiler ve yapıdır denilebilir. Böylelikle toplumsal alana sirayet eden para ekonomik değerinin yanında sembolik bir değer de kazanır. Dolayısıyla bu iki alanın birbirine olan etkisi incelemeye değerdir. Ayrıca Türkiye’de iktisat sosyolojisi alanındaki çalışmaların az olmasından kaynaklı, bu çalışmayla literatürdeki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılarak çift gelire sahip evli ve birlikte yaşayan çiftlerle görüşmeler yapılmıştır. 9'u evli 4'ü birlikte yaşayan çift olmak üzere toplam 13 çift ile görüşülmüştür. Görüşmeler deşifre edildikten sonra MAXQDA programına aktararak kodlama sistemiyle veriler analiz edilmiştir. Görüşmeler sonucunda katılımcıların parayı tanımlama ve anlamlandırma biçimlerinin hem iktisadi hem sosyal anlamı içerecek şekilde çift yönlü olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların evli olmaları veya birlikte yaşamaları değişkenine göre hane gelirini toplama ve hane harcamalarını düzenleme biçimlerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu ilişkinin anlamlandırılması ve katılımcıların ilişkilerinden beklentileriyle alakalı olarak farklılaşmaktadır. Hane harcamalarında paranın yönetimi ve hangi harcamaya kullanılacağı ise kadının geliri ve erkeğin gelirine göre farklılaşmaktadır. Genelde erkeklerin parası temel ihtiyaçları karşılarken, kadınların ki keyfi harcamalara yönlendirilmektedir. Kadın-erkek değişkenine göre bir diğer farklılaşma ise paranın duygularla olan ilişkisinde gözlemlenmiştir. Paranın sosyal anlamını daha çok belirten ve paranın duygularla ilişkisini daha fazla kuran kadınlardır.

Anahtar Kelimeler: Para, paranın sosyal anlamı, hane halkı, ilişkisellik, kadın-erkek ilişkileri

ABSTRACT

**THE SOCIAL MEANING OF MONEY IN CLOSE
RELATIONSHIPS IN THE LIGHT OF ZELIZER'S
THEORIES: A QUALITATIVE RESEARCH ON DUAL-
INCOME HOUSEHOLDS**

MELİS NİSAN ÇİFTÇİ

This research aims the service of making sense of money and, accordingly, examining the close relationships of money between men and women in the household. This study, which criticizes the one-sided approach of money, which is defined in the economic discipline, detached from social life; It aims to prove that money is not the only reflection of money while examining what the social meaning of money is, how this meaning is acquired and what is the effect of money on social relations. However, as a result of this study, economic use reveals its relationship with the development of self-behaviors, gender and class. In this context, the relationality approach, which Viviana Zelizer, one of the important names in economics, based on the connection between close relations and the economy, was taken as a basis. While making evaluations on money, individuals and decisions of the judiciary; Winning the person's pocket visual, gifts, etc. Movements also affect social relations. Therefore, there is an interaction between money, social value and culture. For this reason, it can be said that the value and validity of money are social relations and structure. Most of the time, the money that spreads to the social sphere gains as a value besides the economic expenditures. Therefore, it is worth examining the effect of these two areas on each other. In addition, due to the scarcity of studies on local economic enterprises in Turkey, this study has tried to fill in the literature.

Using the phenomenological research method, interviews were conducted with married and cohabiting couples with double income. A total of 13 couples, 9 of whom are married and 4 of whom are living together, were interviewed. After the interviews were deciphered, they were transferred to the MAXQDA program

and the data were analyzed with the coding system. As a result of the interviews, it was determined that the participants' ways of defining and making sense of money were bidirectional, including both economic and social meanings. It has been determined that the ways of collecting household income and arranging household expenditures differ according to the variable of the participants being married or living together. It differs in terms of the meaning of this relationship and the expectations of the participants from their relationships. The management of money in household expenditures and which expenditure it will be used for differ according to the income of the woman and the income of the man. In general, while men's money meets basic needs, women's money is directed to arbitrary spending. Another differentiation according to the female-male variable was observed in the relationship between money and emotions. It is women who indicate the social meaning of money more and establish the relationship of money with emotions more.

Keywords: Money, social meaning of money, household, relationality, male-female relations

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim pek çok yeni deneyimi içinde barındıran bir yolculuk oldu. Yüksek lisansın ikinci döneminde başlayan pandemi ile hem küresel anlamda hem de şahsi yaşantımda beklemediğimiz anlarda hayatımızın bize nasıl farklı deneyimler sunduğunu gördüm. Tabii dönem dönem tez yazım sürecinden koptum, kendime olan inancımı kaybettim ve bu yolu bitiremeyeceğimi düşündüm. Ancak bugün bu önsözü yazarken ki mutluluğumu, her yorulduğum veya umutsuzluğa kapıldığımda açıp bakacağım bir hatırlatıcı olarak kayıt altına almak istiyorum. Umuyorum ki bu çalışma literatüre ve gelecek çalışmalara katkı sağlayacak bir kaynak olacaktır.

Tez yazım ve araştırma süreci boyunca danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Filiz BALOĞLU'na yardımları, bilgileri ve sabrı için teşekkürlerimi sunarım. Her durumda desteğini esirgememesi, önce gerçekten iyi olup olmadığımı sormasıyla ne kadar şanslı olduğumu hep hissettim.

Tüm bu süreçte maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyip, sevgilerini sonuna kadar hissettiren canım anneme ve babama; küçük kardeşi olduğum için çok şanslı olduğum, en iyi halim olmam için çabalayan biricik abime; ailemizin sevgi yumağı, duygusal desteği Murphy'e; kaygılarımı dinlen, kimi zaman bana benden daha çok inanan sevgili Onur'a; son düzlükte bitişe beraber koştuğumuz Mahmure'ye; desteğini her zaman ifade eden aile üyelerime, bu çalışmaya destek veren katılımcılarıma ve yardımı dokunan herkese çok ama çok teşekkür ederim.

Melis Nisan ÇİFTÇİ

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PARANIN TANIMI, İKTİSADİ OLARAK PARA VE PARANIN TOPLUMSAL BOYUTU.....	4
1.1 Paranın Tanımı.....	5
1.2 Paranın Doğuşu: İş Bölümü ve Mübadele	6
1.3 İktisadi Olarak Parayı Açıklamak	9
1.3.1 Paranın İşlevi	10
1.3.2 Paranın Özellikleri.....	11
1.3.3 Piyasa Aracı Olarak Para	12
1.4 Toplumsal Bir İlişki Olarak Para ve Zelizer Öncesi Yaklaşımlar	16
1.4.1 İktisadi Paranın Eleştirisi	17
1.4.2 Toplum ve Para.....	19
1.4.2.1 Marx: Paranın Dönüştürücü Gücü	20
1.4.2.2 Weber: Paranın Rasyonelliği	22
1.4.2.3 Simmel ve Paranın Felsefesi	23
1.4.3 Paranın Kültür Üzerindeki “Yıkıcı” Etkisi	25
1.5 PARANIN KÜLTÜREL ANALİZİ.....	30
1.5.1 Paraya Kültürel Bir Bakış.....	30
1.5.1.1 Parsons: Para ve Dil	31
1.5.1.2 Veblen: Paranın Gösterişçi Tüketimi.....	32
1.5.1.3 Bourdieu ve Para: Sermayenin Gücü	33
1.5.1.4 Zelizer: Para-Toplum İlişkisinde İktisadi Kültürel Bir Bakış.....	34
1.5.2 Zelizer ve Para	36
1.5.2.1 Paranın Ayrımı ve Geçerli Para	39

İKİNCİ BÖLÜM

İLİŞKİSELLİK KAVRAMI VE HANE HALKI.....	44
2.1 İlişkisellik Kavramı ve İlişkisel Sosyoloji	44
2.1.1 Klasik Düşünürlerde İlişkisellik.....	46
2.1.1.1 Durkheim: Toplumsal Dayanışma ve İntiharın İlişkiselliği	46
2.1.1.2 Weber’in Toplumsal Eylemi	48
2.1.1.3 Simmel ve Toplumsal Etkileşim	49
2.1.2 Çağdaş Bir İsim Olarak Bourdieu: İlişkiselliğin Sermayesi	50
2.1.3 Zelizer’i İlişkisellik ile Düşünmek	53
2.1.3.1 Zelizer’in Yakın İlişkiler Kuramı	55
2.1.3.2 Düşman Dünyalar	57
2.1.3.3 Sadece Kesişen Durumlar (Nothing But).....	60
2.1.3.4 Bağlantılı Yaşamlar.....	61
2.2 Hane Halkı Analizi	63
2.2.1 Hane Halkı Tanımı ve Tarihsel Dönüşümü	63
2.2.2 Hane Halkı İlişkileri ve Ekonomik İşlemler	69
2.2.2.1 Türkiye’de Hane Tipleri.....	71
2.2.3 Çift Olmak: Flört, Nişanlılık, Evlilik	73

2.2.4	Ekonomik Çatışmalar: “Kimin Parası?”	77
-------	--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

	ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR	83
3.1	ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	83
3.1.1	Araştırmanın Sınırları.....	84
3.2	ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	85
3.2.1	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	87
3.2.2	Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları.....	89
3.2.3	Araştırmanın Analizi	91
3.2.4	Araştırmada Karşılaşılan Zorluklar	92
3.3	ARAŞTIRMA BULGULARI	94
3.3.1	PARANIN ANLAMLANDIRILMASI VE YAKIN İLİŞKİLERLE OLAN BAĞLANTISI.....	94
3.3.1.1	Paranın Tanımlanması	95
3.3.1.1.1	Paranın İktisadi Anlamına Yakın Tanımlamalar	96
3.3.1.1.2	Paranın Sosyal Anlamına Yakın Tanımlamalar	99
3.3.1.2	Paranın Kaynağıyla İlişkili Olarak Paranın Anlamı	102
3.3.1.3	Paranın Nereden Geldiği, Nasıl Kazanıldığının Önemi	103
3.3.1.4	Paranın Yakın İlişkilerdeki Yeri	108
3.3.1.4.1.1	Bireylerin Sosyal ve İlişki Statüsüne Yönelik Algıları	110
3.3.1.4.1.2	Kendini İfade Etme Biçimi Olarak Para	114
3.3.1.4.1.3	Toplumsal İlişkilere Tahsis Edilen Para	118
3.3.2	PARA HARCAMA BİÇİMLERİ VE HANE İLİŞKİLERİ	122
3.3.2.1	Hane Gelir ve Gider Algısı	123
3.3.2.1.1	Evlilikte Hane Gelir Planlaması.....	124
3.3.2.1.2	Birlikte Yaşayan Çiftlerde Hane Gelir Planlaması	129
3.3.2.1.3	İlişki Statüsünün Hane Giderleri Üzerine Etkisi	132
3.3.2.1.3.1	Temel Harcamalar	134
3.3.2.1.3.2	Keyfi Harcamalar	137
3.3.2.1.3.3	Evli ve Çocuklu Çiftlerin Çocuk Harcamaları	140
3.3.2.2	Tasarruf, Yatırım ve Borçlanma	143
3.3.2.2.1	Çiftlerin Ortak Yatırım Yapma Nedenleri ve Motivasyonları	145
3.3.3	İLİŞKİLER, DUYGULAR VE PARA.....	149
3.3.3.1	Sevgi.....	150
3.3.3.2	Güven.....	154
3.3.3.3	Özgürlük.....	156
	SONUÇ.....	160
	KAYNAKÇA	169
	EKLER.....	180

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Katılımcıların Demografik Özellikleri	89
Tablo 2 Paranın Tanımı koduna ilişkin kodlu bölüm sayısını gösteren frekans tablosu	96
Tablo 3 Paranın Kaynağı koduna ilişkin belge temelli frekans tablosu.....	103
Tablo 4 Paranın Kaynağı koduna ilişkin kodlu bölüm sayısını gösteren frekans tablosu	103
Tablo 5 Hane Ekonomisi Tanımı koduna ilişkin kodlu bölümleri gösteren frekans tablosu	123
Tablo 6 Birlikte Yaşayan ve Evli katılımcıların hane geliri hesap planlarıyla ilgili kod ilişki tablosu.....	124
Tablo 7 Kadın ve erkek değişkenin hane giderleriyle ilgili ilişki yoğunluğunu gösteren kod tablosu.....	133
Tablo 8 Birlikte Yaşayan ve Evli katılımcıların hane giderleri planlama biçimleriyle ilişkili kod tablosu.....	137
Tablo 10 Kadın ve erkek değişkenin duygular koduyla ilgili ilişki yoğunluğunu gösteren kod tablosu.....	150

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Farklı Sosyal Durumlar ve Tahsis Edilen Para Türlerinin Listesi (Zelizer, 1994; 26)	42
Şekil 2 Paranın Anlamlandırılmasına İlişkin Kategori, Tema ve Kod Şablonu.....	95

GİRİŞ

Para ve toplumsal ilişkiler toplumsal hayatın ayrılmaz parçasıdır. Bu yüzden ki hem para hem toplumsal ilişkiler sosyal bilimlerin odak konuları olmuşlardır. Para toplumu değiştiren ve dönüştüren, toplumsal alana iktisadi alandan müdahil olan bir araç olarak ele alınmıştır. Toplumsal ilişkiler ise toplumu anlamada, toplumsal yapıyı çözümlemede bir basamak olarak kullanılmıştır. Ancak her ikisinin birbirine olan teması belli kavramlar çevresinde sınırlı bir biçime ele alınmıştır. Oysa genel itibariyle ayrı ayrı ele alınan bu konular ayrılmaz parçalar olarak ele alındığında topluma dair farklı ve yenilikçi bir perspektif sunmaktadır. Para ve toplumsal ilişkiler tek yönlü etkileşim halinde değildir. Para toplumsal ilişkileri kurmada ve sınırlarını belirlemede aktif bir rol oynarken, toplumsal ilişkilerin türüne göre para anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla para ve toplumsal ilişkilerin etkileşimine bakmak yaşadığımız toplumun kültürel yapısından, ilişkisel sistemine, sınıfsallığından, gündelik yaşam stillerine ve toplumsal değerlere kadar pek çok konu hakkında bilgi sahibi olmamızın önünü açmaktadır. Kültürel perspektife sahip Zelizer'in çalışmaları ise para ile toplumsal ilişkilerin iç içe geçmişliğini anlamada ve analiz etmede ise kılavuz edinilmiştir.

Satın alma pratikleri, para kazanma biçimleri, hediyeleşme, piyango oynamak vb. ekonomik faaliyetleri içeren tüm eylemler ekonomiyle ilgili olmanın ötesinde anlamlara sahiptirler. Zelizer'e göre bireyler her bir toplumsal etkileşime karşılık bir para tahsis ederler. Böylelikle toplumsal alanda geçerli olan yeni para birimleri doğar; rüşvetin başkalarını kontrol etmek için kullanılan bir para olması veya "kan parası" tazminatı gibi. Aynı şekilde ekonomik faaliyetler toplumsal alanda yakın ilişkileri düzenlemek için de kullanılır. Hediyeleşme, ısmarlama vb. eylemler çevremizdekilerle olan ilişkimizin yakınlığını sergiler. Bir satın alma faaliyeti (ev almak, nişan yüzüğü almak vb.) sahip olduğumuz ilişkiyi tanımlar ve sınırlarını belirler. Mikro bir bakış açısıyla ele alınan tüm bu faaliyetler kadın-erkek ilişki ve farklılaşmalarından, kültürel ve sınıfsal yapıya kadar pek çok alana ışık tutar. Bu doğrultuda bu çalışmada

temel olarak “Ekonomik aktivitelerin ve paranın özellikle kadın-erkek yakın ilişkilerinde başkalarıyla nasıl bağ kurmada ve bu bağı ve ilişkiyi düzenlemede kullanılmaktadır?” sorusu etrafında gelişen; Yakın ilişkilerde ekonomik faaliyetler nasıl yönetilmektedir? Hane içinde maddi hane sorumlulukları nasıl paylaşılmaktadır? Yakın ilişkilerde paranın tabu olarak görülme nedenleri nedir? Sorularını ve daha fazlasını sormak ve cevaplamak kadın-erkek yakın ilişkilerinin ve paranın arasındaki ilişkisel süreci anlamada yol gösterici olacaktır. Sonuç olarak paranın kullanımı, paraya yüklenen sembolik değerler toplumsal ilişkilere ve toplum yapısına dair ipuçları içermektedir.

Para ve yakın ilişkilerin etkileşiminin ele alındığı bu çalışmanın birinci bölümünde para kavramı ve paranın anlamı ele alınmıştır. Öncelikle para dediğimizde neyi kastettiğimizi netleştirebilmek adına paranın tanımı ve paranın tarihselliği kavranmıştır. Paranın tarihselliğinde parayı ortaya çıkaran temel sebepler incelenmiştir. Sonrasında karşılaştırmalı ve eleştirel bir kavratış için paranın iki farklı bilim alanında nasıl ele alındığına bakılmıştır. İlk paranın iktisadi boyutu irdelenmiş; paranın iktisadi öğretilerdeki işlevi, özellikleri ve piyasa için anlamı ortaya konmuştur. İkinci olarak ise iktisadi öğretilerdeki para kavramsallaştırmasına karşıt paranın toplumsallığını tartışan görüşler aktarılmıştır. Sosyal bilimlerin klasik isimlerinin paranın toplum üzerindeki ilişkisine nasıl baktıkları işlendikten sonra ileri tartışmaları açabilmek adına para- toplum ilişkisini ele alan görüşlerin sınırlılıkları eleştirilmiştir.

İkinci bölümde, para merkezli analizlerden sonra araştırmanın ikinci ayağını oluşturan kültür, ilişkisellik, toplumsal ilişkiler ve Zelizer’in çalışmalarına etraflıca işlenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak para-toplum ilişkisine kültürel bir bakış sunan düşünürlerin- Parsons, Veblen ve Bourdieu- para incelemesi ele alınmıştır. Kültürel perspektifin ikinci ayağını ve çalışmanın da temelini oluşturan sosyolog Zelizer’in kültür-para ilişkisi detaylıca çalışılmıştır. Paranın toplumsal durumlara ve ilişkilere göre nasıl sınıflandırıldığı, değer atfedildiği, *geçerli* para birimlerine dönüştürüldükleri anlatılmıştır. Paranın kültürel analizinden sonra ilişkisellik çalışılmıştır. Öncelikle ilişkisellik ve ilişki nedir açıklanmış, sonra ilişkisellik sosyoloji dair kavram ve isimler değerlendirilmiştir. Burada Zelizer’in ilişkisellik sosyoloji ile olan bağlantısı da netleştirildikten sonra

Zelizer'in yakın ilişkiler ve para ilişkisi ele alınmıştır. Bu doğrultuda; elizer'in yakın ilişki tanımı, *düşman dünyalar*, *nothing but* ve *bağlantılı yaşamlar* kavramları incelenmiştir. İkinci bölümün üçüncü ve son bölümünde ise hane halkı nedir, flörtlük, nişanlılık, evlilik, hane halkında paranın dağılımı, hane içerisinde yapı ve statü meseleleri tarihsellik içinde istatistik bilgilerle açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm ise veri analizinde kullanılan yöntemi ve verilerin analizini içerecektir. Bu araştırma, bireylerin para ile ilişkileri arasındaki algı, duygu ve bakış açısına anlamayı ve bu iki fenomenin, parayla yakın ilişkiler arasındaki ilişkiyi çözümlemeyi amaçladığından araştırma yöntemi olarak fenomenoloji yaklaşıma sahiptir. Bu yüzden katılımcıların algılarını ortaya koyabilmek adına derinlemesine görüşme tercih edilmiş, görüşmeler yarı yapılandırılmış tarzda gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler *Paranın Anlamlandırılması ve İlişkilerle Olan Bağlantısı*, *Para Harcama Biçimleri ve Hane İlişkileri*, *İlişkiler Duygular ve Para* olmak üzere üç ayrı başlıkta incelenmiştir. Bu bölümlerde paranın bireyler tarafından anlamlandırılma biçimleri, para ile duygular arasındaki bağlantısı, paranın yakın ilişkilerdeki yeri ve ilişkileri şekillendirme gücü ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARANIN TANIMI, İKTİSADİ OLARAK PARA VE PARANIN TOPLUMSAL BOYUTU

İnsanlar arasında bir tür etkileşim aracı olan para tarih boyunca hem şekli hem özellikleri hem de işlevleri bakımından değişmiş ve gelişmiştir. Bu yüzden paranın ne olduğu konusundaki fikirler her dönemde farklılık göstermiştir. Temelde mübadele ilişkilerini kolaylaştırmak amacıyla ortaya çıkan para geçmişte mübadeleyi kolaylaştıran herhangi bir şey olarak kabul edilmiştir. Kısacası herhangi bir mal (buna altın ve gümüş gibi madenler de dahil) mübadele aracı olarak kullanılmıştır. Ancak hem malların zarar görebilme ihtimalinin oluşu hem de mal ile yapılan mübadelede değer sıkıntılarının ortaya çıkması ve maden kıtlığı gibi sebepler insanların farklı alternatiflere yönelmelerine neden olmuştur. Para yerine kullanılan mal ile yapılan mübadelenin yarattığı sorunlar, bugün para dediğimizde aklımıza gelen tanımlamalara uyan paranın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'nin önünü açtığı gelişmelerle ekonomik ilişkilerde ve piyasada kolaylaştırıcı olması bakımından kâğıt para yaygınlaşmış ve ortak bir değer yaratılmıştır.

Paranın yaygınlaşmasıyla paranın ne olduğu konusundaki tartışmalar da genişlemiş ve derinleşmiştir. İktisadi alanın bir parçası olarak görülen paranın tanımının, görevinin ve işlevlerinin neler olduğu üzerine farklı dönemlerde farklı fikirler temelinde iktisatçılar tarafından oldukça tartışılmıştır. Paranın ne olduğunun bu denli çok ele alınmasının nedeni iktisadi olarak tam olarak anlaşılmanın güç oluşu ve farklı toplumlar içinde farklı anlamlar kazanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü para her ne kadar ortak bir amacı ve değeri temsil ediyor olsa da kültürel anlamda her zaman tek bir değeri temsil etmemektedir. Bu da iktisadi bir olgu gibi ele alınan paranın aslında toplumsal ilişkilerle koparılamaz bir bağa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla paranın toplumsal anlamda ne olduğunu analiz etmede, paranın hem sosyolojik boyutunu

ele almak hem de iktisadi tanımlamalar ve tartışmalara bakmak bize para hakkında derinlemesine bir görüş sağlayacaktır.

1.1 Paranın Tanımı

Paraya dair kararlaştırılmış tek ve net bir tanım olmasa da genel itibariyle; para bir ödeme aracı olarak nitelendirilmektedir. “Dolayısıyla para, mal ve hizmet değişiminde genel olarak kabul edilen herhangi bir şeydir.” (Parasız, 2007; 5). Daha sosyolojik bir bakış açısıyla Weber parayı “ekonomik varoluş mücadelesinde bir silah” olarak tanımlamıştır. (Ingham, 2004; 20). Miskin (2011; 44) ise paranın ekonomistler tarafından, mal veya hizmetlerin ödenmesinde veya borçların geri ödenmesinde genel olarak kabul edilen herhangi bir şey olarak tanımlandığından, ancak genel olarak para denildiğinde anlaşılanın ise kâğıt ve madeni para olduğunu belirtmiştir. Aren (1991;7) de parayı en temel öğelerine indirgenmiş haliyle bir toplumun, değer ölçüsü ve ödeme aracı olarak kullanmayı kabul ettiği araç olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Bu sebeple para aklımıza ilk geldiği şekilde kâğıt veya metal olmak zorunda değildir. Toplumun kabul ettiği ve bir değer yüklediği her şey para olabilmektedir. Bu yüzden ekonomik hayatın temel öğelerinden olan paranın tanımının ne olduğu tartışmalı bir konudur.

Paranın bir araç olduğu vurgusu paranın ne olduğunu kavramada önemlidir. Para bir tüketim malı gibi doğrudan gibi ihtiyacımızı karşılamaz. Paranın yaptığı bize ihtiyaçlarımıza ulaşabilme gücü vermesidir. Bu ihtiyaç karşılama doğrudan tüketim malına ulaşmak olabileceği gibi toplumsal yaşamda sosyal ihtiyaçları sağlayan kültürel öğelere sahip olmaya da yarabilmektedir.

Paranın ödeme aracı olduğunu tanımlı mübadele sistemi içindeki görevine bakılarak da anlaşılabilir. Öncelikle insanların ihtiyaçları ve ürettikleri mübadeleyi doğurmuştur. Karşılıklı olarak değiştirilecek mal ve hizmetlerin değerinin bilinmesi mübadele ilişkisinde önemli bir adımdır. Para ise bu adımda malın mal ile denkliğini düzenleyen bir araç halini almıştır. Ancak para toplumsal alanda mübadelede kullanılan bir araç olmakla sınırla kalmamakta,

toplum yapısını şekillendirmekten farklı kültürel anlamlar kazanmaya kadar uzanan çok çeşitli yönleri sahiptir. Dolayısıyla, biraz daha ayrıntıya inerek paranın ne olduğunu anlamak ne sebeple ortaya çıktığını da anlamaktan geçer.

1.2 Paranın Doğuşu: İş Bölümü ve Mübadele

Paranın nasıl ortaya çıktığı meselesi parayı açıklarken çokça incelenen bir konu olmuştur. Bunun nedeni bir şeyin var olma sebebinin aslında kendisinin ne olduğunu ve ilişki içerisinde bulunduğu alanların tespitini mümkün kılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hem iktisadi alanda hem de sosyolojik çalışmalarda paranın neden ortaya çıktığı meselesi parayı nasıl tanımladıklarına göre ele alınmıştır. Paranın ne sebeple ortaya çıktığı konusunda ise mübadele ve iş bölümü her iki alana ait açıklamalarda temel oluşturmuştur.

Öncelikli olarak para için gereksinim en temelde bir tür mübadele şekli olarak insanların değiş-tokuş ilişkilerine dayanmaktadır. İnsanlar üretilen dahi ürettikleri dışındaki ihtiyaçlarını dışarıdan temin etme gereksinimi duymuşlardır. Bu gereksinim ilk önce takas denilen sistemi doğurmuştur. İş bölümünün henüz yapılmamış olduğu toplumlarda ihtiyaçlar doğrudan mal takasını Polanyi “karşılıklık” olarak adlandırmış ve açıklamıştır.

“Karşılıklılık ilkesinin işleyişi, yazı kullanmayan halklar arasında sosyal örgütlenmenin sık sık rastlanan bir özelliği olan simetri dediğimiz kurumsal kalıp yardımıyla büyük ölçüde kolaylaşır. Kabile alt bölümlerinde çarpıcı bir biçimde ortaya çıkan “ikililik” (**duality**), bireysel ilişkilerin çiftlere ayrılabilmesine yol açar ve böylece, sürekli kayıtların bulunmadığı durumlarda, mal ve hizmetlerin alışverişini düzenler.” (Polanyi, 2017; 92).

Takas ilişkileri ve karşılıklılık ilkesinde bireyler arasında ihtiyaçların karşılanması söz konusudur. Bu yüzden değer kavramı tam anlamıyla gelişmemiştir. Karşılıklılık ilişkisini içeren takas sisteminin yanı sıra toplumlar ihtiyaçları paranın varlığından önce merkezi dağıtım ile de gidermekteydiler. Polanyi (2017) bu ilişkiyi yeniden dağıtım olarak adlandırmıştır. İhtiyaç

karşılama sistemlerinden olan yeniden dağıtım, ihtiyaç ve isteklerin bir otorite tarafından dağıtılmasını ifade etmektedir. Polanyi bu sistemin işleyişini avcı toplumlar üzerinden örneklendirerek anlatmıştır:

“Avcılığın niteliği gereği, ürün miktarı istikrarsızdır, ayrıca ortak bir çaba sonucu elde edilmemiştir. Bu koşullar altında, her avdan sonra grubun birbirine girmesini önleyebilecek tek dağıtım yöntemi budur. Ama bütün bu tip ekonomilerde benzer ihtiyaçlara rastlanır. Alan genişleyip çeşitlilik arttıkça da yeniden dağıtım etkin bir iş bölümüne dönüşür, çünkü artık mekan içinde birbirinden ayrılmış üretici gruplarını birleştirmek durumundadır.” (Polanyi, 2017; 92).

Polanyi’nin ihtiyaçları karşılama sistemlerini açıklarken bahsettiği iş bölümü hem toplumsal gelişmede etkin rol oynamış hem de mübadele ilişkilerinde paranın gereksinimi temellendirmiştir. İnsanların mal ve hizmetleri iş bölümü ile üretmelere başlamaları toplumsal yapıyı ve ekonomik ilişkileri köklü bir değişikliğe uğratmıştır. Çünkü iş bölümü, mübadeleyi zorunlu kılmaktadır. (Aren, 1991; 13). Toplumlar önceleri kendi içlerinde takas veya merkezi dağıtım ile kolektif bir değiş-tokuş gerçekleştirebiliyorlardı. Ancak iş bölümü kişileri gereksinimlerini giderebilmeleri bakımından birbirlerine bireysel düzeyde bağlar. Bu durumu Durkeim’in iş bölümü analiziyle de okuyabiliriz. Toplumsal iş bölümünün gelişmesiyle bireyler farklı görevler üstlenirler ve bireysellik artar. İş bölümü ve bireysellekle beraber üretim gücünü ve yetisini de arttırmaktadır. Durkheim (2020)’a göre bu da ekonomik anlamda toplu iradenin yerine bireyleri birbirine bağlayan yeni pratikler doğurmuştur. İş bölümü ile mübadele ve ihtiyaçların karşılanması para ile ilişkisi ne olduğu ise tam bu noktada gelişmektedir.

İş bölümü ile mübadele birbirine zorunlu bağlı kavramlardır. Nasıl iş bölümü mübadeleyi doğurduysa, Aren’nin (1991) tabiriyle iş bölümünün yapılabilmesi ve gelişimi ise mübadelenin kolayca yapılabilmesine bağlıdır. Mübadeleyi kolaylaştıran ve iş bölümünü geliştiren araç ise paradır. Para net bir değer biçme olanağı sağlar. Sonra da mübadelenin bir tarafını oluşturarak, yani mübadeleye aracılık ederek, takasın güçlüklerini ortadan kaldırır. (Aren, 1991; 13).

Paranın nasıl ortaya çıktığıyla ilgili olarak açıklamalarında Marx da iş bölümünün gelişimi temel almıştır. Ona göre yeni iş bölümüyle tüm mallar ve hizmetler mübadele değerine dönüşmüştür ve üreticiler arasındaki ilişki değişmiştir. Her bireyin üretimi öteki bireyin üretimine bağlıdır; bunun gibi ürünün üreticinin elinde ihtiyaç maddesine dönüşmesi de ötekilerinin tüketimine bağlı hale gelmiştir.

“Fiyatlar eskidir, mübadele de öyle; ama birincisinin gitgide artan bir oranda üretim maliyetince belirlenmesi, ikincinin de giderek tüm üretim ilişkilerine egemen olması ancak burjuva toplumunda yani serbest rekabet toplumunda en ileri anlatımına kavuşur ve sürekli olarak gelişmeye başlar.” (Ercan, 1997; 263, Marx, 1979; 227).

Marx’ın bahsettiği, iş bölümünün gelişmesi ile değişen düzenin yaşayabildiği toplum kapitalist toplumdur. Dolayısıyla Marx para, iş bölümü ve mübadele ilişkilerinin etkilerini modern toplum üzerinden incelemiştir. Kapitalist toplumdaki iş bölümü malların üretimin sürecini toplumsal yapıdan koparmıştır ve üreticileri tekilleştirerek toplum içinde birbirinden ilişkisiz birimlere dönüştürmüştür. Ancak döngüsel bir biçimde bu ekonomik olanın toplumsal olandan uzaklaşma süreci üretim biçiminin yeniden toplumsallaşması ihtiyacını doğurmuştur. Bunun sonucu olarak Marx, metaların insan emeğini içeren aynı soyut öze sahip olmalarından kaynaklı değer biçiminin doğduğunu belirtmiştir. Ortaya çıkan bu soyut değer biçimi de sonuç olarak para şeklini almıştır. Paranın mübadele aracına dönüştüğü bu yeni iş bölümünü de Polanyi’nin değişiyile *Büyük Dönüşüm*¹ sebep olmuştur ve paranın piyasalaşma süreci başlamıştır.

Takas ile başlayan mübadele, toplumsal yapı ve üretimin değişimiyle farklılaşmış ve gelişmiştir. Öncelikle iş bölümü ile artan farklılaşma ve üretim takas sisteminin mübadele yapılabilmesi açısından yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Sonrasında hem malların değerlerinin belirlenebilmesi hem de değiş-tokuş için bir karşı taraf bulunabilmesi adına yeni araçlara ve sisteme ihtiyaç

¹ Polanyi, aynı isimli kitabında (2017) Büyük Dönüşüm’ün 19.yüzyılda başta emek ve toprağı sonra para ve her şeyi metalaştıran piyasa sürecine geçiş olduğunu belirtir. Paranın piyasalaştığı bu dönem toplumsal değişimler de meydana gelmiş, kapitalist toplum yapısı hızla yayılmıştır.

duyulmuştur. Bu yüzden takas ve yeniden dağıtım gibi sistemlerin çıkmazını aşmak için para kullanımı devreye girmiştir. Mübadeleyi birebir karşılıklı mal ilişkisinden kurtaran para fiyat mekanizmasının işlemlerini sağlayarak piyasa sistemini yaygınlaştırmıştır. Ayrıca piyasada bir araç olarak kullanılan para piyasayı düzenleyen bir öge halini de almıştır.

1.3 İktisadi Olarak Parayı Açıklamak

Paranın iktisadi ilişkilerde temel bir öge olmasından kaynaklı paraya dair açıklamaların esas olarak iktisatçılar tarafından yapılmış olması beklenmedik bir durum değildir. Bu yüzden paraya dair kabul edilmiş genel tanımlamalar ve özellikler de iktisadi bakışla ortaya konmuş tanımlamalardır. Ancak paraya dair açıklama ve tanımların temelini anlamak paranın kavranmasındaki hâkim bakış açısını anlamanın da yolunu açar.

İlk olarak iktisadi alanda para tartışmasına bakmadan önce paranın tanımlanmış işlevlerine ve özelliklerine bakmak gerekir. Bu özellikler ve işlevler geçmişten bugüne yürütülmüş bazı tartışmalar sonucunda kabul edilmiştir ve halen iktisadi tartışmaların temelinde yer almaktadır. Paranın genel olarak üçü geleneksel, üçü modern olmak üzere toplamda altı işlevi vardır. (Parasız, 1994; 9). Bu işlevlere ek iktisadi öğretilerde paranın para olarak kabul edilmesi için sahip olması gereken altı temel özelliği vardır. Bu işlev ve özelliklerin bilinmesi ise iktisat alanında paranın iktisatçılar tarafından ne olarak görüldüğünün çerçevesini bizlere vermektedir.

İktisadi alanda paranın ne olduğu tartışması ise sınırlı kalmıştır. Çünkü paranın salt iktisadi alana dahil olduğu fikriyle yola çıkan iktisatçılar paranın toplumsal alanla olan ilişkisinden çok paranın ekonomik yönüyle ilgilenmişlerdir. Bu yüzden paranın sahip olduğu tüm özellik ve işlevler piyasadaki rolleri ile ilişkilidir. Bu doğrultuda klasik iktisadın paraya yönelik açıklaması daha çok paranın dolaşım aracı olması üzerinden olmuştur. Dolaşım aracı olarak para mübadeleyi kolaylaştıran ve iktisadi süreçleri cisimleştiren bir kavram olarak ele alınmıştır. Klasik iktisatçıların ortaya koymuş oldukları yaklaşımın açtığı yoldan temellenen Neo klasik iktisat ise paranın işlev ve özellik tanımlamalarında ekler

ve değişikler yapmışlardır. Ancak parayı açıklamada Klasik iktisatçıların bakış açısından çok da öteye gidememiştir.

1.3.1 Paranın İşlevi

Paranın iktisadi öğretilerde kabul edilmiş belli işlev ve özellikleri vardır. Bu özellik ve işlevlerden bahsetmek sonraki bölümlerde hem iktisadi olarak paranın nasıl anlamlandırıldığı hem de toplumsal alanda paranın işlevlerini ne olduğu hakkındaki tartışmaların temeline oturacaktır.

Paranın işlevleri ile başlamak gerekirse; bir mübadele aracı olarak paranın üç geleneksel işlevi vardır. Bunlar; hesap birimi olarak para, mübadele aracı olarak para ve tasarruf aracı olarak paradır. Hesap birimi olarak para, paranın ekonomide değer ölçüsü olma işlevini belirtmektedir. “Hesap birimi mal ve hizmetlerin değerini belirlemede, mal varlığını ve kredileri (ve borçları) hesaplamada yararlı olmakta ve mal ve hizmetlerin fiyatlarını ölçmektedir.” (Parasız, 2007;5). İkinci işlev, mübadele aracı olarak para, mal ve hizmetlerin karşılıklı değişimde, değişim oranı ve değerinin belirmesi için paranın araç olma işlevine değinmektedir. Ayrıca bu işlevle para yasal bir fiyat elde etmeye de aracılık etmektedir. Son olarak tasarruf ve borçlanma aracı olarak para işlevi de üretim ve tüketime artış ile ilgilidir. “Pek çok mali işlem belli süre sonra bazı ödemeleri gerektirir ve dolayısıyla belirli değişmez bir ölçünün bulunması da zorunludur.” (Parasız, 2007; 8). Para da mübadelede aracı işlev gördüğünden bu görevi gerine getirebilmektedir.

Gelişen ve değişen iktisadi tartışmalarda paranın işlevleri meselesi de ele alınmıştır. Bu doğrultuda paranın geleneksel işlevleri yanında modern işlevleri de sıralanmıştır. Bu işlevler; iktisadi faaliyetleri yönlendirici olarak para, gelirleri yeniden dağıtma aracı olarak para ve nüfuz aracı olarak paradır. Paranın iktisadi faaliyetleri yönlendirmesi ile başlamak gerekirse bu işlev; ekonomik alandaki faaliyetlerde paranın teşvik edici ya da engelleyici bir araç olması ile ilgilidir. Paranın bu işlevinden sonra gelirleri yeniden dağıtımındaki aracılığı gelir. Bu işlev paranın bir ekonomide gelir üzerindeki yaratıcı etkisini belirtir. Çünkü parasal ve finansal anlamdaki değişiklikler ve gelişmeler iktisadi

aktörlerin gelir durumu üzerinde etkilidir. Paranın modern işlevleri arasında son olarak paranın nüfuz aracı olması yer alır. Günümüz iktisatçılarının bu anlamda yaptığı önemli analiz; sermayeye sahip olanların veya parasal akımları yönetme gücü olanların bu özelliklerin yanında nüfuza sahip olma gücünü de elinde bulundurmalarıdır. Kişiler üzerinden örnek olarak zengin ve ünlü iş insanlarının açıklamalarının ekonomik alanda tartışmalara yol açması gösterilebilir. Paraya sahip olan birimlerin sahip oldukları güç ise bankalar üzerinden örneklendirilebilir. Buna göre, bankalar uzun vadede söz konusu olduğunda, çeşitli faaliyetlere kredi verilmesini kabul veya reddederek ekonomiye yön verebilirler. (Parasız, 2007; 9). Sonuç olarak farklı zamanlarda da olsa üzerinde tartışmış ve karar verilmiş tüm işlevler paranın bir araç oluşuna ve rollerine dayanmaktadır. Paranın ne olduğu tartışmasının işlev basamağından sonra özelliklerine de bakmak gereklidir.

1.3.2 Paranın Özellikleri

İktisadi alanda para ilgili açıklamalardaki temel konulardan bir diğeri de paranın özellikleri olmuştur. Ayrıca paranın toplumsal yönünün tartışılmasında paranın iktisat alanında belirlenmiş özellikleri ise eleştirilmiştir. Dolayısıyla önce bu özelliklerin neler olduklarına bakmak hem iktisadi hem toplumsal alandaki para açıklamalarının temelini anlamada önemlidir.

Para ile ilgili tartışmalarda iktisatçılar fikir ayrılık yaşasalar da paranın ne olduğu konusundaki anlaşmazlıkları aşmayı amaçlamışlardır. Bu yüzden paranın bir araç olarak tanımlanabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Buna göre paranın kabul edilmiş; genel kabul görme, taşınabilir olma, homojen olma bölünebilirlik (Mishkin, 2011; 45), taklit edilememesi ve değerini koruması (Özyurt, 2006; 9) olmak üzere altı temel özelliği vardır.

İlk olarak paranın bir araç olarak tanımlanabilmesindeki en temel özelliklerden biri herkes tarafından genel kabul görmesidir. (Özyurt, 2006; 9). Paranın genel kabul görme özelliği mübadeleyi gerçekleştirecek her iki taraf için de işlemlerinin kabul görmesini sağlar. Bir sonraki özellik olarak paranın taşınabilir olması (Salihoğlu, 2019; 9) ise mübadelede parayı avantajlı bir araç kılmaktadır. Taşınabilir olan para büyük hesaplamaları ve geniş çaplı harcamaların

gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır. Taşınabilirlik özelliği ile benzer olarak bölünebilirlik özelliği de paranın kolaylaştırıcı yanına değinmektedir. Bölünebilir olması ile para, günlük ve küçük tutarlı işlemlerde kullanımı kolaylaştırmıştır ve bu yüzden tercih edilir olmuştur.

Paranın taklit edilememe özelliği de diğer özellikler gibi paranın kullanımının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. (Salihoğlu,2019; 9). Ancak yaygınlaşmasına aracı olmasında diğer özelliklerden farklı olarak, kolaylık sağlaması değil güven vermesi neden olmuştur. Taklit edilmesini zorlaştıracak kâğıt, renk, tasarım vb. tekniklerinin kullanılması insanlarda paranın kullanımına karşı güven duygusunu geliştirmiştir. İktisadi aktörler olarak bireylerin güven duygusuyla ilişki kuran bir diğer özellik de paranın değerini korumasıdır. Dengelerin bozulduğu, enflasyonun görüldüğü ekonomilerde paranın değerini kaybetmesi bireylerin paraya karşı duydukları güveni de zedelemektedir. Dolayısıyla paranın bir araç olarak kabul edilebilmesi ve güven duyulup kullanılabilmesi için değerini kaybetmemesi gerekmektedir.

Son olarak paranın homojenliği özelliği de diğer tüm özellikler kadar önemlidir. Homojenlik özelliğine göre para bir tüm olarak aynı maddi değeri temsil etmektedir. Diğer bir deyişle, para hem nitelik hem de görünümü açısından her yerde aynı olmalıdır. Paranın tek bir standardı olması, geçmişteki gibi farklı standartlarda altın, gümüş veya para kullanılmasından doğan sorunların önüne geçmiştir. Ancak paranın homojen olduğu kabulü paranın toplumsal olarak açıklanması konusunda tartışmaya sebep olmuştur.

1.3.3 Piyasa Aracı Olarak Para

Para hem klasik iktisatçılar hem Neo klasik iktisatçılar tarafından konu alınmış ve tartışmalarının öznesi olmuştur. Her biri temel olarak paranın tanımının, işlevlerinin, onu ortaya çıkaran mekanizmaları ve paranın rolünü ele almışlardır. Ancak dönemsel olarak para tartışmaları farklılık göstermektedir. Klasik dönem iktisatçıları ilk olarak paranın nasıl ortaya çıktığını, sonrasında paranın simgesel yönü üzerinde yoğunlaşmışlardır. Neo klasik iktisatçılar ise temelde aynı meseleleri ele almışlar ancak klasik iktisatçılara eleştiriler getirerek paranın işlevine dair tartışmaları geliştirmişlerdir.

Klasik iktisatçılar paranın tanımının yapılmasında ve işlevlerinin sınırlarının çizilmesinde önemli ve birincil adımları atmışlardır. “Zaten para kavramının yeri ve işlevleri genel olarak klasik iktisadın belirlediği sınırlar doğrultusunda analiz edilebilmektedir.” (Ercan, 1997; 111). Bu sınırlar içerisinde klasik iktisatçılar paranın simgesel bir araç olarak kullanılmasına ve değeri üzerine tartışmışlardır.

Klasik iktisatçılardan olan Adam Smith, Fuat Ercan’ın (1997;112) aktarımına göre, merkantilist bakışın, parayı zenginlik kaynağı olarak görmesini eleştirmiştir. Çünkü ona göre para yalnızca satın alma gücünü veren bir araçtır. Paranın satın alma gücü veren bir araca dönüşmesi ise Smith’e göre mübadeleyi kolaylaştırma amacından doğmuştur. Mübadele ilişkilerinde değiş tokuşun kolaylaştırılması yolunda herkesçe kabul edilen bir dizi ortak amaçlar geliştirilmiştir. Para da bu ortak amaçlardan biridir.

“Bu ortak değerler, öküz olabileceği gibi, Habeşistan’da tuz, Hindistan kıyılarının bazı bölgelerinde bir çeşit deniz hayvanı kabuğu, Newfoundland’de kurutulmuş morina balığı, Virginia’da tütün, Batı Hint adalarındaki bazı sömürgelerin şeker vs. kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu daha basit ortak değer ölçüleri zamanla daha dayanıklı olan metalara dönüşmüş, bu şekilde metaların bölünebilirliği ile bir üründen daha az ya da daha çok alma mümkün olmuştur. Para böylece, toplumsal olarak kabul edilmiş eşdeğer olarak, her türlü malın alınıp satıldığı ya da birbirleriyle mübadele edildiği genel ticaret aracı olmuştur. (Smith, 1985; 32).” (Ercan, 1997; 114).

Dolayısıyla Smith için para değişim ilişkilerini rasyonelleştirmekten başka bir şey yapmamaktadır. Smith’in bu bakış açısı iktisadi alanda paranın özünde değişim aracı olduğu öğretisinin temelini oluşturmuştur. Ancak zaman içerisinde parayı tümüyle tek bir ortak amaç olarak kabul etmek paranın kabul edilen ortak amaç dahilinde farklı formlara sahip olabileceği fikrinin unutulmasına yol açmıştır.

Bir diğer klasik iktisatçı Hume ise paranın ne olduğu meselesinde Smith ile benzer tanımlamalarda bulunmuştur. Ancak Smith’ten farklı olarak paranın ortaya çıkışında belirleyici olan faktörlerin yalnızca mübadelenin zorluğu

olmadığını belirtmiştir. Huma'a göre para, ticari alanda mübadele içine giren her iki üreten tarafın da kazanmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla para; “zenginliğin özü olmaktan uzak, sadece genel kabul gören bir hesap birimi olarak metanın diğer meta ile değiştirilmesini kolaylaştıran bir araçtır.” (Ercan, 1997; 116, Clarke, 1990; 27).

Klasik iktisadın paraya dair bakışının sınırlarını anlamada bir diğer ve son isim de Ricardo'dur. Ricardo para meselesini ele alırken Smith ve Hume'dan farklı olarak değer kavramını tartışmasının dışında bırakmıştır. Bu yüzden Ricardo'nın analizinde para soyut ve toplumsal değerlerden kopartılmış ve sadece nicel özellikleriyle ele alınmıştır. Ricardo'nun bu bakışı iktisadi alanda genel kabul gören para *nötr* ve *değersizdir* anlayışının temelini oluşturmuştur. Çünkü klasik iktisatçılara göre paranın oluşmasında servetin oluşmasında hiçbir rolü yoktur. (Akdiş, 1996; 11).

Paranın nötr kabul edilmesi klasik iktisatçıların düşünce temelinin miktar kuramı dayanmasından kaynaklanmaktadır. Miktar kuramı, para miktarı ile fiyatlar genel düzeyi arasındaki ilişkiyi sapmaya çalışan en eski açıklama şeklidir. (Parasız, 2007; 106). Kısacası bu açıklama şekline göre para arzı temel alınmakta ve bu arzın fiyatları nasıl etkilediği ele alınmaktadır. Ancak miktar kuramında her ne kadar para arzı önemli bir faktör olsa da para piyasadaki reel değişkenleri etkilemeyen bir faktördür. Dolayısıyla para ekonomik düzlemde nötrdür.

Paraya ekonomik düzlemde değişken ve etkisiz eleman rolü atfedilmesi bireylerin ellerinde âtıl para bulundurmayaacağı fikrinin de iktisatçılar tarafından kabul edilmesine neden olmuştur. Yani, ekonomik alanda bireyler rasyonel davranışlar sergileyecektir ve paralarını planlı kullanarak yalnızca işlem yapma güdüsüyle para talebinde bulunacaklardır.

Paranın ne olduğu konusunda klasik iktisatçıların ortak noktası paranın mübadele ilişkilerinde bir araç olarak kullanılması olmuştur. Diğer bir değişle, “klasik analizde para, sadece bir maldan vazgeçme karşılığında elde edilen paranın başka bir mal alımında kullanılması anlamında takas ekonomisinin

zorluklarını giderici aracı bir fonksiyon olarak düşünölmüştür.” (Ercan, 1997; 117). Paranın sadece araç olarak görölməsi, iş bölümünü ve meta alışverişini hızlandırıp kolaylaştırması paranın nötr olduğu fikrini de doğurmuştur. Çünkü para ekonomik işleyişte yalnızca bir simgesel değerin ötesinde görölmemekte ve değersiz kabul edilmektedir.

Klasik iktisatçılardan sonra Neo klasik iktisatçıların para analizine baktığımızda; mübadele ilişkilerinde bir araç olarak kullanılan para düşüncesinin yanı sıra, Neo klasik iktisatçılarla beraber paranın bir süreç oluşu, piyasalaşması ve piyasadaki düzenleyici rolü üzerinde duracak şekilde genişlemiştir. Yine de her iki iktisadi öğretinin de paraya bakışı yüzeysel ve sınırlı kalmıştır. Bu durum, bugün hala kabul edilmekte olan neo klasik iktisadın kabulünde paranın nötr, değersiz ve tek olduğu fikrine atıfla bulunan açıklamalarından ve tanımlamalarından anlaşılmaktadır. Irving Fisher’ın geliştirdiğı mübadele denkleminde parayı sadece bir araç konumuna koyması, Alfred Marshall’ın da parayı yalnızca bireylerin kullanım için hazır tuttıkları simgesel bir ortak amaç olarak varsayması, paranın kolaylaştırıcı bir araç olmaktan öte incelenmediğini göstermektedir. (Ercan, 1997; 131). Tüm bunlara karşın neo klasik iktisatçılardan Keynes hâkim anlayışa eleştirel bir yaklaşım göstermiştir. Keynes, egemen iktisadi anlayışın yetersiz olduğunu ve parayı araç olarak ele almasından kaynaklı pasif konuma itildiğini kabul etmektedir. (Ercan,1997; 163-164)

Keynes (2020) *Para Üzerine Bir İnceleme* kitabında araç olarak var olan paranın aslında para ve hesap parası olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Paraya dair bu ayrım bir nevi Keynes’in paranın doğuşunu farklı bir noktadan ele almasından kaynaklanmaktadır. “Keynes’e göre paranın gelişimi için belirleyici olgu, karşılıklı sözleşme ve borç ilişkilerinin gelişmesidir”. (Ercan, 1997; 164). Bu da Keynes için para kuramının birincil kavramı olarak; borçların, fiyatların ve genel satın alma gücünün *ifade edildiğı* hesap parasıdır (money of account). (Keynes, 2020; 3). Yani muhasebe ve piyasa işleri hesap parası olarak ifade edilmektedir. “Paranın kendisi ise, teslimiyle borç sözleşmelerinin ve fiyat sözleşmelerinin *ifade edildiğı* ve genel satın alma gücünün elde *tutulduğı* biçim, karakterini hesap parası ile olan ilişkisinden alır”. (Keynes, 2020; 3). Her ne

kadar Keynes para hakkında daha detaylı tanımlarda ve analizlerde bulunmuş olsa da yine de parayı tek bir yönüyle ele almıştır.

Sonuç olarak, paranın tanımı ve paraya dair açıklamalar sınırlı kalmıştır. Parayı mübadele ilişkileri ve piyasa içinde yalnızca bir araç olarak gören bakış açısı paranın yine iktisadi alan içerisinde tanınmasına ve tanımlanmasına sebep olmuştur. Para sabit, değişmez, herkesçe tek bir anlamı olan bir şeymiş gibi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda paranın ne olduğu, paranın özellikleri ve işlevleri tahmin edilir ve hesaplanabilir verilere dayandırılmıştır. İktisatçılar parayı miktar kuramı gibi parayı sınırlı bir açıyla ele alan teorilere dayandırmışlardır ve açıklamaları daha çok paranın ekonomik önemi ve hareketi hakkındaki açıklamalardan öteye gidememişlerdir. Her ne kadar Keynes bu açıklamaları yetersiz bulup ekonomiyi parasal bir süreç olarak açıklamış olsa da paranın toplum ile olan ilişkisini açıklamada yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla, iktisadi açıklamalara dayanan tartışmalar ve tanımlar para-mal ikilisine dayandığından parayla gerçek hayatı birbirinden kopuk ele almaya sebep olmuştur.

1.4 Toplumsal Bir İlişki Olarak Para ve Zelizer Öncesi Yaklaşımlar

Parayı ve toplumsal ilişkileri çözümlemenin yolu bu iki kavramın ilişkisini ve birbirine olan etkisini anlamaktan geçmektedir. Bu yüzden iktisadi bir mesele olarak ele alınan paranın aslında toplumsal ilişkilerde kurucu bir niteliği sahip olduğu gerçeğini ve paranın da toplumsal ilişlerle anlam kazandığını göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak paranın kavramını yalnızca iktisadın kuramsal tartışmaları ile ele almak maalesef paranın işlevini ve toplumsal olanla ilişkisini çözümlemekte kısıtlı kalmaktadır. Bunun sebebi yalnızca iktisadi bakışın temelde iktisadi ilişkileri toplumsal ilişkilerden ayrı ele almasından kaynaklanmaktadır. Çünkü, neo klasik iktisat için ana odak noktaları ekonomik değişim, pazar ve piyasadır. İktisat, ekonomik varsayımlar yapabilmek için istikrarlı toplumsal parametreleri gerektirir. Bu nedenle iktisat ekonomik süreci etkileyebilecek parametreleri analizinden çıkarır ve normlarla kurumlar hakkında yalnızca belli zamanlarda bahseder. Fakat ekonomik sürecin sosyolojik analizi yapmak tam bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü para ve ekonomik alana dahil olan pek çok şey görünenin arkasındaki toplumsal

faktörlere de bağlıdır. Bu nedenle ekonomi ve toplumun geri kalanı arasındaki bağlantıların ve etkileşimlerin analizini yapabilmek için ekonominin sosyal bağlamını oluşturan kurumsal ve kültürel parametrelerdeki değişimleri anlamak gerekir. Tam bu noktada paranın sosyolojik çözümlemesini yaparken ilk olarak Neoklasik iktisat eleştirisi ile karşılaşmaktayız. İkincil olarak paranın sosyolojik çözümlemesinde paranın toplumsal anlamını belirleyen faktörün yalnızca para değil toplumsal ilişkiler ve kültür olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.4.1 İktisadi Paranın Eleştirisi

Klasik öğretiden, bugünkü ana akım Neoklasik iktisada kadar iktisadi alanda paraya dair getirilmiş açıklamalar paranın var oluşunun tüm yönlerini açıklamada sınırlı ve yetersiz kalmıştır. Bunun sebebi iktisadi açıklamalarda paranın genel olarak; temel meta-teorisine dayanan, rasyonel ve maksimize edici aktörler arasındaki sayısız ikili alışverişi içeren bir 'reel' ekonomi modeli içinde ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır. (Ingham, 2004; 19). Bu çerçevede, para temelde nötr ve tarafsız bir değişim aracı olarak görülmektedir. Dolayısıyla iktisadi alanda dahi etkisi az olan paranın toplumsal boyutu göz ardı edilmiştir.

Bugünkü hâkim öğretisi olan Neo klasik iktisat, parayı ve paranın varoluşunu piyasa ve piyasa süreçleri içinde görmektedir. Dolayısıyla iktisadın başlangıç noktası bireydir ancak piyasanın aktörlerini oluşturan bireyler birbirlerine bağlı değildir. Dolayısıyla genel varsayım, aktörlerin belirli ve istikrarlı tercihler yaptığını ve faydalanmayı en üst düzeye çıkaran alternatif eylemi seçtiğidir. Bu doğrultuda Neo klasik iktisadın öğretilerine göre, eylemler kaynakların azlığı ile sınırlı olduğundan aktörlerin davranışları tahmin edilebilirdir. Çünkü aktörler her zaman fayda ve karı en üst düzeye çıkarmayı amaçlarlar. Ayrıca, Neo klasik iktisat için temel odak noktaları ekonomik değişim, pazar ve piyasadır. İktisat, ekonomik varsayımlar yapabilmek için istikrarlı toplumsal parametreleri gerektirir. Bu yüzden iktisat ekonomik süreci etkileyebilecek parametreleri analizinden çıkarır ve normlarla kurumlar hakkında yalnızca belli zamanlarda bahseder. “Neo klasik iktisatçılar için piyasa düzleminde tanımlı olan para, doğal olarak “iktisadi insan” ile ilişkilendirilmekte, paranın anlamı ve içeriği bu aktörün piyasada tanımlı eylemleriyle açıklanmaktadır.” (Aslan, 2019; 272). Bu

yüzden iktisadi öğretilerde para aktif bir rol oynamamaktadır. Paranın esasen bir değişim aracı olduğu öğretisi de bu fikir etrafında şekillenmektedir. Paranın değişim aracı oluşunun temeli ise klasik iktisatçılardan gelmekte olup, iktisatçıların parayı bir sembol ya da bir metanın sembolik temsili olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Paranın nötr ve tarafsız olduğu öğretisi Ingham'a göre paradoksal bir ilkedir. Para uzun vadede nötrdür, çünkü ekonomideki çıktıyı ve büyümeyi etkilemez. Paranın etkili olduğu durumun fiyat düzeyi olduğu iddia edilmektedir. (Ingham, 2004; 22). Ancak, Ingham, paranın etkili olduğu durumda paranın analitik bir hesaplamayla dahil edilmediğini belirtmiştir. Yani paranın etkisi toplumsaldır. Tam bu noktada analitik bir hesaplamaya sahip olmayan ve nötr olarak atfedilen para aslında nötr ve tarafsız bir konum sergilememektedir. “Para bir egemenlik biçimidir ve bu nedenle bir otoriteye atıfta bulunulmadan anlaşılamaz.” (Ingham, 2004; 27). Bu yüzden var olan bu çelişki iktisadi açıklamaların üzerine konumlandırıldığı miktar teorisinin savunduğu para miktarının fiyatlar ile yakın ilişkide olduğu fikrini sarsmıştır.

İktisadi alanda kabul görmüş olan paranın standart ve tek olduğu fikri de paranın değerini, anlamını ve toplumsal niteliğini anlamaya çalışmak yetersiz kalmaktadır. Bu noktada paranın anlamı ve toplumsal niteliği için Zelizer şöyle demektedir;

“Para farklı anlamlara sahiptir; örneğin paranın nasıl kazanıldığı, farklı anlamlar yüklenmesine neden olmaktadır. Örneğin; paranın piyangodan kazanılmasıyla çalışılarak maaş yoluyla veya miras kalmasıyla kazanılmasını birbirinden ayırmaktayız. Bunlardan gelen paralar aynı miktarda alım gücünde olsalar da, farklı anlamlar yüklenmesine ve kişilerce bu paralara farklı şekilde bakılmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan sadece nasıl kazanıldığı değil, paranın nasıl harcanacağı konusu da, paranın farklı şekilde görülmesine neden olabilmektedir. Örneğin; paranın günlük alışveriş için mi, yoksa giyim masraflarına mı ayrıldığı konusu da, piyasada göreceği işlev açısından bir fark olmayan “aynı para“ya farklı anlamlar yüklenmesine neden olabilmektedir (Zelizer, 1994;3-4).”

Zelizer, ana akım haline gelmiş Neo klasik iktisadın paraya dair genel bakışı özetleyerek, paranın toplumsal yönünün geride kaldığı açıklamaların temelde beş varsayıma dayanan bir piyasa-para ilişkisi modeli geliştirdiğini öne sürmüştür. Piyasa parası modelinin ilk varsayımı paranın işlev ve özelliklerinin ekonomik terimlerle açıklanmasına dayanmaktadır. Paranın ekonomik kavramlarla açıklanması onu homojen ve bölünemez bir piyasa aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Paranın sembolik anlamı kabul edildiğinde bile, ya ekonomik alanla sınırlı kalır ya da büyük ölçüde önemsiz bir özellik olarak ele alınmaktadır. (Zelizer, 1994; 11). Modelin ikinci varsayımı tüm paraların aynı olduğu ve bu yüzden yalnızca tek bir tür para piyasasından bahsedilebileceğidir. Üçüncü varsayım, para ve maneviyat üzerinedir. Paraya dair genel bakışta para ve maneviyat arasında bir ikilem kurulur; para niteliksel olarak tarafsızken kişisel ve toplumsal değerlerin yeri bellidir. Modern toplumda para, bedensel olmayan değerlerin aksine, esasen saygısız ve faydacı olarak tanımlanmaktadır. (Zelizer, 1994; 11). Dördüncü olarak paranın toplumun metalaştırması konusu yer almaktadır. Bu da paranın ve paraya dair kaygıların tüm toplumsal alanları işgal etmesinden kaynaklanmaktadır. Modelin beşinci ve son varsayımı ise paranın toplumsal değer ve maneviyatla ilişkisi olması ve onları değiştirme gücüne sahip olmasına rağmen bu ilişki kavramsallaştırılmamış hatta reddedilmiştir.

Piyasa ekonomisine dayalı iktisadi açıklar içerisinde yer alan para, tek yönlü ele alınması bakımından tüm yönlerinin anlaşılması mümkün kılınmamıştır. Oysaki para yalnızca matematik hesaplamalarıyla sınırlı değildir. Bu yüzden sosyolojik bir bakışla pek çok düşünür paranın toplum üzerindeki ve toplumun para üzerindeki etkilerini ele almıştır.

1.4.2 Toplum ve Para

Paranın gelişmesi yalnızca ekonomik alanda değişimlere yol açmakla kalmamış, toplumsal alanda ve toplumsal yaşantıda değişimlere neden olmuştur. Hatta para toplumsal değişimin birincil aracı olarak da kabul edilmiştir. Çünkü paranın gelişimi ile toplumsal ilişkiler ve kurumlar ya zayıflamışlardır ya da dönüşmüşlerdir. (Carruthes, 2010; 55). Paranın yarattığı tüm bu değişim ve

dönüşümler de bugün içinde yaşadığımız modern toplumun yapısını ve karakterini oluşturmuştur.

Paranın modern toplumun varlığı ve gelişimi üzerindeki gücü 19.yüzyıl ve 20.yüzyıl düşünürlerinin görüşlerini de etkisi altına almıştır. Paranın bu kadar yaygınlaşması, genişleyen bir pazarla tüm sosyal alanları işgal etmesi, Max Weber'in deyişiyle parayı insan hayatının soyut ve hiç de kişisel olmayan bir unsuru olarak ele alınmasına neden oldu. (Zelizer, 1994;6). Dolayısıyla piyasa ekonomisini aşan, modern toplumsal yaşamın bir aracı olan parayı ve onun etkileri klasik düşünürlerden modern isimlere kadar pek çok teorisyenin inceleme konusu olmuştur.

1.4.2.1 Marx: Paranın Dönüştürücü Gücü

Marx yapıtlarında paranın toplumdaki rolüne ve işlevlerine önemli derece yer vermiştir. Bunu da paranın ne olduğunu açıklarken öncelikle paranın kabul edildiği gibi mübadele sisteminin kolaylaşması için var olduğu önermesini reddederek yapmıştır. Marx için parayı bir tür takas ilişkisinin evrimleşerek gelişmiş hali olarak ele almak, paranın değer biriktirme işlevini geri plana itmektedir. Dolayısıyla para sadece değişim aracı değildir ve paranın elde edilmesi kendi başına paranın var olmasında bir amaç olabilmektedir. (Dodd, 2014; 53). Paraya dair bu kabul Marx'ın para ve toplum ilişkisinin de temelini oluşturmuştur.

Değer biriktirme işlevine sahip olan para sermaye yaratma gücüne de sahiptir. Marx için bu güç modern toplumun yapısını dönüştürmüştür. Önceleri kendi yaşamsal ihtiyaçlarını gidermek için çalışan insanlar kapitalizmle beraber daha fazla sermaye yaratımı için çalışmaya başlamışlardır. Bu dönemde üretim tekniğini geliştiren burjuvalar ise hem üretimi arttıran makinalarına hem de artan sermayeye sahip olmuşlardır. Kapitalizmin getirdiği bu değişiklik toplumda bir çelişki doğurarak toplumun sınıfsal yapısını değiştirmiştir. Buna göre toplum; paraya ve dolayısıyla sermayeye sahip olanlar, yani burjuvalar ve burjuvalar için çalışan işçiler olarak ayrılmıştır. Kapitalist üretim tarzı ve sınıfsal toplum yapısı değer biriktiren parayı amaç haline getirmiştir. Bu yüzden para tüm toplumsal

alanlara yayılarak, bireylerin nesneler ile olan ilişkilerini de dönüştürmüştür ve toplumun ekonomik, politik ve kültürel yapısını da değiştirmiştir.

“Kapitalist toplumda *temel üretim güçleri* sanayi ve ticaret, fabrika ve imalâthane, *temel üretim ilişkileri* burjuvalar ve proleterler arasındaki üretim ilişkileridir. Üretim güçleri piyasa güçleri tarafından ve arz- talep ilişkisine göre belirlenir ve kapitalist sürekli kâr ve yatırım peşinde koşarken, kapitalist ve işçi arasındaki üretim ilişkisinin bağlayıcı unsuru kişisellikten- uzak ve sadece 'para eksenli' bireysel çıkara yönelik çabalardır, yani kapitalist işçiyi sadece kâr sağlayacak bir araç olarak kullanır ve böylece gerektiğinde onu kullanır veya işten atar. “(Slattey, 2014; 107).

Farklılaşan üretim süreci ve dönüşen toplumsal yapı ile bireysel düzeyde de değişimler söz konusu olmuştur. Marx’a göre kapitalizmin değiştirdiği toplumda yabancılaşma büyük bir problemdir. Paranın değer algısında yarattığı değişim ve paranın bir mala dönüşmesi; insanın kendinden, doğadan ve ürettiklerinden koparak yabancılaşmasına neden olmuştur. “Para nihai maldır, çünkü diğer tüm malları satın alabilir, ama insanın ve doğanın gerçek güçlerini mübadele ilişkilerinde şeyleştirmiş yabancı soyutlamalara dönüştürür.” (Deflem, 2003; 75). Ancak Marx’a göre bu yabancılaşma hem zihinsel hem de maddi anlamda gerçekleşir. Kapitalist sistemindeki fazla üretmeye yönelik baskıcı çalışma düzeni, bireyin yeteneklerini ve kapasitesini keşfetmenin önüne geçerek kendinden uzaklaştıran bir düzendir. Bu yüzden birey emeğine ve kendine yabancılaşarak makineleştirilir. Ayrıca bireyin emeğiyle ürettiği mal ona meta olarak geri döner. Bu da işçinin ürettiği mal üzerindeki kontrolü kaybetmesine neden olarak onu ürettiğinden koparır.

Marx’ın yabancılaşma kavramından sonra paranın toplumda yarattığı etki yabancılaşmayla iç içe olan *meta fetişizmi* kavramında da okunabilir. Metaların kendi “doğal ve ayırt edici değerlerini” koruyabilecekken, paranın her şeye değer biçer hali metalar arasındaki ayrımı da ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden Marx’a göre para biçiminde tüm metalar birbirine benzer hale gelmiştir. (Zelizer, 1994; 8). Tüm bunların neticesinde para hem bireyleri hem de modern toplumun yapısını dönüştürmüş ve şekillendirmiştir.

1.4.2.2 Weber: Paranın Rasyonelliği

Weber'in parayı ele alış amacı, paranın toplumsal rolünü ve sanayi toplumundaki rasyonelleşme sürecini anlamaktan yola çıkar. Dolayısıyla para Weber'in ana odak noktası değildir. Ancak konu edindiği kapitalist toplumun merkezinde paranın yer alması Weber'in paranın toplum ile olan ilişkisini incelemesine neden olmuştur. Ekonomik alanda bir araç olarak kullanılan para hesaplamaları kolaylaştırmıştır. Bu kolaylaşma ile mükemmele yaklaşan hesaplamalar paranın yaygın kullanımın önünü açmış ve toplumsal boyutta değişimlere neden olmuştur. Weber bu değişimi iki boyutlu ele almıştır: Protestan ahlakının getirisi olarak paranın kullanımı ve devlet yapısındaki değişimler.

Paranın hesaplamaları kolaylaştırmasıyla para karşılığı bir malı satın almak veya sermaye biriktirmek de kolaylaşmıştır. Paranın sermaye sahibi olmayı kolaylaştırmasının yanı sıra Protestan ahlakı kapitalizmin yükselişine katkıda bulunmuştur. Protestan düşüncede çalışmak ibadetin bir parçası olarak kabul görmekteydi. Dolayısıyla Protestanlık diğer dinlerden rasyonel bakış açısıyla ayrılmaktaydı.

“Katoliklik yoksulluğu kurtuluşa giden yol olarak görür ve cennetin öte dünyada olduğunu düşünürken, Püriteniz kişisel zenginliği Tanrının inayetinin bir göstergesi ve kurtuluşu da önce den alınlarına yazılmış, bir azınlığın gözle görülür sembolü olarak ilân etmiştir. Sıkı çalışan ve zenginliklerini artıran Calvinistler kendilerini seçilmiş, azınlık olduklarına inandırmaya çalıştılar ve böylece kâr güdüsü lânetlenmişlik korkusundan psikolojik kurtuluş anlamına gelmeye başladı. Yine de bu zenginlik çarçur edilmeyip saklanmalı ve kazancı artırma aracı olarak ve Tanrıyı daha fazla yüceltmek için yatırıma dönüştürülmeliydi: bütün bunlar kapitalist ruh için temel önemdeydi.” (Slattery, 2014 ;80)

Protestan ahlakının yarattığı bu zenginlik kapitalizmin gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Para ise emeğe değer atfetmeyi ve sermaye birikimini kolaylaştırması bakımın Weber'in Protestan Ahlakı incelemesinde dolaylı bir yer edinmiştir.

Para ve devlet ilişkisini incelerken Weber paradan daha açık bir şekilde bahsetmiştir. Paranın ekonomik alandaki hesaplamaları kolaylaştırması parayı güçlü bir hesap aracı haline getirmiştir. Bürokratik yönetim için gerekli olan istikrarlı ve evren sistemin doğuşu da böylelikle gerçekleşmiştir. (Dodd, 2014; 217). Her şeyin hesaplanabilir olduğu bürokratik sistem ile devlet ekonomiyi düzenleme kapasitesini de arttırmıştır. “Weber’in görüşüne göre, para herhangi bir sermaye için esastır, ancak modern kapitalizmin sürekli üretken ve mali süreçleri açısından gerçekten kapsamlı bir para sistemi ortaya çıkar.” (Dodd, 1994; 29). Dolayısıyla para kapitalist sistemin temelini oluşturduğu gibi, kapitalizm para sistemini de geliştirmiştir. Toplumsal yapı ise yeni para sistemine uyarak kontrolün arttığı ve hesaplamaların önem kazandığı bir düzene dönüşmüştür.

1.4.2.3 Simmel ve Paranın Felsefesi

Marx’a göre paranın toplumsal boyutunu geniş bir kapsam içinde ele alan Simmel, paranın toplumsal yönünü anlamada önemli bir yeri olan “Paranın Felsefesi” kitabı ile paranın ve alışverişin toplumsal boyutlarını detaylı ve kapsamlı ele aldığı incelemesiyle öncü isimlerden olmuştur. Simmel de Marx gibi para ekonomisinin toplumda yarattığı çatışmalarla ilgilenmiştir, çünkü ona göre para temel bir toplumsal etkileşim biçimidir. İnsanlar önceleri takas ile etkileşimi sağlarken; paranın kullanılması ve para ekonomisinin gelişmesiyle insanlar arasındaki bu etkileşim de büyük değişim yaşamıştır. Toplumsal hayattaki etkileşimde önemli bir yere sahip olan parayı Simmel üç düzeye ayırmıştır. İlk olarak özel bir değer biçimi olarak para, paranın hayatın diğer bileşenleri ile olan ilişkisi ve son olarak paranın toplumsal hayatın ve piyasanın bütünlüğü ile olan ilişkisi. Kısacası Simmel’in çağa dair önemli eleştirileri para ve toplum analizinden yaptığını söylenebilir.

İlk olarak para-değer ilişkisini inceleyen Simmel, değerlerin nasıl yaratıldığını açıklamıştır. İnsanlar önce nesneler yaratılırlar, yaparlar. Bir sonraki aşamada nesle ile aralarına bir mesafe koyarlar. En son da bu mesafeyi aşmak için çaba gösterirler ve böylelikle değer ortaya çıkar.

“Ekonomik alanda bu süreç öyle gelişir ki insan ile talep ettiği nesne arasında devreye giren fedakârlık ya da feragatin içeriği aynı zamanda bir başkasının talep nesnesi olur. Kişi bir başkasını sahip olduğu ve kendisinin de istediği şeyden vazgeçmeye ikna etmek için ya da ötekinin istediğine sahip olmaktan ya da ondan hoşlanmaktan vazgeçmek zorundadır. [...] İki değer oluşumu iç içe geçer; bir değeri edinmek için bir değer sunmak gerekir. Böylece nesnelerin değerine ilişkin *karşılıklı* bir belirlenim olduğu görülür. Her nesne değiştirilerek diğer nesne aracılığıyla kendi değerinin pratik gerçekleştirim ve ölçümünü edinir. Nesneler ile özneler arasında oluşan mesafenin en önemli ifadesi ve sonucu budur.” (Simmel, 2017; 33).

Kısacası değer ve nesle ilişkisi, nesneler yapmak, onlarla aralarına mesafe koymak ve böylece *uzaklık, engeller, güçlüklerin* üstesinden gelmeye çalışmaktır. Bu yüzden değerın insanlarla nesneler arasındaki mesafeyle belirlendiğini söylemek yanlış olmaz. Elde etme güçlüğü meselesinde ise zorluk arttıkça nesnenin değeri de artmaktadır. Ancak ne kadar uzak o kadar değerli demek çok da doğru değildir çünkü Simmel elde etme güçlüğüünün bir en alt ve en üst sınırı olduğunu belirtmiştir. Çok kolay elde edile nesnenin değeri de çok fazla değildir. Değerli olduğu düşünülen şeyler bir ölçüde çaba gerektiren şeylerdir. Ancak ulaşılması çok güç olan nesneler de şeyler de çok değerli değildir. Elde etme çabamızla bize yaklaşıyorsa bir şey o şey bizim için de değerini kaybeder. Bu yüzden en değerli şeyler genelde ne çok uzakta ne de çok yakında olanlardır.

Bir nesle ile arada olan mesafeyi belirleyen faktörler ise; nesneyi elde etmek için geçen zaman, nesnenin kıtlığı, karşılaşılan güçlükler ve o şeyi elde etmek için başka şeylerden vazgeçme gerekliliğidir. Para da değeri belirleyen faktörlerden biridir. Çünkü para hem nesnelerle aramızda olan uzaklığı belirler hem de bu uzaklığı aşmamızı sağlayacak araç olarak hizmet eder. Modern toplumlarda da para nesneleri bizden ne kadar uzak olacağını belirleyen ana faktörlerdendir. Para yoksa *o şeye* ulaşamaz. Yeterince parası olan birisi nesnelerle arasında olan uzaklığı aşmada kolaylık sahibi olur. Bu yüzden modern toplumlarda para mesafeleri aşmadaki temel araç haline gelmiştir.

Simmel için para, modern toplumda değer yaratmada ve mesafeyi aşmada temel araç olduğu gibi aslında modern toplumun oluşumunu ve gelişimi de sağlayan ana motivasyondur. Paranın gelişimi modern ekonominin ve kapitalist toplumunun temelidir. Simmel, paranın bu toplumlarda bağımsızlık kazanma aracı olduğunu da belirtmiştir. Takas, insanları birbirine mecburi bir şekilde bağlıyorken, para ekonomisinin gelişmesiyle insanlar ürettikleriyle başkalarının ürettiklerini almak zorunluluğundan kurtulmuştur. Yalnızca para ile mesafeleri ve istediklerine istedikleri anda ulaşabilme imkanına sahip olmuşlardır. Buna ek olarak paranın gelişimi yarattığı ekonomi ve sağladığı bağımsızlık nedeniyle hesap yapma gerekliliğini de doğurmuştur. Para ekonomisiyle nitel ögelere yoğunluklu olarak nicel ögelere dönüşmüştür. Paranın neden olduğu hesaplamalar ve matematiksel normlar zamanla toplumun entellektüelleşmesine ve rasyonelleşmesine de katkıda bulunmuştur. Bunun yanında zihinsel işlemler de büyük ölçüde önemini arttırmıştır. Simmel buna örnek olarak, nakit rezervli banknotları içeren parasal işlemlerin gerektirdiği zihinsel süreçleri örnek vermiştir.

Para ekonomisinin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini analiz ederken Simmel, bu ekonominin olumlu sayılabilecek etkilerinden de söz etmiştir. Para zamanla insanlar ve toplum üzerinde özgürleştirici etkilere de neden olmuştur. Modern ekonomiyle genişleyen piyasa bireylerin daha fazla insanla iletişim kurma olanağını arttırmıştır. Ayrıca takas ve türevi ilişkilerin ortadan kalmasıyla, para bireylerin birbirlerinin üzerinde olan sınırlayıcılığını kaldırmıştır. Para ekonomisinin sağladıklarıyla insanlar bireyselliklerini gerçekleştirebilecek daha fazla alan bulma imkanına sahip olmuşlardır. Böylelikle bireysel çıkarlar ve ilgiler de daha iyi sürdürülebilir ve korunabilir hale gelmiştir. Tüm bunlar ve daha fazlasıyla insanlar toplumsal grupların sınırlandırmalarından kurutulup daha özgür halde gelmişlerdir.

1.4.3 Paranın Kültür Üzerindeki “Yıkıcı” Etkisi

Paraya dair açıklamaların ekonomik alanın dışına taşarak sosyal bilimlerde de ele alınmaya başlamasıyla paraya dair anlam ve tanımlar çeşitlenmiştir. Para artık yalnızca ekonomik alanda var olan bir ekonomik aktör olmadığı, toplumu

etkileyen ve toplum tarafından da şekillenen bir olgu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla toplumsal bir ilişki olarak ele alınan paranın derinlemesine anlaşılabilmesi için kültür ile olan ilişkisini incelemek zorunlu bir hal almıştır. Bu doğrultuda para ve kültür ilişkisine dair öne sürülen görüşler ikiye ayrılmaktadır; paranın kültürü nasıl şekillendirdiği ve kültürün parayı nasıl şekillendirdiğine dair görüşlerdir. Her ne kadar kültür ve para ilişkisi iki ayrı koldan ilerlese de tüm bu yaklaşımlar parayı tek üniter bir aktör olarak olarak değil çeşitliğe sahip bir fenomen olarak ele almışlardır. (Dodd, 2014; 271-271).

Kültürün para tarafından etkilendiği ve şekillendiği görüşü genel olarak paranın kültür üzerindeki yıkıcı gücünü ele almaktadır. Bunun sebebi paranın toplum ve toplumsal süreçleri nesneleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Önde gelen isimler olarak ise Marx, Simmel ve Polanyi paranın kültür üzerindeki etkisini işlemişlerdir.

Marx (2015)'a göre paranın kültür üzerinde yıkıcı ve hatta yok edici bir gücü vardır. Bu yıkıcı ve yok edici gücü Marx'ın para-meta ilişkisinden doğan yabancılaşma teorisi üzerine oturmaktadır. Yabancılaşma, paranın nesneler ile bireyler arasındaki ilişkisinin kopmasını ifade etmektedir. Kapitalist piyasada dolaşıma giren bir nesnenin kullanım değeri üzerinde değişim değeri olan paranın egemen hale gelmesi, insanların kendi ürettiklerine yabancılaştırmıştır. Kısacası yabancılaşma, insanın kendi kendisinden ayrıldığı bir aşamadır. (Marx, 2015; 65). Bu aşama sonrası insani ilişkiler de değişim değeri olan paraya bağlanarak nesneleşmesine sebep olmuştur. Oysa Marx'a göre insandaki emek ve yaratma gücü insanın özünü ve kültürü oluşturan en temel faaliyetlerdir. Ancak kendi üretimine ve yarattığına yabancılaşan insan kendini şeylere indirger ve paranın egemenliği altına girer. Böylelikle para kültür üzerinde hakimiyet kurar.

“Öyleyse bu tanıma göre para, *bireyselliklerin* genel bozulmasıdır, onları kendi karşıtlarına dönüştürür ve kendi nitelikleriyle çelişen nitelikler kazandırır onlara. [...] O zaman para, kendi öz (*essences pour soi*) olduklarını ileri süren bireye ve toplumsal bağlara vb. karşı, o bozulma erklığı olarak da görünür.” (Marx, 2015; 209).

Bir değer biçimi olarak ortaya çıkan para, her şeyi değişime sokabilmeyi sağlar ve bu yüzden her şeyin kendi özel değerini çalar. Böylelikle para her şeyin değer ölçütü haline gelir. “Böylece, metalar ve onları üreten ve değiştiren insanlar üzerinde güç elde eder. Para, başka bir deyişle, sosyal süreçleri nesnel şeylere dönüştürür. Kültürün ekonomik yaşamdaki rolünü basitçe gizlemekle kalmaz, aynı zamanda onu yok eder.” (Dodd, 2014; 274)

Paranın kültür üzerindeki yıkıcı günü ele alan bir diğer isim ise George Simmel’dir. Simmel’e göre paranın toplumsal ilişkileri bozarak, paranın kültürel yabancılaşmaya sebep olduğuna dikkat çekmiştir. Her ne kadar para toplumun rasyonelleşmesine öncülük etmiş olsa da paranın git gide toplumun önemli bir parçası haline gelmesi ve yarattığı toplumsal değişiklikler toplumun yaratıcı kültürünü bozmuştur. Bu değişimin yaşanmasında en büyük sebeplerden biri para ekonomisinin gelişimiyle her varlığın *şeyleşmesi* olmuştur. Yani para herkesi ve her şeyi sadece “Kaç para?” sorusuna indirgemıştır. Bu yüzden kültür de nesnel olarak ölçülüp hesaplanabilen bir değer unsuru olarak ele alınır olmuştur. (Simmel, 2015; 319). Bu sebeple şeyleşen ilişkiler ve kültür, paranın bireyin toplumsal hayattaki öneminin önüne geçmiştir. Bireylerin kendi başlarına bir değerleri kalmamıştır.

“Para, olanca renksizliği ve kayıtsızlığıyla, bütün değerlerin ortak paydası haline gelir; şeylerin çekirdeğini bireyselliklerini, özgül değerlerini ve kıyaslanmazlıklarını onmaz biçimde çıkarıp atar. Paranın sürekli hareket halindeki akıntısında her şey eşit özgül ağırlıkta sürüklenir. Her şey aynı düzeydedir ve birbirinden sadece kapladıkları alanın büyüklüğüyle ayrılır. Tek tek durumlarda şeylerin eşdeğerleri olan paranın rengini alması, daha doğrusu renksizleşmesi fark edilmeyecek ölçüde küçük bir şey olabilir.” (Simmel, 2015; 321).

Bireylerin öznel kültürü nesle kültürün genişlemesiyle zayıflamıştır. Paranın yaygınlaşmasıyla nesnel kültür birey üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bu da bireyin, bireysel kültürü kaybederek nesnel kültürün “kölesi” haline gelmesine neden olur. Simmel, parayla bireysel özelliğin azalmasının nedenin, paranın hızlı dolaşımının harcama ve edinme alışkanlıklarını teşvik etmesinde yattığını

söylemiştir. Bu süreç insanın öznel niteliğe daha az önem verirken paraya ise daha fazla önem vermesine sebep olur. Yani bu durum bir şeyin toplam değerinin arttıkça onun öznel parçalarının değerinin azalması, aynı grubun büyüdükçe ve değeri arttıkça grup üyelerinin bireysel çıkarlarının öneminin kalmamasıdır. (Simmel, 2017; 336-347).

Literatüre önemli kavramlar kazandıran Polanyi de para-kültür ilişkisini antropolojik bir yöntemle incelemiştir. Piyasa ekonomisi kültür ile olan ilişkisini antropolojik bir yaklaşımla ele almış ve *Büyük Dönüşüm* kitabında bahsettiği parasal süreçle ve *gömülülük* kavramıyla bu ilişkiyi açmıştır. “Kitabın ana tezi, piyasaların toplumun örgütlenmesinde özgürce hüküm sürmesine izin verildiğinde ortaya çıkan toplumsal, politik ve kültürel gerilimlerdir.”(Dodd, 2014; 279). Polanyi, bu gerilimlerin kendi kendini düzenleyen piyasa ekonomisinin doğuşunun temellerini attığını belirlemiştir. (Polanyi, 2017; 71-72). Piyasa ekonomisinin en temel karakteristik özelliği ise müdahaleden bağımsız ve toplumdan kopuk olmasıdır. Dolayısıyla Polanyi’nin analizinin temeli piyasa ekonomisine ait paranın ve bu paranın toplumla olan ilişkisine dayanmaktadır.

Para ve kültür ilişkisinde Polanyi’nin “gömülülük” kavramı önemlidir. Bu kavrama göre, ekonomik eylemler her zaman sosyal yapıya gömülü haldedir. Dolayısıyla kapitalizmle ilgili asıl sorun toplumun ekonomiye karar vermesinin yerine, toplumsal kararı verenin aslında ekonominin olmasıdır: ekonomik sistem sosyal ilişkilere gömülmek yerine, bu ilişkiler artık ekonomik sisteme gömülmüştür. (Smelser ve Swedberg; 2010; 13-14). Gömülülük kavramını açarken Polanyi’nin değindiği bir diğer önemli olgu olarak entegrasyon şekilleri ne de göz atmak gerekir. “Genel argümanı rasyonel kişisel çıkarların toplumun temelini oluşturamayacak kadar istikrarsız olduğudur; bir ekonomi insanlara sürekli olarak maddi beslenme sağlayabilmelidir. Bu doğrultuda Polanyi (2020)’ye göre ekonomik eylemlerin gömülü olduğu üç tür entegrasyon vardır. Bunlardan biri karşılıklıdır; içinde aile, akrabalık, komşuluklar gibi simetrik grupları içinde barındırır. İkincisi malların devlet gibi tek bir merkezden dağılmasını içeren yeniden dağıtım. Üçüncü entegrasyon türü ise piyasa ekonomisidir.

Polanyi (2020) 'ye göre ekonomi, kültür, ahlak, politika ve din gibi tüm sosyal ilişkileri içeren ekonomik olmayan organizasyonların içine yerleşiktir yani gömülüdür. Özellikle Polanyi'nin bahsettiği birinci ve ikinci tür entegrasyon şeklinde toplumsal olgulara gömülü olan ekonomik etkinliklerdir. Bu sistemlerde toplum ve kültürel olgular, ekonomik olmayan örgütler açısından ekonominin işlevine karar verir ve onu şekillendirir. Ancak bu ilişki, Polanyi'nin bahsettiği Büyük Dönüşüm ve piyasa ekonomisi ile değişime uğramıştır. Piyasa ekonomisine geçişin bir sonucu olarak, artık ekonomi topluma, onun işlevine ve dolaylı olarak kültüre karar verir hale gelmiştir.

Paranın toplumsal ve kültürel boyutunu ele alan klasik düşünürler, paranın toplumu şekillendirici gücünü görmüşler ve bunu çalışmalarına konu edinmişlerdir. Para toplumda değişimlere yol açmıştır, ancak klasik düşünürlerin analizlerinin ortak bir noktası vardır ki bu değişim kültür üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olmuştur. Sınırlı bir bakış açısı sunan bu analizleri aşmak içinse; birey, toplumsal öge ve kurumların etkisini de incelemelerine dahil eden kültürel kuramcılar paranın toplumsal boyutunu ele almışlardır. Zelizer (2005)'e göre paranın toplumsal olan ile ilişkisinin olumsuz kabul edilmesinin temeli her ikisini ayrı dünyalara ait parçalar olarak kabul edilmesidir. Bunu aşabilmek adına Zelizer yakın ilişkilerle ekonominin bağlantısını ufuk açıcı bir kavramsallaştırmasını ortaya koymuştur. (Bandelj, Morgan ve Sowers, 2015; 115). Parsons (1963) paranın sembolik yönünü ele alarak, Veblen bireylerin toplumsal konumları için yaptıkları harcamaları inceleyerek ve Bourdieu da sınıfsal ayrımın parçası olan sermayeler ile paranın ilişkisini inceleyerek; para ve toplum ilişkisine farklı bakış açıları sunmuşlardır. Dolayısıyla paranın toplumsal ilişkilerdeki yıkıcılığını aşmak için kültürel analizler gereklidir.

1.5 PARANIN KÜLTÜREL ANALİZİ

1.5.1 Paraya Kültürel Bir Bakış

Kültür, toplumla alakalı tüm alanların neredeyse merkezine konumlanmıştır. Ancak kültürü tanımlamak zor olduğu gibi karmaşıktır da. Dolayısıyla kültürü tanımlama çabasında kavramı tarihselliği içinde ele almak yol gösterici olacaktır. Kültür kavramının tarihi kullanımını ele alan Williams (1993), 17. yüzyıl İngiltere’inde *kültür* kelimesinin *bütün bir yaşam biçimini* ifade edecek anlamda kullanıldığını belirtmiştir. 18. yüzyılda ise kültür kavramı bütüncül ve aynı zamanda ayrı bir yaşam biçimini ifade etmeye başlamıştır. (Williams, 1993; 9). Günümüzde ise farklı disiplinlerden pek çok düşünür bu karmaşık ve merkezi olan kültürü genel hatlarıyla güncel bir şekilde tanımlayama çalışmışlardır. Bu durum kültürün tanımlanması ve açıklanmasında çeşitlilik yaratmıştır. Çeşitliliğe rağmen düşünürlerin kültür tanımlamalarında dikkat çektikleri nokta kültürün “ortak değerler, semboller ve anlamlar” taşıdığı olmuştur. Bu doğrultuda kültür dediğimiz şey bireylerin etraflarında olan bitenleri “anamlı” bir şekilde yorumlamalarına ve bu olan bitenlerden benzer “anamlar” çıkarmalarını sağlamaktadır. (Hall, 2017;9). Zelizer (2011) de kültürü; paylaşılan anlayışlar, semboller ve uygulamalardaki temsiller olarak tanımlamıştır. Kültürün semboller ve anlamları içermesi bakımından para ile kültür birbirinden ayrı düşünülemez. “Kültür –paylaşılan anlam ve bizim bunları temsillerimiz- yalnızca, önceden var olan bir ‘şeye’ renk veya çeşitlilik katan, paranın ek veya yabancı bir özelliği değildir.” (Dodd, 2014; 272). Kültürün ne olduğu tartışmalarından sonra ise toplumsal başka konularla olan ilişkisi işlemiştir. Dolayısıyla toplumsal bir öge olan para ve kültür sosyal bilimcilerin ele aldıkları bir konu olmuştur.

Kültür ve paranın birbirleriyle olan ilişkisi ve etkileşimi ele alırken Marx, Simmel ve Polanyi gibi klasik düşünürler paranın kültürü değiştirdiği yıkıcı bir güç fikrine dayanan geleneksel açıklamalar getirmişlerdir. Oysaki paranın kültürü şekillendirdiği ve hatta yok ettiği fikri temelde parayı çoklu paralar olarak değil, tek değerde bir para olarak görmekten kaynaklanmaktadır. Kısacası

para sadece sayılarla ifade edilen bir araç olarak ele alınmıştır. “Paranın değişebilen, kişisel olmayan özelliklerinden etkilenen geleneksel sosyal düşünürler, paranın araçsal rasyonalitesini ve görünürde sınırsız olan ürünleri, ilişkileri ve hatta bazen duyguları soyut ve nesnel sayısal bir eşdeğerine dönüştürme kapasitesini vurguladılar.” (Zelizer, 2011; 97). Ancak tek yönlü ilişkisel açıklamaları aşabilmek için kültürün para üzerindeki etkisine bakmak gereklidir. Dodd (2014) tam bu sebeple, kültürün parayı nasıl şekillendirdiğini incelemenin gerekli olduğunu sebeplerini dört maddede sıralamıştır. İlk, kültürün para üzerindeki etkisini incelemek paranın tekten öte olduğunu; paranın çokluluğunu, farklı biçimleri olduğunu ve toplumsal alanda bireylerin neden çeşitli hesaplama sistemleri kullandığını anlamının tek yoludur. İkinci olarak, farklı para biçimleri ve hesaplama sistemlerinin neden para olarak kabul edildiğinin kültürel sebeplerini açıklar. Üçüncüsü, kültürel analiz paranın yalnızca ekonomik işlevlere ve matematiksel işlemlere indirgenmesinin önüne geçer. Bu sayede para somut bir araç olmanın ötesinde, toplumsal ve sosyal bir süreç olarak kabul görür. Ayrıca paranın gelişiminde yalnızca kurumsal faktörler yer almamaktadır. Dolayısıyla son olarak, kültürün para üzerindeki etkisini incelenmesi paranın gelişiminde rol oynayan kültürel faktörleri ve sosyal ilişkileri açığa çıkarır. Bu sayede paranın kimlik oluşumu, etnisite, ırk, cinsiyet ve hegemonya gibi toplumsal ve politik sorularla nasıl ilişkilendiğini görmek mümkün hale gelir. (Dodd, 2014; 272).

Kültürün para üzerindeki etkisini konu edinen düşünürler bizlere; hem ana akım iktisat teorilerindeki paradan hem de klasik sosyal bilimcilerin geleneksel bakış açısının ötesinde çoklu, esnek ve yeni anlamlar kazanabilen bir para ve para biçimleri olduğunu göstermiştir. Parsons, Veblen, Bourdieu ve Zelizer gibi düşünürler insanların bir araç olan parayı faydacı olmayan seçimlerde ve eylemlerde de kullandıklarını açıklayarak ve örneklendirerek paraya yönelik kalıp ve geleneksel düşünceleri eleştirmişlerdir. (Evans, 2009; 1028).

1.5.1.1 Parsons: Para ve Dil

Parsons, geleneksel açıklamaların dışına çıkarak, toplumsal etki ve etkileşim meselesini para üzerinden açarak örneklendirmiştir. Parsons (1963)’a göre para

konuşma dili ile benzerlikler göstermektedir. Öncelikle dil toplumsal etkileşim içerisinde genelleştirilmiş bir mekanizmadır. Dolayısıyla Parson'a göre para simgeseldir. Bu yüzden dilin kullanımı mesajlar, semboller ve kodlar içermektedir. Böylelikle sahip olduğu bu özellikler ile dil bir hareket noktası haline gelir ve iletişim aracı olarak kullanır. Aynı dil gibi para da belli anlamlara sahip sembollerin kullanıldığı genelleştirilmiş bir tür iletişim aracıdır. (Parsons, 1963;41). Bu yüzden paranın ne olduğu, paranın ne yaptırdığı ve parayla neler yapılabileceği değişkenlik göstermektedir.

Parsons'a göre bu değişkenliğin var olmasının iki temel sebebi vardır. İlki paranın özünde değersiz olmasıdır. "Ölçülebilmesi ve dolayısıyla ekonomik değeri veya faydayı temsil etmesine rağmen, birincil tüketim anlamında kendi başına faydaya sahip değildir, - kullanım değeri yoktur, yalnızca *mübadelede*, yani yararlı olan şeylere sahip olmada" (Parsons, 1963; 236, Tittenbrun, 2013; 33) değeri vardır. Ne zaman bireyler kendi talepleri doğrultusunda faydalarına ulaşmak için parayı kullanırlar para o zaman anlam kazanmaktadır. Ancak bireylerin bu faydacı tercihini iktisadi öğretilerdeki faydacılıktan ayıran şey bunu toplumsal bir anlaşma dili gibi kullanmalarıdır. İkincil sebep de tam bu noktada, paranın talep iletmek için kullanılmasında yatar. Paranın dilin kullanımda olduğu gibi talepleri ileten bir aracıdır. Dolayısıyla paranın değeri kendinden değil, dahil olduğu sistemin ilişkilerine bağlıdır.

1.5.1.2 Veblen: Paranın Gösterişçi Tüketimi

Parsons gibi klasikleşmiş para analizinin dışına çıkan Veblen (2017), mülkiyetin ortaya çıkışının parayı kullanma yöntem ve amaçlarını şekillendirdiğini belirtmiştir. Kısacası, genel kabulün aksine para sadece satın alma becerisi için kullanılmamaktadır. Paranın tüketim faaliyetlerinde kullanım biçimleri bireylerin toplumsal konumlarını belirleme yöntemi haline gelmiştir. Bu yüzden gelir düzeyi yüksek üst sınıftan bir insanın yalnızca gelirin fazla olması değil, tüketim faaliyetleri ile konumu güçlendirmektedir. Bu doğrultuda Veblen paranın toplumsal rolünü tüketim ve yaşam tarzı analiyle ortaya koymuştur.

Kapitalizmle beraber modern dönemde zenginlik sahibi olmak toplumsal hiyerarşide tek başına yetersiz gelmeye başlamıştır. Yalnızca zengin olmak yetmediğinden, zengin olmanın yanında belli standartlar da meydana gelmiştir. Bu yüzden malların temsili tüketimi sınıfsal ayrımında önemli bir faktör haline gelmiş ve Veblen'nin inceleme konusu edindiği “aylak sınıf” tüketimlerini bu yönde şekillendirmiştir. Gösteriş için harcamak aylak sınıfının olmazsa olmazıdır. “Şeylerin doğasında yaşamın konforu ve lüksleri aylak sınıfına aittir.” (Veblen 2017; 69). Belli yiyecekler, kıyafetler, kokular ve hatta hayvanlar soyluluğa atfedilerek lüks tüketime, yani aylak sınıf olan üst sınıfın tüketimine sunulmuştur. Böylelikle tüketim aylak sınıfın toplumdaki konumunu belirleme ve kendini ifade etme aracına dönüşmüştür. “Ekonomik gelişmenin erken aşamaları boyunca malların, özellikle de daha kaliteli malların sınırsız tüketimi – ideal olarak, yaşamak için gerekli minimumu aşan her türlü tüketim- normal olarak aylak sınıfa özgüdür.” (Veblen, 2017; 71).

Paranın bu türden kullanımına da Veblen *gösterişçi tüketim* adını vermiştir. Bireyin temel fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının dışında gösterişe yönelik lüks mal ve hizmetler için yaptığı harcamalar gösterişçi tüketime dâhildir. Ancak gösterişçi tüketiminin para ve kültür ile olan ilişkisi paranın kullanılma sebebinden doğmaktadır. Bireylerin bu gösterişçi harcamaları ait oldukları sınıfın statüsünü ve prestijini göstermek amacıyla yapılmaktadır. Yani malların ve paranın temsili bir tüketimi söz konusudur. (Veblen, 2017; 67). Bu yüzden tüketim kalıpları ve paranın harcama biçimi öngörülebilir faydacı harcamaların yanı sıra kültürel olarak toplumsal alanda sosyal statüyü arttırmak veya pekiştirmek amacına hizmet edebilmektedir. Veblen'nin tabiriyle paranın bu türden harcaması bir “saygınlık aracı” halidir. (Veblen, 2017; 72).

1.5.1.3 Bourdieu ve Para: Sermayenin Gücü

Veblen gibi Bourdieu da bireylerin belirli bir sınıf üyeliğini devam ettirebilmek, pekiştirebilmek ve ait oldukları sınıf kültürünü koruyabilmek amaçlı tüketim ile ilgili seçimler yaptıklarını ileri sürmüştür. Bourdieu (2015), öne sürdüğü tüketimin kalıplarının nereden geldiğini açıklamak için tüketim ve kültür ilişkisi incelemiştir. Kültür ve tüketimin ilişkisinin ilk basamağı

Bourdieu'nün sermaye kavramını açmaktan geçer. Bourdieu (2015)'ye göre toplumsal hayatın içinde yer alan her bir alan sermayelere göre inşa edilir ve alan içindeki hiyerarşi, egemen yapıları, yeniden üretim mekanizmaları da sermayelerin dağılımına bağlıdır.

“Eyleyicilerin sosyalleşme tarihleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (dini aidiyet, eğitimsel birikim, yeme içme alışkanlıkları, konuşma tarzı vb.) ve bunların diğer eyleyicilerle ilişki içinde mübadele edilmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma vb.) olarak sermaye, etkisi içinde (yeniden) üretilip tedavüle sokulduğu alanda gösteren; değerini, alan dinamikleri içinde kazanan bir toplumsal ilişki, toplumsal enerjidir.” (Göker, 2016, s. 278)

Sermaye tipleri ise; ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayedir. Tüm bu sermayeler bireyin toplum içerisinde nerede konumlanacağını şekillendirmektedir. Dolayısıyla sermayeleri güçlendirebilmek adına bireyler bazı aksiyonlara girmektedirler. Paranın kullanımı ve tüketim de tam bu noktada hayati bir öneme sahiptir. Bireylerin toplum içerisindeki sosyal konumlarıyla doğrudan ilişkili olan kültürel sermayenin gücü ekonomik faaliyetlerle desteklenmektedir. Bu yüzden bireyler ait oldukları sınıfın kültürel sermayesini güçlendirmek ve devam ettirebilmek için kültür, parayı harcama biçimlerini şekillendirir. Örneğin; ünlü bir ressamın tablosuna ekonomik sermayeden harcanan para hem bireyin ait olduğu sınıfta devamı için bir kaynak sağlar hem de bireyin kültürel sermayesini geliştirir. Yani bir sermayeyi güçlendirmek için yapılan aksiyonlar diğer sermayeye gerek duymaktadır. Bu nedenle; ekonomik sermaye ile kültürel sermaye birbirinden tamamen koparılamayacağı gibi, bireylerin tüketim nedenleri para ve kültür ilişkisini gözler önüne sermektedir.

1.5.1.4 Zelizer: Para-Toplum İlişkisinde İktisadi Kültürel Bir Bakış

Klasik düşünürlerin bakış açısının eksik yönlerini gören ve bunlar üzerinden ilerleyerek kültür ile paranın ilişkisini açıklayan isimlerin analizlerinde de eksik kalan açılar söz konusudur. Genel çerçevede hem Parsons hem Veblen ve Bourdieu kültürün parayı harcama biçimleri üzerinde etkili olduğu teorilerde ana

motivasyon ihtiyaç, sınıf ve sosyal statülerdir. Bu bağlamda kültür para üzerinde direkt bir etkiye sahip değildir, yalnızca tüketim kalıplarını şekillendirmektedir. Ancak Zelizer'e göre bireyler yalnızca parayı değerlere dayalı kültürel seçimler yapmak için kullanmazlar, daha fazla seçenek yaratmak için yeni para birimleri ve değerleri yaratırlar. (Evans, 2009; 1028). Farklı para birimleri ve değer yaratmadaki amaç ise toplumsal hayatta var olan çatışmalar ve kültürel faktörlerdir. Bu yüzden aslında para birimi ile anlam ve değerler arasında doğrusal bir ilişki var demek yanlış olmaz. Toplumsal anlam ve değerlerin çok yönlü oluşundan kaynaklı para birimlerinin çeşitliliği ve farklılığı da artar. "Dolayısıyla, toplumsal ilişkileri homojenleştiren para yerine, insanlar sosyal ilişkilerin heterojenliğine tepki olarak parayı çoğaltmaktadır." (Evans, 2009; 1028). Bu yüzden para, her ne kadar tek bir ulusal para ile standardize edilmiş olsa da bu para toplumsal alanda bireylerin karmaşık sosyal ilişkilerini çözmeye yetmemiştir. Yemek kuponu, tatil parası, hediye çeki vb. değerler bu karmaşıklığı çözmek için bireylerin ortaya koyduğu farklı para birimleridir. (Zelizer, 2011; 93-127). Zelizer (1994)'e göre toplumsal alanda farklı para birimlerinin olmasını; yani bireylerin parayı istekleri ve amaçlarına göre dönüştürebilmeleri ve değiştirebilmeleri paranın homojen olmadığının kanıtıdır. Dolayısıyla toplumsal bir öge olan paranın genel kabulün aksine homojen olmayışının nedenleri ancak kültürel bir analizle ortaya çıkmaktadır.

Paranın homojen olmayışının temelde iki sebebi vardır. (Zelizer, 1994; 9-11). Bu sebeplerden biri; insanların parayı tahsis etme şekillerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Tahsis etme şekillerinden kasıt, "elde ettiğimiz gelirin belirli bir miktarını ayırarak başka bir bütçeyi yürütmek için tahsis ederiz veya belirli bir satın alma işlemi için alınan para birimini bir kenara ayırarak para birimine bir anlam yükleriz ve böyle tüm para birimlerinin aynı olmamasını sağlarız." (Dodd, 2009; 288, Zelizer, 1994; 11). Paranın homojen olmayışının bir diğer ana sebebi ise paranın kültürel ve toplumsal yapıdan etkilenmesidir. Kültür paranın tahsis ve kontrol edileme biçiminden ve paranın kaynağına kadar şekillendirici bir güce sahiptir. Zelizer (2005) bu duruma örnek olarak paranın kontrolünde kültürel faktör olan toplumsal cinsiyet rolleri ve sınıf farklılıklarını gösterir. Hane halkı bütçesinin kontrolü veya bakım işlerine atfedilen değer kültürün para üzerine yüklediği anlam ile şekillenmektedir. Bunlara ek olarak

para ve kültür ilişkisi arkadaşlık, sevgililik, eş veya partnerlik gibi üçüncü kişilerin dâhil olmadığı yakın ilişkilerimiz üzerinde de kurucu bir rol üstlenmektedir. Hepimiz, diğer insanlarla önemli bağlar – özellikle yakın bağlar- oluşturmak, sürdürmek ve yeniden müzakere etmek için ekonomik faaliyetleri kullanırız.” (Zelizer, 2005; 3). Bu faaliyetler ortak bir mülk veya ev almak olabilir veya boşanma gibi ilişkiyi koparma durumlarında paranın ve malların bölünmesi olabilir. Kısacası parayı nereye harcadığımız veya nereden kazandığımız gibi ekonomik işlemleri ilişkilerimizi yönetmek veya şekillendirmek için kullanmaktayız. (Roelfs & Zhao, 2007; 600). Bu doğrultuda Zelizer’in kültür- para analizi bu ilişkiyi klasik düşünürlerin bakış açısının yanı sıra kültürün parayı kullanım ve tüketimi üzerindeki etkisini ele alan çağdaş isimlerden de öteye taşmıştır.

1.5.2 Zelizer ve Para

Paraya dair iktisadi bakışta para genel itibariyle piyasadaki konumuyla ele alınırken, sosyolojik bakışta paranın piyasadaki konumu yanında topluma olan etkisi de tartışılmıştır. Ancak tüm bu tartışmalarda para bölünmez bir madde ve tek bir değeri varmışçasına kabul edilmiştir. Tam da bu noktayı eleştiren Zelizer (2011), aslında paranın farklı değerlere ve geçerli paralara bölündüklerini dolayısıyla insanların parayı gündelik hayatlarında tek bir değeri varmışçasına bölünmez bir şekilde görmediklerini iddia etmiştir. İnsanlar paraya farklı değerler atfederek onları geçerli paralara ve türlere bölerken bunu kültür ve ona bağlı olan cinsiyet ve sınıfsallık faktörlerini de katmaktadırlar.

Zelizer (2011), hem iktisadi olsun hem de sosyolojik alanda paranın tek bir madde ve değer olarak görülmesinin nedenin paranın fiziksel bir bilinmezliği içinde barındırıyor olması olduğunu belirtmiştir. Bunu *How Culture Shapes The Economy* (2011) kitabında Rossel Adası’ndaki para düzeniyle örneklendirmiştir. Rossel adasındaki düzende paranın cinsiyeti oldukça açıktır. Çünkü kadınlar para olarak dizili istiridyeler kullanıyorken erkeklere para olarak göz alıcı taşlar tahsis edilmekteydi. Ancak günümüzde bunun tam tersi olarak modern para homojen ve cinsiyetsizmiş gibi görülmektedir. (Zelizer, 2011; 93). Rossel Adası’ndaki gibi kadın ve erkekler için fiziksel olarak gözle görülür farklı

paralar modern toplumda var olmadığı ve hem piyasa içine hem de gündelik hayatta türlere bölünmediği düşünüldüğünden, yaratmış olduğu bilinmezlik ona homojen bir görünüm kazandırmaktadır. Buna karşın modern dünyada da para aslında miktarına ve çeşitli özel niteliklerine göre farklılaşır (Zelizer, 2011; 93) ve Zelizer bunlara *özel paralar* (special monies) adını vermiştir.

Özel para modeli kültürel ve toplumsal faktörlerin para ve paranın kullanım şekilleri ile olan ilişkisini kapsar niteliktedir. Zelizer de özel para kavramını modern paraya uygulama amacını açıklarken; kültürün ve sosyal yapının, ilkel paranın rasyonelleştirilmesinde olduğu kadar etkili olan kontroller, kısıtlamalar ve ayrımların modern parayı hangi yollarla işaretlediğini incelemek olduğunu belirlemiştir. Ancak özel amaçlı para ile dikkat edilmesi gereken özelliklerden biri; madeni parala şekilleri, pirinç çubukları veya Rossel Adası'ndaki gibi istiridye kabukları ve taşlar kadar görünür şekilde tanımlanamayabileceğidir. Modern dünyada paranın bu görünmez sınırları; onun kullanım şekillerinden, tahsis edilişinden, kaynaklarından ve kaynaklarını düzenleyen resmi ve gayri resmi kurallardan ortaya çıkar. Bu yüzden Zelizer aynı geleneksel bakış açısının paraya dair geliştirdiği bakış açısını beş maddede açıkladığı gibi kendi görüşünü de karşılaştırmalı bir biçimde açıklamıştır. Buradan yola çıkarak Zelizer (2011; 96-97, 1994; 18-19) toplumsal ilişkiler ve anlam sistemleriyle yeniden şekillendirilmiş özel para modelini önermiştir. Beş maddede açıkladığı özel para modeli, paranın anlaşılmasına farklı temel varsayımlar getirerek geleneksel faydacı 'piyasa parası' modeline meydan okumaktadır. İlk olarak Zelizer'in (2011; 96) özel para modeline göre para hem modern piyasanın rasyonel bir aracı olarak hizmet etmektedir, hem de piyasa dışı alan sayılan kültürel ve toplumsal alanlardan etkilenen bir ilişkisel araç olarak kullanılmaktadır. İkincil olarak tek tip ve genelleştirilmiş bir para yoktur. (Zelizer, 1994; 18). Tam tersi olarak çok sayıda farklı türlerde para vardır. Farklı türlerde paranın var olmasının arkasında yatan sebep özel paraların kültürel ve toplumsal faktörler tarafından şekillendirilerek çok çeşitli ve farklı nitelikler kazanmalarıdır. Çünkü farklı sosyal ilişkilerde ve sosyal etkileşimlerde kullanılırlar. Zelizer (1994), farklı para birimlerinin sosyal etkileşimlerde doğru kullanımının önemli olduğunu da altını çizmiştir. Aksi takdirde özel paraların yanlış veya kötü kullanımı toplumda öfke, kınama veya alay etme gibi tepkilere yol açabilmektedir. "Örneğin bir

gazete için ödemek üzere bin dolar teklif etmek veya bir restoranın sahibine bahşış vermeye verilecek tepkiler gibi.” (Zelizer, 1994; 19).

Üçüncü özellikte Zelizer (1994), eski rasyonel açıklamaların dar bir bakış açısı sunduğunu ve paranın sosyal bir araç olarak kullanılmasını yeterince açıklayamadığını belirtmiştir. Oysaki para, piyasa dışında bir araç olarak oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yüzden, farklı daha kapsayıcı bir kodlama gereklidir, çünkü belirli paralar bölünemez (veya bölünebilir ancak matematiksel olarak öngörülebilir değildir), geri ödenebilir olmayan, son derece öznel ve dolayısıyla niteliksel olarak heterojen olabilirler. (Zelizer, 1994; 19). Dördüncü olarak Zelizer, yine piyasa parası modelinin kurduğu ikilemi eleştirir. Geleneksel bakışa göre, para maneviyat ile bir ikilem içindedir. Çünkü bu bakış açısı paranın tarafsız ve dolayısıyla değişken bir özelliğe sahipken maneviyat değiştirilemez tekil bir özelliğe sahip olduğunu varsayar. Ancak Zelizer, para ile gayri maddi ilişkiler arasında kurulan ikili ilişkinin yanlış olduğunu altını çizmiştir. Çünkü belirli koşullar altında para en kişisel veya benzersiz nesne kadar tekil ve değişmez olabilir. (Zelizer, 2011; 100). Zelizer’in özel para modelinin son özelliği ise paranın kültürel ve toplumsal faktörler tarafından şekillendirilip sınırlandırıldığıdır. Zelizer (2011; 101), bu sınırlandırma şekillendirmenin; para kullanımları ile — örneğin, belirli kullanımlar için belirli paraları ayırma-; belirli paraları idare etmesi için farklı kişileri tayin eden para kullanıcılarıyla; her belirli paranın tahsis sistemi ile, farklı paraların kontrolü ve ve farklı kaynakları belirli kullanımlara bağlayan para kaynaklarıyla gerçekleştiğini belirtmiştir. Dolayısıyla, paranın akışı kültür ve toplumsal yapı tarafından kontrol altındadır ve paranın piyasadaki miktar hesaplamalarında bile toplumsal hesaplamanın varlığı Zelizer için gereklidir.

Özetlemek gerekir ise Zelizer’e göre paranın takasa edilebilir bir araç olarak mübadeleye girmesinin nedeni yalnızca piyasa işlem ve hareketlerini kolaylaştırması değil, aynı zamanda paranın toplumsal düzeyde anlam ve değerlere dayalı bir olgu olmasıdır. Yani bir tatilin, bir yiyecek alışverişinin veya evin ‘babası’nın maaşı aynı birimde olsa da aynı değere ve değişim kabiliyetine sahip değildir. Ya da devletin aynı birimdeki yatırımı ile piyasadaki herhangi aynı birimdeki bir para müzakere edilmez. Paranın bu durumunu Zelizer

“değerlerin parayı değiştirmesi” şeklinde yorumlar. Çünkü paranın takas edilebilir olmasını ve piyasada ne şekilde kullanılacağını belirleyen şey toplumun atfettiği anlamlar ve değerlerdir. (Evans, 2009; 1029). Farklı biçimlerde para değerleri yaratıp, parayı kategorize etmek toplumsal ilişkilerde var olan karışıklıklara ve çatışmalara bir yanıt, bir tür çözüm olarak ortaya çıkar. Böylelikle yapmış olduğu analizlerle Zelizer bize faydacı bir para teorisinin kabullerinin tersine bir yol açar.

1.5.2.1 Paranın Ayrımı ve Geçerli Para

Paraya dair fikirlerdeki sınırlayıcılık; parayı ve para ekonomisini yalnızca nesnel, matematiksel ve Zelizer (2011)’in değişiyile gri bir bakış açısının yarattığı ideale uygun görülmesine neden olmuştur. Halbuki bireyler para birimlerini kendilerine göre ‘manipüle’ edip; bazı paraları belirli durumlarda kullanmaya göre ve paranın kazanılma şekillerine göre isimlendirerek toplumsal yaşamda akışkan olan parayı oluştururlar;

“Gördüğümüz gibi, insanlar para birimlerini manipüle ederken, belirli paraları belirli kullanımlar için ayırırken, diğerlerini nasıl kazandıklarına göre ayırt ederek, özel olarak belirlerken, sürekli olarak sosyal bir paralar sözlüğü kullanırlar; belirli borsalar için kullanıcılar, resmi para birimlerinin farklı kullanımları için yeni isimler icat etmek (örn; kirli para, kolay para, kan parası vb.) veya parasal olmayan nesneleri değişim ortamına dönüştürmek. Elbette miktar bir fark yaratır; insanlar işlemlerine ne kadar para dahil edildiğini önemsiyorlar. Ama ne tür bir para ve kimin parası olduğu da büyük ölçüde önemlidir.” (Zelizer, 1994; 200).

Dolayısıyla insanlar paranın değiş tokuşunu karmaşık bir toplumsal ekonomiye yerleştirmişlerdir. Buradan yola çıkarak para ekonomisinde para, yalnızca yasalarla denetlenen para olmanın dışına çıkarak hane halkı parası, harçlık, hediye olarak para çekleri, bağış gibi birimlere sahip olarak genişlemiştir denilebilir. Örneğin, hane halkı içinde paraya yeni değerler -erzak parası, okul parası, cenaze parası, düğün ve eğlence parası gibi- atfedilmiş ve farklılaştırmışlardır. Ancak bu farklılaşmaya rağmen hane halkı üyeleri paranın nasıl tanımlanacağı, tahsis edileceği ve düzenleneceği konusunda hemfikir değillerdir. Bu yüzden Zelizer (2005), bu anlaşmazlığın hane halkı ekonomisini

bir mücadele alanına dönüştürdüğüne altını çizmiştir. Örneğin; bir kadının parası, kocası ve çocuğunun parasıyla temelde eşit değildir ve farklılık gösterir. Bu farklılık yalnız miktar anlamında değil toplumsal anlamda da vardır. Dolayısıyla cinsiyet ve sınıf meselesi hane halkı ekonomisi düzeninde etkilidir.

Birim çeşitliliğin ne olduğunu ve ‘özel paralar’ kavramını açmadan önce Zelizer’e göre paranın hangi yollardan çoğaldığına bakmak farklı para birimlerini anlamda yardımcı olacaktır. Buna göre Zelizer (1994) paranın iki ayrı koldan çeşitlendiğini belirtmiştir. İlk olarak para fiziksel para birimleri veya jeton gibi bir birim anlamına gelebilir. Bu anlamda para nakit değeri de olan; yiyecek kuponları veya hediye sertifikaları gibi şeyler olabilir. (Zelizer, 1994; 194). Bunların nasıl harcanacağı veya ne için verildiği ise kültürel öğelerle şekillenmektedir. “Yoksullara devlet yardımı yapılması durumunda, nasıl harcadığını hesaba katmadan nakit para vermek sorumsuzluk olarak değerlendirilebilir. [...] Başka bir durumda, hediye olarak nakit para vermek gösterişli veya kişisel olmayan kabul edilebilir.” (Evans, 2009; 2019, Zelizer, 1994; 115-117). Para birimlerinin çoğalmasının ikinci yolu ise paranın farklı ve anlaşılabilir kategorilere ayrılmasıdır. Paranın bu ‘ayrılma’ yöntemini Zelizer hane harcamaları üzerinden örnekendirerek açmıştır. Örneğin, yiyecek-içecek, benzin veya aile tatilleri için bir kenara konulan ve dokunulmayan para miktarı ayrılma yöntemiyle çoğalan paradır. (Zelizer, 1994; 61-63). Bu türden para harcanacağı amaç doğrultusunda yeni bir değer ve birim kazanmaktadır. Böylelikle paranın kendinde değeri olduğunu reddedilir. Para toplumsal durumlara göre değer ve birim sahibi olur.

Zelizer, paranın tek bir değerinin ve anlamının olmaması maddesini paranın ayrımını açıklarken tekrarlar. Çünkü bazı paralar diğerleriyle aynı gibi görünse de diğerlerine oranla daha değerli veya özel olabilirler. Bu da tabii ki temelde insanların parayı sınıflandırmasından kaynaklanmaktadır. Sınıflandırma ve değer atfetmenin etkileri; bir kadınla bir erkeğin sahip olduklarına verilen değerden veya eskiden insanların köleleştirilerek bir nevi para gibi kullanılmasında fark edilebilir. Bu ayrımın nasıl yapıldığına dair farklı pek çok açıklama getirilmiştir. Örneğin, Douglas modern paranın ikiye ayrıldığından bahsetmiştir. Bunlardan biri uluslararası piyasada mübadele edilen para, diğeri

ise kişiselleştirdiğimiz ve bireysel olarak kullandığımız paradır. (Zelizer, 1994; 23). Ancak Zelizer (1994) bu görüşün kültürün para üzerindeki etkisini yeterince açıklamadığını söyleyerek eleştirmiştir.

Zelizer, paranın değer ayırımına dair bazı antropolojik açıklamalara da eleştirel bir tutumla ele almıştır. Zelizer (1994)'e göre paranın antropolojik yaklaşımları bölgesel düzeyde kalarak kapitalist merkezli toplumları kapsayıcı bir açıklamaya sahip değildir. Örneğin, Kenya'da yaptığı çalışmanın örnekleriyle paranın ayırımının toplumsal boyutunu somutlaştıran antropolog Parker Shipton; doğu Afrika'daki çiftçilerin “özel amaçlı nakit”, “acı para” gibi birimler kullandıklarını ortaya koymuştur. Örneğin, bir arazi satışından kazanılan para çiftlik hayvanı için harcanırsa bu para “acı para” haline gelmektedir. (Zelizer; 1994, 23). Çünkü çiftçiler bu paranın hayvanın ölümüne sebep olacağına inanmaktadırlar. Ancak bu türden açıklamalar ekonomik anlamda büyük gelişim göstermemiş geleneksel yaşam biçimlerine sahip toplumlarla sınırlı kalmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ve bulgular her ne kadar modern paraya dair olanı açıklama da eksik gibi görünüyorsa da Zelizer modern paranın sosyolojik bir modelinin ortaya koyulabileceğine inanmaktadır. Çünkü modern para her ne kadar kapitalist merkezli toplumda yer almasa da insanlar toplumsal bağlarla birbirine bağlıdır:

“Modern dünyadaki birçok para, ilkel toplulukların madeni paraları, deniz kabukları, pirinç çubukları veya taşları kadar güçlü görülür şekilde tanımlanamayabilir, ancak modern paranın görünmez sınırları da aynı şekilde çalışır. Örneğin, rüşveti bir haraç veya bağıştan, bir ücret ödemesi veya maaştan nasıl ayırt edebiliriz? Fidyeyi, ikramiyeleri, bahşişleri, zararları ya da primleri? Doğrusu bu çeşitli ödemeler arasında nicel farklılıklar vardır. Ancak nicele artı olarak özel kelime dağarcığı farklı miktardan daha fazla anlam içerir.” (Zelizer, 1994; 24)

Bu nedenle Zelizer bireylerin nasıl ve ne zaman değerler (currencies) yarattıkları sorusunu cevaplamayı amaçlar. İnsanlar sosyal etkileşimlere göre paranın

üzerinde ayrıntılı kontrol yöntemi belirleyerek paranın farklılaşması için işaretler oluşturmaktadırlar. Bunu Zelizer sıralayarak örneklendirmiştir:

<i>Toplumsal İlişkiler</i>	<i>Tahsis Edilmiş Belirli Paralar</i>
Sosyal bağlar yaratmak ve çözmek için	Kur yapma masrafları, çocuk nafakası ödemesi, nafaka
Başkalarını kontrol etmek için güçlü girişimlerde bulunmak için	Rüşvet, ceza veya akıl hastanelerinde belirtilmiş para birimleri, ölümden sonraki miras
Eşitsizliği kurmak veya sürdürmek için	Yoksullar için sosyal yardım, çocuklar için para, kadınların "pim parası"
Hassas statü ayrımının sürdürülmesi	Postacı veya hemşireler için bahşiş
Risk ve belirsizlikle başa çıkmak	İlahi veya büyümlü boşlukları güvence altına almak için paranın katkısı
Yakın ilişkileri yönetmek	Arkadaşlara veya akrabalara kredi veya para hediyeleri; cinsel arkadaşlara yapılan ödemeler; manevi veya duygusal zarar için yasal parasal tazminat
Bireysel veya grup kimliğini oluşturmak ve yönetmek	İrk, etnik kökene dayalı nedenlere veya organizasyonlara katkılar; cinsiyet veya cinsel yönelim; dini organizasyona bağlı; üniversiteye bağışçı adlı miras
Geçiş ayinlerini belirlemek için	Ücretler, hediyeler, düğünde bağışlar, cenaze, vaftiz, Bar Mitzvah töreni
Onur tesis etmek veya sürdürmek için	"Kan Parası"
Kabul edilemez çıkar çatışmasını yönetmek	Doğum ve ebeveynlik için ödemeler – taşıyıcı anne ücretleri, arka pazar payandaları, evlat edinme ücretleri, koruyucu ebeveynlere yönetim kurulu ödemeleri; organ veya kan için ödeme
Gizli sosyal ilişkileri sürdürmek için	Şantaj, uyuşturucu ticareti ödemesi, casuslara ödeme, cariyeye ödeme

Şekil 1 Farklı Sosyal Durumlar ve Tahsis Edilen Para Türlerinin Listesi (Zelizer, 1994; 26)

Zelizer oluşturmuş olduğu liste ile paranın ayrımında toplumsal ilişki ve faktörlerin etkilerini göstermiştir. Bu sebeple, ne bireysel düzeyde ne de

ekonomik düzende para tamamen “özgür” değildir. Dolayısıyla sınıf, ırk, cinsiyet, yaş gibi etkenlerin maaş sisteminden ücret ekonomisine kadar şekillendirici bir role sahip olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLİŞKİSELLİK KAVRAMI VE HANE HALKI

2.1 İlişkisellik Kavramı ve İlişkisel Sosyoloji

Toplumun ve bireyin özünü anlamının yolu; ilişkilerin ne olduğunu, nasıl işlediğini anlamaktan geçmektedir. Ancak maalesef sosyoloji alanında çoğunlukla *bütüncüllük* veya *bireyselcilik* eğilimleri hâkim olmuştur. Bütüncüller toplumsal olguları toplumun işlevselliği ile açıklarken, bireyselciler ise toplumsal olguları bireysel bir aktör olan insanın biyo-psikolojik özellikleri içinde açıklamışlardır. (Fish, 2015; 55). İktisat alanında toplumsal ilişkiler dışlanarak “ekonomik olmayan faktörler” alanına atılmıştır. Yine de hem toplumsal ilişkileri ikincil plana atan eğilimleri aşmak hem de bu ilişkilerle bir bütün olan toplumsal gerçekliğe ulaşmak adına ilişkilerin ne olduğuna yönelik açıklamalar sosyal bilimlerde mevcuttur. Bu doğrultuda toplumsal ilişkilerin ne olduğuna yönelik açıklamalar iki tanımsal kavramsallaştırma çerçevesinde yer almaktadır. Biri sembolik etkileşimi ve sosyal ağı da içine dahil eden aktörler arasındaki somut bağları temsil eden ilişki kavramsallaştırmasıdır. (Crossley, 2015; 193). Diğerine ise Crossley (2015) Bourdieu’nün çalışmalarında yer edinmiş, toplumsal kaynak ve sermaye dağılımının yer aldığı sosyal uzamda yer alan bitişiklikleri ifade eden ilişki olduğunu aktarmıştır.

Crossley’e (2015) göre, ilişkiye yönelik ilk tanım bireylerin yanı sıra hükümeti, ekonomik firmaları ve sendika gibi kurumları birer aktör olarak kabul etmektedir. Bu yüzden ilişkilerden kasıt somut bağlardır. Peki bu ilişkilerin somut bağları denilince ne kastedilmektedir? Crossley (2015), bu nokta da bağın ne olduğunu açıklamanın çeşit gösterebileceğini belirtmiştir. Bağlar; arkadaşça, aşk, düşmanca vb. gibi duygular olabilirken, ekonomik işlevleri içerecek şekilde değil-tokuş veya armağan ve toplumsal çıkarları önceleyecek şekilde stratejik olabilirler. Ancak ne şekilde olursa olsun bağlar bir etkileşimin sonucu olarak

ortaya çıkarlar. “İki aktör arasındaki ilişkiden söz etmek aktörlerin birbirleriyle etkileşimde olduklarını ve etkileşimde bulunma biçimlerinin hem geçmişte aralarında geçenler hem de gelecekteki diğer etkileşimlerle ilgili beklentileri tarafından şekillendiğini söylemektir.” (Crossley, 2015; 195). Bu noktada mübadele ve değiş-tokuş ilişkilerin somut bağlarını ortaya koyan örnek durumlardır. Ekonomik mübadele veya sosyal mübadele ilişkilerinde karşılıklık ana bir unsurdur ve karşılıklı her iki tarafın birbirinden kazanca ve birbirine karşı yükümlülüklerle dayanan fayda söz konusudur. Bu türden ilişkiler sembolik etkileşimin merkezinde yer almaktadır. Ayrıca ilişkisellik denildiğinde klasik isimlere literatürde pek fazla yer verilmese de onların yapmış oldukları incelemeler etkileşimsel ilişkiye ışık tutmuştur.

İkinci ilişki yaklaşımı aktörler arası somut bağlara dayalı ilişkiden farklı olarak ilişkiyi sosyal uzamdaki bitişiklikler olarak kabul eder. Özellikle Bourdieu öne sürdüğü ilişki analizi ile ampirik ilişkilere odaklanmanın zıttı bir yerde kendini konumlandırır. (Crossley, 2015; 205). Bourdieu’ye göre ilişkiler sosyal uzam içinde yer alırlar. “Sosyal uzam, bireyleri ayıran mesafelere göre yapılanmış bir uzamdır.” (Jourdain & Naulin, 2020; 105). Genel olarak ilişkiler iki bireyin arasında var olan iki boyutlu bitişikler olsa da sosyal uzamda bireylerin sahip oldukları sermayeler ilişkinin boyutunu ve bireylerin birbirlerine olan konumlarını etkilemektedir. Ekonomik sermaye, kültürel sermaye, toplumsal sermaye ve simgesel sermayeye sahip olan tüm bireyler bu sermayelerinin toplam hacmi ve yapısına göre sosyal uzamda kendilerine bir yer edinirler. (Jourdain & Naulin, 2020; 106-111). Böylelikle edindikleri yerlerle bireyler, birbirleriyle karşılaştırmalı olacak şekilde yakın veya uzak ilişkiler içine girerler.

Bourdieu’nün sermaye kavramsallaştırması para ve kültürün ilişkisellik bakımından önemli rol üstlendiklerini göstermiştir. Kültür ve paranın iç içe geçmiş ilişkisi bireylere sosyal ilişkilerini kurma ve yönetme gücü vermekte; böylelikle toplumsal alandaki karmaşıklıkların önüne geçmeyi sağlamaktadır. O halde mikro ölçekte para kültür ilişkisinin ilişkisellik ile olan bağına bakarak tartışmayı ilerletecektir. Bu bağlamda Zelizer yakın ilişkileri ve hane yaşantısını merkeze alarak kültür-para ilişkisine yönelik çıkarımları kılavuzluk edecektir. Bu çıkarımları detaylıca ele almadan önce “toplumsal ilişki nedir”i ve

Zelizer'deki 'yakın ilişki' (intimacy) kavramını açmak ilerleyen tartışmalar de için açıklayıcı olacaktır.

2.1.1 Klasik Düşünürlerde İlişkisellik

Her ne kadar Fisher (2015) sosyolojide klasik düşünürlerin analizlerinde bütüncül veya bireysel eğilimlerin hâkim olduğunu söylese de; Demir (2021) ilişkiel sosyolojinin ve ilişkiel düşünmenin temelini klasiklerden geldiğini belirtmiştir. Klasiklerde toplumsal meseleler ele alınırken ilişkisellik analizin merkezine oturtulmamıştır. Ancak toplumsal olgu, olaylar ve değişimlerin açıklanmasında ilişkilerden yardım alınmıştır. Bu yüzden ilişkiselliği daha iyi anlamak ve toplumla alakalı meselelerin incelemesine dahil edebilmek için klasiklerin ilişkiel düşünme için attıkları adımlara bakmak önemlidir.

2.1.1.1 Durkheim: Toplumsal Dayanışma ve İntiharın İlişkiselliği

Durkheim toplumsal dayanışma ve iş bölümü inceleme bireysel düzeyde toplumsal inceleme yaptığı intihar çalışmasına kadar ön planda durmasa da ilişkiler soyut işlevler olarak kendilerine bulmuşlardır. Çünkü Durkheim'a göre topluma ait her şey toplumsal dünyanın anlaşılmasında anahtardır. İlişkilerin de bu alanda iz gösterileri olması ve çalışmalarına dahil olması Durkheim'ın şu sözlerinden anlaşılmaktadır.

“Bu çalışmanın yapılmasına yol açan sorun, birey kişiliği ile toplumsal dayanışma arasındaki bağ ve ilişkilerin saptanmasıdır. Nasıl oluyor da birey bir yandan özerk oluyorken, öte yandan topluma daha çok bağımlı hale gelebiliyor? Nasıl aynı zamanda hem daha çok bireyleşiyor hem de daha çok dayanışma içine giriyor.” (Demir, 2021; 92; Durkheim, 2018; 61).

Durkheim'ın toplum – birey ve bireyler arasındaki ilişkileri kapsayan bu sorular çalışmalarının ana konusu olmuştur. Durkheim'ın en meşhur çalışması olan *Toplumsal İşbölümü* (2020) toplumsal değişimi ele alırken değişen ilişkileri ve ilişki türlerini de sunar. Durkheim toplumsal iş bölümünün nasıl gerçekleştiğini

açıklarken *organik* ve *mekanik* dayanışmaya dayanan toplum tiplerinin olduğundan bahseder. Bu dayanışma tiplerini birbirinden ayıran temel sebep bireylerin ilişki türlerinin farklılığıdır. Mekanik dayanışmada ortak bir hayat tarzı ve kolektif bilinç hakimdir. (Slattey, 2014; 115). Bu dayanışma tipine sahip toplumlarda ilişkiler yüz yüzedir; aile ve din gibi yapılanmalar kontrolcüdür ve ilişkiler bu gibi kurumlarla kolektif olarak düzenlenirler. Organik dayanışmada ise bireysellik ön plandadır, ancak kişiler iş bölümü ile birbirlerine bağlıdır. (Slattey, 2014; 115). Organik dayanışmada kolektif düşüncenin ve yaşamın yerini bireycilik almıştır. Kentlerin büyümesi ve kentsel yaşamın yaygınlaşmasıyla bireyler arasındaki ilişkilerin yakınlığı azalmıştır. Aynı toplumsal yaşayan bireyler birbirlerine yalnızca ekonomik çıkarlarla bağlanmışlardır. Böylelikle Durkheim dayanışma tipleri ile yaptığı tespitlerle birey ve toplum ilişkisini ortaya koymuştur. Gelenekler, adetler, ritüeller ve alışkanlıklar gibi toplumun düzenlemeleri bireyleri toplum için ölmeye itebilmektedir. Anomik intihar ise toplum birliğinin ve değerlerin bozulduğu zamanlarda ortaya çıkmaktadır.

Durkheim'ın birey ve toplum ilişkisini ele aldığı *İntihar* çalışması ilişkisel incelemeler için önemli bir başlangıçtır. Durkheim'a göre intiharın sebepleri yalnızca bireyde aramak eksik bir bakış açısı sunar. Oysa intihar bireysellik ve toplum arasındaki ilişkiyle yakından ilişkidir. Bu yüzden Durkheim bireysellik ve toplum ilişkisine göre dört intihar tipi ortaya koymuştur: Bencil intihar, özgeci intihar, anomik intihar ve kaderci intihar. Tüm intihar tiplerinin temeli birey ve toplum ilişkisine dayanmaktadır. Bencil intihar, bireyin toplumdan bağlarının zayıflayarak zamanla kopması sonucu gerçekleşen intihardır. Özgeci intihar, bencil intiharda gerçekleşenin aksine bireyin aşırı toplumlaşması sonucu görülür. Durkheim (2013)'a göre özellikle ekonomik düzensizliklerin ve krizlerin olduğu dönemler bireylerin yaşamlarının değişmesine sebep olduğundan anomik intiharlar artış gösterebilmektedir. Son olarak kaderci intihar, baskıcı davranımları kısıtlanan bireylerin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için başvurdukları intihardır. Kısacası Durkheim tüm intihar türleriyle birey ve toplum arasındaki ilişkiselliği ortaya koyan tespitler yapmıştır.

2.1.1.2 Weber'in Toplumsal Eylemi

Demir (2021), Weber'in ilişkisel sosyolojide konumlandırılmasının eksik olduğunu, oysa Weber'in sosyolojisinin açıklayıcı ve anlayıcı (a.g.e 104) yönlerinin ilişkiselliğe ışık tuttuğunu söylemiştir. Pek çok alana dokunmuş klasik isimlerden birisi olarak Weber'in çalışmalarını ilişkisellik açısından ele almak geleneksel noktasının dışında bir bakış açısı sunacaktır.

Weber'e göre sosyolojinin odak noktası toplumsal eylemlerdir. Toplumsal eylemin temel mantığı bireylerin dahil oldukları grupta kabul edilmiş ve yerleşmiş eylemlere göre davranmasıdır. Bu doğrultuda Weber dört temel eylem tipi ortaya koymuştur; duygusal eylem, geleneksel eylem, değere yönelik rasyonel eylem, amaca yönelik rasyonel eylem. Duygusal eylem, anlık yaşadığımız duruma ve duygulara göre gösterdiğimiz davranışlardır. Örneğin, kötü geçen bir gün sonunda aksi olmak ve çevremizdekilerle tartışmak duygusal eylemdir. Geleneksel eylem, adından da geldiği gibi ait olunan toplumun veya grubun geleneklerine, ritüellerine uygun davranmaktır. Değere yönelik rasyonel eylem ise bireyin rasyonel olarak eylemin sonuçlarını bilmesine rağmen değerleri için yine de eylemi gerçekleştirmesidir. Dürüstlüğü önem veren bir kişinin işi kaybedeceğini bilmesine rağmen gerçek düşüncelerini paylaşması değere yönelik rasyonel eyleme örnektir. Son olarak amaca yönelik rasyonel eylemde de kişi eylemin tüm sürecini planlayıp, hesaplayarak eylemi gerçekleştirmesidir. Peki tüm bu eylem tiplerinin ilişkisellik ile olan bağı nedir? Weber'e göre toplumsal eylem toplumsal ilişkilerin ta kendisidir. "Weber'de toplumsal eylem "duygu, gelenek, değer veya akılcı bir amaç doğrultusunda başkalarına yönelmiş bir eylem olarak, birden fazla insanın karşılıklı ilişkiye girdikleri ortamı gerektirir." (Demir, 2021;111).

"Toplumsal "ilişki" sözcüğüyle anlatmak istediğimiz şey birden çok bireyin davranışı olup, bunların anlamsal içerikleri [Sinngelt] bakımından karşılıklı olarak birbirlerine uyarlandıkları [aufeinander gegenseitig eingesllt] ve buna göre yönlendirildikleridir. Demek oluyor toplumsal ilişki, asıl olarak ve bütünüyle,

gösterilebilir bir toplumsal e bulunma olasılığının varlığını anlatabilir; bu olasılığın neye dayandığını baştan belirtmek zorunlu değildir.” (Weber, 2014 ;50).

Bu incelemeler ışığında ilişkisellik Weber’in çalışmalarından okunabilmektedir. Weber’in toplumsal eylem analizi toplumun bir parçası olan bireyin davranış türlerini açıklarken toplum ve birey arasındaki ilişkiyi ve düzeni de ortaya koymuştur. Bu yüzden belli bir amaç güden tüm eylem tipleri nihayetinde ilişkiyi de içinde barındırmaktadır.

2.1.1.3 Simmel ve Toplumsal Etkileşim

Simmel’in sosyolojisi ilişkisellik için önemli bir kilometre taşıdır. Çünkü Simmel’in toplum analizi toplumu ilişkilerden yalıtılmış olarak ele almaz. Ona göre “birkaç bireyin etkileşime girdiği yerde toplum vardır.” (Simmel, 2015; 47). Toplumu ve toplumlaşmayı anlamının yolu da toplumsal etkileşimleri ve etkileşimlere dahil olan çatışma ve karşıtlıklar ilişkilerinden geçmektedir. “Simmel, ancak toplum karmaşık kurucu ilişkiler içinde çözüldüğünde sosyolojinin sağlam bir temel kazanmayı umabileceğinde ısrar eder.” (Pyyhtinen, 2016; 108). Bu yüzden Simmel’in toplumsal etkileşim biçimleri ilişkisellik ile yakından ilişkilidir.

Simmel için ilişki, yani etkileşim mübadele meydana gelir. Mübadele, insan hayatını şekillendiren “en saf ve en gelişkin” etkileşimdir. (Simmel, 2015; 65). Dolayısıyla Simmel için her türlü etkileşim bir tür mübadeledir. Mübadele sayesinde *şeyler* ve nesneler değer kazanır.

“Etkileşimde insan sahip olmadığı bir şeyi verirken, mübadele sadece sahip olduğu şeyi verdiği için bu iki kategori farklıymış gibi görünebilir, ama bu ayrım aslında geçersizdir. Zira kişi etkileşim içince yalnızca kendi enerjisini sarf edebilir kendi tözünü aktarır. Oysa mübadele başka birinin sahip olduğu bir nesne uğruna değil, daha çok kişinin bir nesne hakkındaki hissi uğruna, ötekinin daha sahip olmadığı bir his uğruna yapılır.” (Simmel, 2015; 65-55)

Yani hiçbir şeyin değeri kendinde içkin değildir. Ona değer veren şey mübadeledir. Demir (2021; 76), Simmel'in mübadele ile kazanılan değerine örnek olarak modayı göstermiştir. Malların değeri kendine içkin değildir, mala değerini veren belli ilişkiler sonucunda mallara biçilen değerdir. Mübadelenin yarattığı ilişki ve değer gibi çatışma eylemi de Simmel'e göre toplumlaşmanın bir parçasıdır. Çatışma sayesinde çıkar grupları, örgütlenme ve birleşme ilişkileri doğar. Simmel için her türden etkileşim toplumlaşma ise çatışma da en aktif etkileşimdir, çünkü çatışma için karşılıklı ilişki gereklidir. (2015; 87). Bir yakın ilişki, ittifak-ihtilaf veya bir dava çatışması toplumsallaşmayı kuran ilişki çatışmalarıdır. Bu ilişkilerdeki değeri de ortaya çıkaran mübadele olduğu gibi yine çatışmadan doğar. Bir de etkileşim türü olarak sosyalleşme vardır ki, bu da Simmel'e göre diğer etkileşimlerin ve ilişkilerin çoğalmasını sağlar. Peki mübadele, çatışma ve sosyalleşme etkileşimlerinin amacı nedir? Papilloud (2018)'a göre bu etkileşimlerin görevi toplumsal ilişkilerin somutlaşması için ilişkileri birbirine bağlamaktır.

2.1.2 Çağdaş Bir İsim Olarak Bourdieu: İlişkiselliğin Sermayesi

Bourdieu için özne-nesne, toplum-birey gibi ikililikler zıtlık değil ilişkisellik içinde birlikte konumlanırlar. Bu yüzden topluma dair gerçekler ilişkilerden, bağlamlardan anlaşılabilir. Mohr (2013)'e göre Bourdieu'nün ilişkiselselciliğinin temeli, incelenen nesnelerin bir bütünün parçası olarak bağlam içinde görülmesidir. Bağlamlar ise nesne- özne ilişkilerinden, faaliyetlerden ve pratiklerde gözlemlenebilir. Bu doğrultuda Bourdieu ilişkiselliği habitus, alan ve sermaye kavramsallaştırmalarını kullanarak anlamaya çalışır.

Habitus, bireyin içine doğdukları çevrenin kültürünü, bu kültürden edindiklerini ve yatkınlıklarını ifade eder. Dolayısıyla habitusun toplumsal ilişkileri açıklayan şematik bir yapısı vardır. Şemanın ilk ayağı tanımdan da belli olduğu gibi bireyin doğduğu çevrenin birey üzerindeki etkisidir. Her sosyal alanın farklı düzeni olduğundan farklı toplumsal sınıflar ve bu farklı toplumsal sınıfların farklı habitusları vardır. Birey dahil olduğu sosyal hayatın habitusunu içselleştirir.

Dolaysıyla bireyin davranışlarından, düşüncelere, yetenek ve yatkınlıklarından tutumlar ve beğenilere kadar habitus belirleyicidir. Ancak habitustaki birey ve çevre ilişkisi tek taraflı pasif bir ilişki değildir.

“Kolektif tarihin ürünleri olan nesnel yapılara uygun ve gerekli şeylerin aşılması ve içselleştirilmesiyle üretilen, -bu nesnel yapıların işleyiş koşulunu oluşturan- uzun ömürlü, adapte eğilimler biçiminde yeniden-üretilen, aktörler kurumlar içinde nesnelleşmiş tarihi paylaşıırken inşa edilen *habitus*, kurumların yaşamasını, onları pratik olarak içselleştirmeyi ve -böylece ölü sözcükler durumundan çıkartarak, içlerinde tortulaşmış anlamı yeniden canlandırarak, ancak aynı zamanda bu yeniden canlandırmanın gerektirdiği revizyonlar ve dönüşümleri empoze ederek- onları aktif halde tutmayı mümkün kılan şeydir.” (Calhoun, 2016, s. 104)

Kısacası habitus bireyi şekillendirici bir etken iken, bireyler tarafından da tekrar üretilir. “Her aktör, bilinçli veya bilinçsiz, ister istemez nesnel anlamın bir üreticisi ve yeniden-üreticisidir.” (Calhoun, 2016, 105; Bourdieu, 1990; 57) Yeni üretim ve anlamlandırma habitusun devamlılığı sağlar. Habitusun devamlılığında önemli olan bir diğer faktör ise Bourdieu’nün sermaye dediği birikimlerdir.

Bourdieu’nün sosyolojisinde ‘sermaye’ toplumsal hayatın analizinde önemli bir parçasıdır. Toplumsal hayatın içinde yer alan her bir alan sermayelere göre inşa edilir ve alan içindeki hiyerarşi, egemen yapıları, yeniden üretim mekanizmaları da sermayelerin dağılımına bağlıdır. Bourdieu, alan içerisinde hakimiyet kurma çabasının da olduğunu söylemiş ve bu çaba doğrultusunda elde edilmeye çalışılan dört temel sermaye tipini tanımlamıştır. Temel sermaye tipleri sırası ile; ekonomik, kültürel, sosyal ve simgeseldir. Tüm bu sermayeler toplumsal hiyerarşi ilişkisinin merkezinde yer almaktadır.

Ekonomik sermaye, ekonomik kaynaklar ve bu kaynak dağılımıdır. Bourdieu ekonomik sermayeyi, Marx’ın yaklaşımından alıntılamıştır ancak toplum analizinde ekonomik sermayeyi tek başına ana güç olarak ele almamıştır. “Marksist politik ekonomi eleştirilerinden farklı olarak bu sermaye biçiminin üretimi ve dolaşımına diğerleriyle ilişkisini incelemekten tek başına odaklanmaz.” (Göker, 2016, 282) Ona göre, alan içindeki hareketleri, sınıfsallığı

yalnızca ekonomik sermaye ile açıklamak mümkün değildir. Toplumdaki aktörleri tarafından üretilen kültürel beceriler de önemlidir. Bu yüzden ekonomik sermayenin yanında diğer sermaye türleri de toplumsal hayat analizinde baz alınmalıdır.

Ana sermayelerden bir diğeri olan sosyal sermaye, bireyin toplum içindeki diğer insanlarla olan ilişkileridir. Yani sosyal sermaye, bir nevi “network” ilişkilerini kapsamaktadır. Eyleyicinin diğerleriyle olan bağlantıları, grup üyelikleri, bu ilişkilerin getirdiği (eyleyicinin üstündeki veya ona yönelik) yükümlülükler, ayrıcalıklar ve itimat söz konusudur. (Göker, 2016, 283). Simgesel sermaye ise tüm sermayelerin biriminden oluşan bireyin sermaye gücünü temsil eden bir türdür.

“*Kültürel sermaye* diğer bir hiyerarşi kuran temel sosyal güç olarak, Bourdieu sosyolojisinde diğer biçimlerden daha merkezi bir yer tutar.” (Göker, 2016, 282: Robbins, 2005) Kültürel sermaye alanın yapısına göre şekil alabilmektedir. Bu yüzden de toplumsal hayatın içinden farklı şekillerde görülebilmektedir. Bedenselleşmiş kültürel sermaye, ailelerden çocuklarına hane içinde başlamak üzere geçen alışkanlıklardır. Bu alışkanlıklar hanenin sosyal konumuna göre şekillenmektedir. Sosyal konuma göre şekillenen bedenler sahip oldukları kültürel sermayeden dolayı toplumsal hayatın içinde konumlarını Göker (2016), bedenselleşmiş kültürel sermayenin özellikle eğitim alanında şiddetli bir eşitsizliğe neden olduğunu vurgulamıştır. “Sınıfsal ayrıcalıkları sayesinde ödüllendirilmesi daha kolay olan yüksek miktarda kültürel sermayeyi bedenselleştirmiş çocuklar, öğretmenler tarafından “bozuk aksanlı”, “el yazısı kötü”, “hovarda” gibi kategorilerle işaretlenen daha düşük sermaye yoğunluğuna sahip çocuklardan daha avantajlı olurlar.” (Göker, 2016, 282-283: Bourdieu, 1996; 9-54). Burada sosyal konumun ve kültürel sermayenin karşılıklı ilişkisi karşımıza çıkmaktadır. Sosyal konumuna göre kültürel sermayesini edinen birey bu sermayeyi alanda işleyeceğinden, sermayesine göre konumunu yinelemektedir. İkinci olarak Bourdieu (2015)’nün bahsetmiş olduğu kültürel sermayenin nesneleşmiş hali, kendi söylemiyle kitap, resim, sanat ve bilim eserleri gibi nesnelerin kendi formlarında bulunur. Son olarak kurumsallaşmış hal olarak kültürel sermaye, sermayenin kazanıldığı kurumla ilgilidir. Bireyin

sosyal konumu ile kurumlarla ilişkisi kültürel sermayenin kurumsal inşasıdır. Eyleyici alanda hangi konumda duruyor ise kurum da ona o noktadan bir konum edinmektedir. Bu yüzden kültürel sermayenin kurumsallaşmış hali eşitsizliğe zemin hazırlamaktadır.

Habitus ve sermayeler sayesinde bireyler toplumsal alandaki güç ilişkilerine dahil olurlar. Böylelikle sahip oldukları kültür, sermaye ve yatkinliklarına göre toplumda bir konum edinirler. Dolayısıyla güç ilişkilerinin getirdiği konumlanma sınıf ilişkilerini doğurur. Benzer hayat tarzı, benzer beğeniler ve benzer pratikler etrafında ilişkiler kuran kişiler aynı sınıfa dahil olurlar. Ancak ilişki ayırım yaparak da kurulur. Aynı sınıfsal habitusa sahip bireyler –genellikle üst sınıf- kendilerini diğerlerinden ayırmak için hayat tarzı, beğeni ve pratiklerini kendilerine özel tutmaya çalışırlar. Eğer bunlar diğer sınıflar tarafından da yapılmaya başlanmışsa üst sınıf bu pratikleri bırakır ve yerine yenilerini üretir. Böylelikle toplumsal ilişkiler benzeşme ve ayrılma üzerinden habitus ver sermayeler ile kurulmuş olur.

2.1.3 Zelizer’i İlişkisellik ile Düşünmek

“En geniş anlamıyla ilişkiyel sosyoloji, toplumsal hayatı toplumsal ilişkileri inceleyerek araştırır.” (Depelteau & Powell, 2015; 15). Ancak toplumsal ilişkilerin ne olduğu ve nasıl ele alındığı düşünürden düşünöre farklılık göstermektedir. Klasiklerin çalışmalarında tabakalaşma, çatışma, yapı, toplumlaşma kavramları ön planda gibi görünse de her biri ilişkiselliği içinde barındırmıştır. Buna karşın Bourdieu gibi bazı isimler ise ilişkileri merkeze alarak toplum ve toplumsal yapı hakkında analiz yapmıştır. En açık ve net şekilde toplum analizinde odağını ilişkilere koyan önemli bir isim de Zelizer olmuştur. Zelizer için toplumsal ilişkiler toplumsal alanın omuriliğidir, merkezidir. Ancak Zelizer’in çalışmalarında ilişkiler için aynı önem ekonomik alan için de geçerlidir. Bu yüzden kendisi de toplumu ve ekonomik aktiviteleri açıklamak için ilişkiyel çalışma kavramını önermiştir. (Zelizer, 2012; 145).

Zelizer, *Nasıl İlişkisel İktisat Sosyoloğu Haline Geldim ve Bu Ne Anlama Geliyor?* (2012) adlı makalesinde insanların toplumsal ilişkileri farklılaştırmak adına ekonomik faaliyetleri kullandıklarını ve bunu açıklamanın yolunun ilişkisellikten geçtiğini belirtmiştir. Paranın toplumsal ilişkilerdeki belirleyici rolü önceki bölümde para-kültür ilişkisi bakımından ele alırken detaylıca incelenmiştir. İnsanlar toplumsal alanda ilişkilerini ayırt etmek, sınırlar koymak ve farklılaştırabilmek adına bazı işlemlere ihtiyaç duyarlar. Bu işlemlerden biri de ekonomik eylemlerdir. İstenilmeyen/onaylanmayan türden bir ilişki belirlemek veya ilişkinin güvenilirliğini göstermek için para durumu ifade eden bir araç gibi kullanılır. Zelizer'in bu noktaya gelişi ise aslında paraya yönelik kültürel anlamlandırmayı anlama çabası olmuştur.

“Kesinlikle ilişkisel bir analist olarak başlamadım. Ekonomik faaliyetler, kişiler arası ilişkiler ve paylaşılan kültür arasındaki etkileşimleri anlamaya yönelik daha önceki çabalarım, kültürel dönüşümlerin insanların ekonomik ve sosyal ikilemlere yaklaşımlarında nasıl değişiklikler yarattığını göstermeye odaklandım. İnsan hayatından para kazanmaya karşı tabular gibi.” (Zelizer, 2012; 146)

Paranın ve ekonomik faaliyetlerin kültürel yönünü görmek toplumsal ilişkiler ve kişiler arası ilişkilerin nasıl şekillendiğini ve dönüştürdüğünü göz önüne sermiştir. Zelizer'in bu adımı iktisadın toplumsal alandan ayrı olmadığını göstermiş, sosyal bilimlerin ise parayı sınırlı kavramlar çerçevesinde ele alışının ötesine geçmiştir. Her iki alanın para-toplum ilişkisindeki sınırlı kavrayış detaylıca ileriki bölümlerde açıklanacak olan *düşman dünyalar* bakışından temellenmiştir. Bu kavrayışta para ve toplum birbirinden ayrı ele alınmıştır. Sosyal bilimlerde toplum ve paranın teması söz konusudur ancak para toplumsal ilişkiler üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. İktisadi alanda ise toplumsal olanın ekonomik olana marjinal etkisi bile dahil edilmemiştir. Oysa kimin para kazandığı, kimin ne zaman nerede para kazandığı ne amaçla kazandığı ve ne ödediği toplumsal ilişkilerde önemli bir faktördür. Bu yüzden Zelizer ekonomik faaliyetleri incelerken dört ana unsura bakar; ayırt edici sosyal bağlar, bir dizi ekonomik işlem, bu işlemler için kullanılan araçlar ve müzakere edilen anlamlar. Ayırt edici sosyal bağlar açıkça belli olduğu gibi ekonomik faaliyet içindeki kişilerin arasındaki bağlantılardır. İkincil olarak, Zelizer'in bir dizi ekonomik

işlemden kastettiği “mal ve hizmetleri taşıyan etkileşimler ve sosyal uygulamalar (örneğin, tazminat, hediye, borç, rüşvet, hırsızlık)” (Zelizer, 2012; 151).’dır. Yasalar, ihaleler, elektronik para, krediler, yemek kartları ve kumarhane fişleri gibi genelden dar kullanıma kadar mal ve hizmetlerin temsilleri (Zelizer, 2012; 151) kullanılan araçlardır. Son olarak müzakere edilen anlam ise ahlaki değerlendirmeleri de katarak işlem ve araçların kullanımına göre bireylerin ilişki hakkında çıkardıkları anlamdır. Tüm bu faktörler bize ekonomik faaliyetlerin ilişkileri nasıl tanımlandığını gösterir. Böylelikle iki kişi arasındaki ilişkinin arkadaşlık mı, iş mi yoksa romantik bir ilişki mi olduğu çözümlenir. Ancak Zelizer, din, ırk, sınıf ve cinsiyet gibi faktörlerin ilişkileri anlamlandırma süreçlerinde ve ekonomik faaliyetleri kullanma biçimlerinde farklılık yarattığının altını çizmiştir.

Zelizer’in paranın kullanımından ilişki biçimlerine uzanan incelemeleri onu *bağlantılı yaşamlar* yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Düşman dünyaların kopukluğunu aşan bu yaklaşım, iktisadi alan ile toplumsal alanı birbirine bağlar. Toplumun çekirdeği ilişkilerdir. Para ve ekonomik faaliyetler de ilişkilerin önem bir parçasıdır. Dolayısıyla bu ikisinin ilişkisini etkisi üretimden tüketime, toplumsal statüden kültüre kadar uzanır. Bu yüzden Zelizer’in kültürel yaklaşımı, iktisadi, iktisat sosyolojisini ve ilişkisel sosyolojiyi bir ara getirdiği yaklaşımı bize düşünmediğini düşündürerek, genel kabullerimizi ve *düşman dünyalar* bakışımızı aşarak ufuk açıcı bir perspektif sunmaktadır.

2.1.3.1 Zelizer’in Yakın İlişkiler Kuramı

Zelizer’in ortaya koyduğu yakın ilişkiler analizi ise çoğunlukla somut bağları ele alan birinci ilişki türü üzerinden ilerlese de bireylerin birbirlerine konumlanması bakımından sosyal uzamdaki bitişik ilişkiler analizini de içinde barındırır. Yakın ilişkiyi tanımlarken bireyler arasındaki bilgi ve kaynak paylaşımını merkeze alan Zelizer, ekonomik paylaşımın bireyler arasındaki ilişkilerin statüsünü belirlemesini sosyal uzama yerleştirmiştir.

Öncelikle Zelizer için yakın ilişkinin (intimacy) ne olduğuna bakmak gerekirse; yakın ilişki en az bir kişi tarafından alınan ve üçüncü kişilerin ulaşamadığı özel bilgi ve ilgiyi içerir. Bu tanım cinsellikle bağlı ilişilere referans yaptığı gibi aile bağları, arkadaşlık, müşteri-terapist gibi ilişkileri de içermektedir. (Bandelj, Morgan ve Sowers, 2015; 115). Bu türden ilişkilerin içeriğine kişiler arası ritüeller, bedensel bilgiler, duygusal destek, özel dil, paylaşılan sırlar ve utanç verici unsurlar dahildir. (Zelizer, 2005; 14). Dolayısıyla yakın ilişkilerin sürekliliği karşılıklı var olan özel paylaşımların ve güvenin sürdürülmesidir.

“Bu geniş samimiyet tanımı, Patsy ve Miller tarafından gösterilen türde cinsel olarak birbirine bağlanmış bağlar dahil olmak üzere bir dizi kişisel ilişkiyi ve aynı zamanda ebeveyn-çocuk, vaftiz-baba-tanrı-çocuk, kardeşler ve yakın arkadaşlar arasındaki ilişkileri de kapsar. Ayrıca psikiyatrist-hasta, avukat-müvekkil, rahip-cemaatçi, hizmetçi-işveren, fahişe-müşteri, casus-casusluk nesnesi, koruma-kralı, çocuk bakıcısı-ebeveyn, patron-sekreter, temizlikçi-kiracı, kişisel eğitmen-stajyer ve kuaför-müşteri. Tüm bu sosyal ilişkilerde en az bir kişi güven duymaktadır ve en az bir kişi, geniş çapta erişilebilir hale getirilirse diğerine zarar verebilecek bilgiye veya ilgiye erişebilir. Dahası, tüm bu ilişkiler kendi ekonomik transfer biçimlerini oluşturur.” (Zelizer, 2005; 15).

Özel bilgilerin paylaşımı kimi zaman dolaylı yoldan başka şahıslarla paylaşılabilir hale gelebilir. Bir apartman görevlisinin hangi evden neyin atılıyor olduğunu biliyor olması yaşanan başka yakından sızan bilgiye erişimi bu duruma örnektir. (Zelizer, 2005; 16). Bu yüzden özel paylaşımlara sahip yakın ilişkilerden bilginin sızabilir olması yakın ilişkilere dair yapılan tanımlamayı karmaşıktırabilmektedir. Bu doğrultuda Zelizer, yakın ilişki temelinde şekillendirdiği argümanlarını güçlendirme adına iki adımda yakın ilişkilerde nelere odaklandığını belirlemiştir. İlk adımda Zelizer odağını en az bir tarafın samimi bilgilere erişim kazandığı daha uzun vadeli, daha geniş kapsamlı, daha ‘yoğun’ ilişkilere yönlendirmiştir. (Zelizer, 2005; 16). İkinci adımda ise daha çok yakın ilişkinin fiziksel ve duygusal yönüne odaklanmıştır.

Genellikle üçüncü şahısların ulaşamadıkları bilgileri içeren ilişkilerimiz yakın ilişki olarak tanımlanmaktadır. Yakın ilişkilerin ve bu ilişkilerdeki bağların inşasında ise duygular, paylaşım, dil vb. gibi araçlar kullanırız. Ekonomik

işlemler de tam bu noktada kurucu bir rol üstlenmektedir. Ancak yakın ilişkiler ve ilişki bağlarındaki bu rol ekonomi, sosyoloji, hukuk gibi alanlarda göz ardı edilmiştir. Hatta para ve toplumsal ilişkiler ayrı düzlemlerdeymiş gibi ele alınmıştır. Dolayısıyla bu bakış açısı yakın ilişkilerimiz kurmamızdan bu ilişkileri kontrol etmeye kadar ekonomik faktörlerin etkisini gözden kaçırmamıza neden olmuştur. Zelizer (2005), bu konuda eksik kalınmasının nedenin akademik ve toplumsal alandaki -adına *Düşman Dünyalar* ve *Nothing But* dediği- ayırımı ve indirgemeci görüşler olduğunu belirtmiştir. Ekonomik işlemler ile toplumsal hayatı birbirinden ayıran iki temel görüşene karşılık da Zelizer (2005), her iki dünyayı birleştiren karşıt bir görüş sunmuştur.

2.1.3.2 Düşman Dünyalar

Zelizer'in akademik düşünürlerden ve hukuki düzenden yola çıkarak yaptığı tespitlere göre belirlediği üç farklı bakış açısından ilki *düşman dünyalar* (Hostile Worlds)'tür. Hem akademik hem gündelik hayatta tesir etmiş olan bu en köklü toplumu ve ekonomiyi iki ayrı alan/dünya (separate spheres) olarak tanıır. Dolayısıyla düşman dünyalara göre toplumsal ilişkiler ve ekonomik işlemler birbirinden kopuktur ve ayrı yerlerde konumlanmaktadır. Bu kabulün altında yatan temel sebep *toplumsal ilişkilerin duygu ve dayanışma alanına; ekonomik işlemlerin ise hesaplama ve verimlilik alanına* ait görülmesidir. (Zelizer, 2005; 22). Ayrı dünyaların kabulünün nasıl şekillendiğini ise Zelizer tarihsel bir çerçevede açıklamıştır.

Toplumsal ilişkileri ve ekonomik işlemleri kurumsal düzeyde ve yasaklarla birbirinden tamamen ayıran düşman dünyalar 18. yüzyıla kadar temellenmektedir. Bu dönemde yaygınlık kazanmaya başlayan rasyonalitenin önemi duygularla aklın birbirinden ayrılması gerektiği fikrini doğurmuştur. Bu fikir hem sosyolojik hem iktisadi alanda kendine yer bulmuştur. Tönnies'in sosyoloji öğretisine yapmış olduğu önemli bir katkı olan *gemeinschaft* ve *gesellschaft* kavramsallaştırması temelde düşman dünyaların sahip olduğu bir irade ve toplum ayırımıdır. Düalizm üzerine kurulu düşüncesinde Tönnies hem bireyin iradesini hem de toplumsal oluşumu ikiye ayırır. Bireyin sahip olduğu iki farklı irade olan; organik irade (Wesenwille) ve rasyonel irade (Kürwille) iki

ayrı toplumsal oluşumu var eder. Organik irade cemaat tipi ilişkileri oluşturmuştur. Doğal, duygusal ve içgüdüsel olan organik iradenin oluşturduğu cemaat ilişkiler birbirine samimiyet ile bağlanan insanları barındırır. (Ünsaldı & Geçgin, 2018; 163). Rasyonel irade üzerine inşa edilen toplumda ise ilişkiler soğuk, yapay, rasyonel ve çıkarıcıdır. Bu yüzden, toplumda cemaatten farklı olarak birbirine samimiyetle bağlı ilişkiler yerine birbirinden ayrı insan grupları vardır. Dolayısıyla Tönnies'in *düşman iradeleri* bir birden kopuk düşman dünyalar olan cemaat ve toplumu yaratmıştır.

Var olan bu ayrım iktisat alanında da kendini göstermektedir. İktisadi düşünürler ekonomik alanın bir parçası olan piyasanın ve ekonomik işlemlerin işleyici olan insanları birer aktör olarak ele almışlardır. Genel varsayıma göre bu aktörler rasyonel ve istikrarlı tercihler yapmaktadırlar. Toplumsal ilişkilerin etkisi de belirli ve istikrarlı parametreler olacak şekilde ele alınmıştır. Buradan yola çıkarak iktisadın da hesaplamaların olduğu rasyonel dünya ile duyguların olduğu ilişkiler dünyayı birbirinden ayırdığı sonucuna ulaşabiliriz. İlişkililer rasyonel dünyaya dahil edileceği zaman bireyler duygularından arınmış aktörlere dönüştürülür. İleriki dönemlerde ayrı iki dünyaya ait kavramlar birbirleri içinde ele alınsa da bu alanlara ait olanların temasının yozlaşmaya yol açtığı fikri güç kazanmaya başlamıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde iki dünya ayrımı Zelizer'e göre detaylanarak yaygın bir görüş halini almıştır. (Zelizer, 2005; 24). Özellikle artan kapitalizm ve endüstriyelleşme rasyonalitenin önemini arttırmıştır. "Daha önceki teorisyenlerin dayanışma ve kişisel çıkarların bir arada yaşamasına izin vermiş olsalar da endüstriyel kapitalizmin hem savunucuları hem de eleştirenleri, endüstriyel rasyonalitenin piyasadan, firmalardan ve ulusal ekonomilerden dayanışma, duyarlılık ve yakınlığı kovduğu varsaydığı benimsenmiştir." (Zelizer, 2005; 24, Hirschman 1977; Tilly 1984). Endüstriyel gelişim ile iktisat alanındaki rasyonel insan ve sistem öğretileri gelişerek yaygınlık kazanmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra sosyal bilimlerde endüstriyel kapitalizmin eleştirileri artmıştır. Artan eleştiri odağında piyasa sisteminin ve paranın toplumsal hayatı dönüşüme uğrattığı fikri yer almıştır. Endüstri ile değin toplum yapısı ve hayat bireylerin ilişkilerini ve yaşam şartlarını da değiştirmiştir. Bu

durumu açıklamak için Weber kapitalist sistemin yarattığı iş bölümü ve onun neden olduğu bürokrasiyi ele almıştır. Weber'e göre rasyonelleşme eğilimi düzenlemeler ve otoriteye tabi katmanlı bir organizasyon olan bürokrasiyi doğurmuştur. (Slattery, 2003 ;44-46). Ancak bürokratik sistem ve rasyonellik toplumsal olanı bozarak bireyin özgürlüğü ve yaratıcılığını sınırlandırmış, baskı altına alınmış ve hatta insanları görünmez bir demir kafese hapsetmiştir. (Weber, 1999 ;133-155). Zelizer'in kastettiği 19. yüzyıl düşünürlerinin sahip olduğu ayrı dünyalar fikri Simmel'in toplum analizinde de kendini göstermektedir. Modern hayatın getirisi olan metropol hayatı para ekonomisinin merkezi haline gelmiştir. (Simmel, 2015; 318). Paranın toplumsal olana bu teması bireyselliği kırarak insanları nesnel olarak ölçülebilir şeylere indirgemıştır. Böylelikle insanın duyguları ve doğası yozlaşmıştır.

20. ve 21. yüzyılda ise düşman dünyaların ayrı alanlar fikri küreselleşme ve metalaştırma kavramları üzerinden ilerlemiştir. Küreselleşmeyle ekonomik alanda piyasaların sınır ötesi hareketliliğe kavuşmuştur ve iş gücü arzı artmıştır. Sennett (2017), küreselleşmenin bu getirileri toplumsal ve bireysel travmalara neden olduğunu belirtmiştir. Bu travmalar Weber'in bahsettiği gibi bireyin demir kafeste yaşaması ve sürekli sisteme, piyasaya uyum sağlamaya çalışması "işe yaramazlık" duygusuna kapılmasına neden olmaktadır. (Sennett, 2017; 65-66). Buradan yola çıkarak küreselleşmenin sınır ötesi hareketlerinin eleştirisi iki ayrı dünya arasındaki sınırların aşıldığı noktalarda kendini göstermekte denilebilir. Zelizer (2005; 25) de genişleyen piyasanın ve pazarın yanı sıra ilişkilerdeki sosyal bağların aşınmasının küreselleşmenin yarattığı ortamlarda zıtlıkları arttırarak, yakın ilişkilerin gelişebileceği ortamların daraldığını ifade etmiştir.

Kısacası düşman dünyalar farklı etik davranış ve ilkelerle işleyen alanları birbirinden ayırmaktadır. Birbirinden farklı etik ilkelerle işleyen bu ayrı dünyalar birbirlerine temas ettiklerinde değerler yozlaşır ve yolsuzluklar ortaya çıkar. (Steiner, 2008; 103). Bu bir evliliğin parasal nedenlere dayalı yapılabilir olmasını inkâr etmek şeklinde kendini gösterebilir. "Bu fikre sahip insanlar, ilişkilere bir fiyat biçmenin yakınlığın duygusal ve ahlaki yönlerini mahvedeceğini, yakın ilişkileri ekonomik işlemlere sokmanın verimliliği ve

rasyonaliteyi bozacağını hissetme eğilimi içendelerdir. (Hou, 2008; 312). Bu düşünce o kadar yaygınlaşmıştır ki *iş başka aşk başka* ifadesi yaygın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Paranın yakın ilişkileri bozabileceğinin yanı sıra yakın ilişkilere ait olan bağ ve duyguları ekonomik alana da sokmak Hou'nun (2008) bahsettiği gibi rasyonel olan ekonomik işlemleri yörüngesinden çıkarabileceği korkusunu geliştirir. Bu yüzden bir evlilikte nasıl mantık evliliği toplumsal alanda hoş görülüyorsa, kurumsal alanlarda da aşk gibi yakın ilişkilere dahil türden ilişkiler tasvip edilmemektedir. Hatta iş yerleri “aseksüel” bir alan olarak inşa edilmeye çalışılır ve şirketler içinde cinsellik kurumsal yasaklamalara dayandırılır. (Zelizer, 2005; 23-24).

Tarihi bir ilerlemeyle gelişim gösteren düşman dünyaların ayrı alanlar fikri hem gündelik hayat ve pratiklerinde hem de akademik fikirlerde kendine yer edinmiştir. Bu fikrin gündelik hayata nasıl empoze edildiği iş ile yakın ilişkilerin bir arada bulunamayacağına dair söylemlerde kendini göstermektedir. Bu söylemlerin pratikleri ise iş yerlerinde, resmî kurumlarda vb. yerlerde yakın türden ilişkilerin sınırlandırılıp yasaklara tabi tutulmasıyla gerçekleşmektedir. Bugüne kadar hem iktisat öğretilerinde olsun hem de toplum ve ekonominin ilişkilerini ele alan sosyal bilimcilerde olsun; ekonomik alana dair ögeler ile toplumsal ilişkiler ya kopuk ele alınmıştır ya da birbirleri üzerindeki yozlaştırıcı etkileri eleştirilmiştir.

2.1.3.3 Sadece Kesişen Durumlar (Nothing But)

Sadece Kesişen Durumlar (**nothing but**) genel itibariyle ayrı görülen dünyaların kesişimlerinin bazı özel durumlardan başka bir şey olmadığına kabulüdür. Yani, eğer herhangi bir durumda bu iki ayrı dünyanın birbirine teması varsa, bu o an için özel şartlar altında gerçekleşmiş bir durumdur. Bu yüzden bu görüş sosyal yaşamı tek boyutlu ele alarak mahremiyet ve paranın kesiştiği noktaları hesaba katmamaktadır. (Ertman, 2009; 1022). Dolayısıyla indirgemeci bir yaklaşıma sahiptir. Sadece kesişen durumlar görüşü savunucularını ise Zelizer (2011) üç kategoriye ayırmıştır; “Ekonomik rasyonellikten başka hiçbir şey yoktur”, “Kültürden başka hiçbir şey yoktur” ve “Politikadan başka hiçbir şey yoktur”. Bu yüzden indirgemeci bir yaklaşıma sahip kesişen durumlar görüşleri

konumlandığı yere göre iki alanın temasını ekonomik, kültürel veya politik bir sebeplere bağlamaktadır.

“Ekonomik indirgemeciler için bakım, arkadaşlık, cinsellik ve ebeveyn-çocuk ilişkileri, kısıtlama koşulları altında- kısacası, ekonomik rasyonalite- avantaj arayan bireysel seçimin özel durumları haline gelir. Kültürel indirgemeci için yakın ilişkiler, hangi ekonomik bağlantıyı incelediklerine bakmaksızın, farklı inançların veya ideolojik yazıların ifadeleri haline gelir.” (Zelizer, 2005; 29).

İndirgemeci yaklaşımın var olan kesişimlerin nasıl tek boyuta indirgendiği hane halkı ilişkilerinden veya cinselliğin para ile karşılandığı durumlardan örneklendirebilmektedir. Hane içerisindeki yaşam ebeveynlerin çocuklarına harçlık vermesi, eşler arasında paranın paylaşımı, çocuğun ihtiyaçları için tutulan bakıcı, aile işletmesine sahip olma gibi yakın ilişki ve ekonomik faaliyetlerin kesişimini içinde barındıran bir alandır. Dolayısıyla hane için tüm üyelerin ilişkilerini ve ekonomik işlemlerini içeren hak ve yükümlülükler vardır. (Ertman, 2009; 1022). Ancak ilişkilerin ve sevginin ekonomik faaliyetlerle ödeme sistemlerine tabii olması Düşman Dünyalarca hane içindeki ilişkileri yozlaştırdığı düşüncesiyle reddedilir. Sadece Kesişen Durumlar ise var olan bu ilişkileri ve düzeni bir düzleme indirger. Ekonomik indirgemeciler için hane; belli düzenlemelere ve tazminatlara tabii olan bir “firma” olarak görülebilir, kültürel indirgemecilere göre ise hane içindeki bu ilişkiler ve faaliyetler bir güç yapısına karşılık gelmektedir. (Ertman, 2009; 1023).

2.1.3.4 Bağlantılı Yaşamlar

Hem Düşman Dünyalar hem de Kesişen Dünyalar argümanlarının karşısına Zelizer Bağlantılı Yaşamlar (Connected Lives) adını verdiği karşı perspektifi sunmuştur. Bağlantılı Yaşamlar, parayı ve ekonomik faaliyetleri toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak görür. “Bu aynı zamanda “piyasa dışı” veya “ekonomik olmayan” olarak kabul edilen ekonomik faaliyetleri hangi dinamiklerin şekillendirdiğini açıklamaya olanak sağlar.” (Baloğlu, 2020; 198). Bağlantılı Yaşamların temeli ise Zelizer (2011)’in bahsettiği farklı toplumsal durumlar için parayı farklı birimlere bölme eğilimine dayanmaktadır. Paranın

farklı birimlere bölünmesi farklı türden iletişim ve bağlar arasındaki sınırları netleştirmektedir. Bu iletişim ve bağların devamını sağlamak için de bireyler ortak ekonomik faaliyetler sürdürmektedirler. Bu sayede birbirinden ayrı gibi görünen alanlar ilişkilerin sürekliliği için birbirine bağlanmış olur. (Zelizer, 2005; 32-33).

Bağlantılı Yaşamların nasıl oluştuğundan sonra nasıl işlediğini açıklığa kavuşturmak adına Zelizer *dört gerçek* dediği davranışsal deneyimleri sıralamıştır. Bunlardan ilki bireylerin inşa ettikleri *sosyal dünyalar kümesi* (Zelizer, 2005; 33)'dir. Diğer insanlarla olan ilişkilerimizde anlamlı bağlar geliştirebilmek adına bu bağlara ait haklar, sorumluluklar, işlemler ve anlamlar yükleriz. Böylelikle bağları birbirinden ayırırız. İkinci olarak, inşa ettiğimiz sosyal dünyalar kümesinde bağlar arasındaki farklılıkları isimler, semboller, uygulamalar ve mübadele araçlarıyla işaretleriz. (Zelizer, 2005; 33). Böylelikle bizler için anlamlı yakın ilişkileri farklılaştırarak diğerlerinden ayıran sınırlar oluşur. Üçüncü davranış gerçeği ise ekonomik faaliyetlerin anlamlı bağlara sahip olan ilişkilerimizin merkezinde olduğudur. “Hane halkı içindeki kişiler arası ilişkiler, bariz bir örneği sunar; hiçbir hane, üyeleri arasındaki kapsamlı bir ekonomik etkileşim olmaksızın uzun sürmez.” (Zelizer, 2005; 33) Çocuğun olduğu haneleri ele alacak olursak, çocuk bakımı için harcanan bir para hanenin sürekliliği için gereklilik olabilmektedir veya ebeveynlerin çocuklarına vermiş oldukları harçlık hanenin bir üyesi olan çocuğun hane ile ilişkisini sürdüren bir araç olabilmektedir. Zelizer (2005)'in sunduğu dördüncü ve son gerçek ise; bir ortamda var olan sosyal bağlarımızın başka bir sosyal alana taşıdığıdır. Yani hane içindeki bir ilişkisel bağ okulda da işyerindeki bir ilişkisel bağ kulüp gibi sosyal bir ortamda bir arada var olabilmektedir. Kısacası tüm bu sıralı dört gerçek birbirine bağlı yaşamların nasıl oluştuğunun hatlarını belirlemektedir.

Zelizer (2005), Bağlantılı Yaşamların genel hatlarını belirleyen davranışların sonucunda ilişkilerin türlerini belirleyen sınırların ilişkilerin işleyişini ve kurallarını da belirlediğini belirtmiştir. İlişkilerin sınırları ve kuralları bazı ortamlarda kurumsal işleyicilerle desteklenmektedir. Bu sayede kafa karışıklığı ve sınırı aşma gibi durumların yaşanmasının önüne geçilmektedir. (Zelizer, 2005; 33-34). Kısacası Zelizer'e göre, bir doktor ile hemşire arasındaki ya da bir

öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkinin farklılıkları ve sınırları önceden belirlendiğinden bu ilişkilerde nasıl davranılması gerektiğine dair sorun çok az yaşanır.

Ekonominin ilişkilerdeki rolü ise tam olarak farklılaştırma ve sınırlandırma süreçlerinde etkin hale gelmektedir. Zelizer’e göre ekonomik işlemler ilişkilere dahil edildiğinde, insanlardaki ilişkiyi tanımlama ve disipline etme çabası da artmaktadır “Eşler ve sevgililer birbirlerinin hayatlarında var olmayı sürdürmeyi başardıklarında bunu yalnızca sevgiyle değil, ortak maddi refahlarına somut katılarla yaparlar.” (Zelizer, 2005; 34). Bu sayede tüketim, üretim, dağıtım ve paranın transferi ilişkilerin sürdürücü bir parçası haline gelir. Ancak kültürel unsurlar, sosyal statü, sınıfsallık, cinsiyet vb. pek çok faktör bireylerin ilişkilerini düzenleme ve yakınlık derecelerini genişletme veya daraltma amacıyla parayı kullanma şekillerini etkilemektedir.

2.2 Hane Halkı Analizi

Hane halkı, toplumsal ilişkilerin küçük bir topluluktaki örneklerini taşıyan ve para ile maneviyatın ilişkisinin gözlemlenebildiği bir alandır. Bundan mütevellit Zelizer de çalışmalarında hane halkını öne sunduğu savlarla beraber incelemiştir. Bu yüzden hane halkının ne olduğunu, hane halkı ilişkilerini, haneye dahil olan ekonomik süzeni ve kültürel ilişkileri bu çalışma için ele alınması gerekli konu başlıklarıdır. Dolayısıyla bu bölümde; hane halkı nedir, hanenin tarihsel dönüşümü, Türkiye’de hane halkı ve hane halkının parayla olan ilişkisi ele alınacaktır.

2.2.1 Hane Halkı Tanımı ve Tarihsel Dönüşümü

Hane yaşantısına yönelik çalışmak pek çok farklı alana temas etmeyi beraberinde getirmektedir. Onu çok boyutlu kılan hanenin toplumsal meselelerden kopuk olmayışıdır. Hanenin bu özelliği hanenin zamanla toplumsal süreçlerde değişmesine ve farklılaşmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda haneyi ve hane halkını tanımlamak ele alınan meselelerden, dönemlere kadar farklı bakış açılarının etkisinde kalmıştır. Hane ve hane halkına yönelik

açıklamalar ile hane halkının dönüşümü ele almak; hem tartıştığımız konulara yönelik netlik getirecek hem de hanenin iktisadi ve toplumsal olanla ilişkisine ışık tutacaktır.

Hane bireylerin bir arada yaşadığı yeri temsil ederken; hane halkı genel itibariyle, tüketim ve üretim eylemlerini bir arada yapmasına rağmen aralarında kan bağı ya da evlilik aranmayan, aynı hanede yaşayan insan topluluğunu ifade eder. Hane halkı ile aile kavramlarının ayrılığı nokta tam da belirttiği grubun niteliklerinden kaynaklanır. Aile, aynı çatı altında yaşayan ve birbirlerine kan bağı veya evlilik yoluyla bağa sahip olmayı belirtir. Dolayısıyla tek üyeli, tek ebeveynli gibi farklı hane yaşam tiplerini dışlar. Bu yüzden iktisadi ve diğer sosyal bilim çalışmalarında aile ya da hane halkı kavramları kullanıldığında dikkat çekilmek istenilen noktalar farklılaşabilmektedir.

Yavuz (2004)'e göre aile birimi genellikle direkt olarak hane halkı ve eş aile kavramları ile ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda aile hane çeşitleri arasından bir “hane tipi” gibi kabul gördüğünden, dolaylı yoldan “aile=hane halkı” algısı doğabilmektedir. Ailenin haneyi ve hane içindeki bireyleri temsil ettiği algısı, sosyal bilimlerde hane halkı kavramının kullanım alanını etkilemiştir. “Hane halkı genellikle nüfus sayımlarında ve anketlerde istatistiksel bir birim olarak kabul edilirken; aile, üyelerin kan, evlilik veya evlat edinme yoluyla bağlı olduğu ve temel yaşam ve gıda gereksinimlerini birlikte karşıladığı bir hanenin alt birimi olarak tanımlanır.” (Yavuz, 2004; UN, 1989). Ailenin tanımıyla beraber toplumsal alandaki konumlandırılması da hane halkı- aile ayrımına yönelik ipucu sağlar. Spijke ve Palos (2012) tarafından ailenin oluşumu bölgesel karakterler ve cinsiyet sistemlerine bağlı olarak gelişen sosyo-kültürel uygulamalardan doğar ve bu uygulamaların merkezinde konumlanır. Bu düşünce uzun yıllar boyunca hanenin sadece ekonomik verileri ifade etmek için kullanılmasına neden olmuşken, aile kavram aynı hanede yaşayan bireylerin hem çevresi hem birbirleriyle olan ilişkilerini temsil etmek üzere kullanılmıştır. Ancak ailenin bireyler arasındaki bağlar hakkındaki sınırlayıcı tanımı bu alandaki çalışmaları, indirgemeci kılmıştır. Değişen dünyada aileleri tanımlamada literatürde geçmişte belirlenen aile biçimlerinin yetersiz oluşu yeni biçim/tiplerin belirlenmesine neden olduğu gibi, aile kavramını da yerini *hane*

kavramına bırakmıştır. Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması (2011)’na göre günümüz toplumunda hanede yaşayan üyelere göre 8 hane tipi vardır. Bu tipler arasında; iki kişilik hane, geçici geniş hane, tek kişilik hane, tek ebeveynli hane, akraba olmayan hane halkı gibi farklı hane tipleri yer almaktadır. Aynı hane içerisinde yaşayan bireylere ise *hane halkı* kavramının kullanıldığını görmek mümkündür. Zelizer (2005) de para ve toplumsal ilişkilerin etkileşimini incelerken aile kavramı yerine hane halkı (*household*) kavramını kullanmıştır. Buradaki ekonomik eylemler ile toplumsal ilişkilerin bir arada bulunduğunu ifade edebilmektir.

Hane ve hane halkı kavramların tanım ve kullanım alanlarının değişmesindeki nedenler tarihsel değişimlerden de temellenmektedir. Toplumsal yaşamın ilk dönemlerinde aile ile kastedilen birbirine kan bağıyla bağlı ilişkiler ön plandadır. İlkel avcı-toplayıcı toplumlarda toplumsal yapı; ortak mülkiyet, ortaklaşa çalışma, ortak bölüşüm ve kan bağına dayalıdır. Dolayısıyla bu toplumlarda aile denilen kavramda ortak soya sahip akrabalık ilişkileri temeldir. Tarım toplumuna geçişle beraber yerleşik düzenin oturması ve üretim araçlarının gelişmesi; ailenin ne ifade ettiğini değiştirmese de aile içi ilişkilerde değişiklikler yaratmıştır. Öncelikle Köse (2020)’a göre, üretim araçlarının gelişmesinin sonucu olarak başlıca emek gücünün erkek gücü tarafında sağlanmasına neden olmuştur ve ailelerin ataerkil aile düzenine geçmiştir. Soyun baba üzerinden devam ettiği erkek egemen düşünce altındaki aile düzeni; soyun devamı ve miras düzenin sağlanması için evlilik ile tek eşliliğe bağlanarak düzenleme altına alınmıştır. Ancak Köse (2020)’a göre bu durum tek eşli evlilik düzenlemesi evlilik içinde kadınlara ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu kişi olmasını dayatırken, erkek eşlerin hayatlarında sınırlamalar söz konusu olmamıştır. Ayrıca aile içindeki bu düzen erkek ve kadının arasında hiyerarşik bir ayrım yaratmıştır. Üretim gücüne sahip erkek hanenin asıl sahibi, *reisi* olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Erkeklerin sahip olduğu bu güç aile fertleri üzerinde ekonomik hakimiyetini kurmasının da ana sebebidir. Dönemin feodal düzeninde var olan aileler hem ideolojik hem ekonomik bakımdan hanenin babasına bağlılık göstermişler ve bu bağlılığın göstergesi olarak toprakları için çalışmışlardır.

“Serfler, gerek soyluların el koyduğu artı ürünü gerekse kendisinin ve ailesinin yaşamını sürdürmesi için gerekli olan ürünü sağlayabilmek için tüm aile fertleri ile birlikte çalışmak zorunda kalmıştır. Bu da ailenin, ekonomik üretimi gerçekleştiren en küçük birim olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Bu nedenle aileler, mümkün olduğunca geniş biçimleriyle örgütlenmeye çalışmışlardır.” (Köse, 2020; 27).

19. yüzyılda sanayi devriminin gerçekleşmesi kapitalist üretim biçimini ve dolayısıyla kapitalist toplumu doğurmuştur. Önceden toprak sahipleri ve köylüler varken, kapitalist üretim tarzı ile bu ayrım üretim araçlarına sahip olan kapitalistler yani burjuvalar ve emek gücünü satarak geçinen işçi sınıfı halini almıştır. Toplumdaki bu değişim aile kavramı ve hane yaşantısında da değişimlere neden olmuştur. Sanayileşme ile kırdan kente göç artmış, Spijder ve Palos (2012)’ın deyimiyle de bu durum nesillerin bir arada yaşamasını baltalamıştır. Böylelikle geniş aile yerini çekirdek ailenin yer aldığı hane biçimlenmesi almıştır. Bu dönemde üst sınıf kabul edilen burjuvalarda hane yaşamı erkeğin egemen olduğu, kadının ise “*kocasının toplumsal statüsüne uygun düşecek şekilde, evdeki hizmetkarının da yardımıyla evin düzeni, temizliği ve dekorasyonu ile ilgilendiği*” (Köse, 2020; 29) düzenle devam etmektedir. Sanayi kentlerine göç ile hayatlarını kurmaya çalışan işçi sınıfı ise yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle üst sınıftan farklı bir hane düzeni geliştirmiştir. Köse (2020)’ye göre, işçi hanelerinde erkeklerin tek başına tahakküm sağlayabilecek ekonomik sermayelerine sahip olmamalarından kaynaklı, kadınlar da çalışma alanına dahil olarak aile geçimine katkıda bulunmaları aile içi ataerkil ilişkilerde değişime temel atmıştır. Düzendeki bu değişime rağmen ev içindeki işler kadının sorumluluğu olarak görülmüştür. Tüm bunların sonunda aynı dönem içerisinde farklı sınıfların farklı hane biçimlenmesi bizi tekrar Zelizer’in para ve yakın ilişkilerde sınıf faktörünün belirleyici olduğunu belirttiği noktaya götürmektedir. Kapitalizm ile değişen aile dinamiklerini ve sınıfsal farkı Zelizer (1985) ailede çocuğa biçilen değer üzerinden ele almıştır. Buna göre 19.yüzyılın şehirli orta sınıfında kadınlar kendilerine kocaları tarafından tahsis edilen parayı işlemekle yükümlüydüler ve çocuklarla bu ailelerde herhangi bir ekonomik varlık olarak görülmemekteydi. Orta sınıf ailelerinde baba kendi ve çocuklarının hayatını garanti altına alabilecek finansa sahipti. Dolayısıyla

çocuklarının yalnızca eğitimlerine odaklanıyorlardı. Oysa aynı dönem kapitalist sistemin çocuklar için de istihdam da bir değer yaratması, çocukları ekonomik birer varlık haline getirmiştir. Dönemin işçi ailelerinin geçiminde yalnızca babanın çalışması yetmiyordu. İşçi sınıfı kadınlarının da dahil olduğu piyasa da aileler çocuklarının getirdikleri ek ücretlere de ihtiyaç duymaktaydılar. Ta ki Zelizer (1985)'e göre, 1930'larda çocukların verimsiz kabul edilip kutsallaştırılmasına kadar çocuklar çalışmıştır. Çocukların çalıştırılması tabulaştıktan sonra ise çocuklar ev işlerinden uzaklaştırılmış, ev işleri tekrar sadece kadınlara bırakılmıştır.

Feodal düzende üretim ve ailenin aynı çatı altında iken, sanayileşme ve kapitalist düzen ile hane ile iş birbirinden ayrılmıştır. Bu ayrımla iki alana farklı özellikler atfedilmesinin önü açmıştır. Köse (2020; 29) bu ayrımı şu sözleriyle nitelendirmiştir: *“Çalışma yaşamı içerisinde, bireyler arasındaki ilişkiler, yazılı anlaşmalara bağlı olduğu için oldukça mesafelidir. Bu nedenle, fabrikalar, akılcılığın mekânı olurken, ev duyguların mekânı olmuştur. Kapitalizmin rekabetçi ruhunun aksine aile yakın, sıcak, samimi ve duygusal ilişkilerin mekânı olarak tanımlanmıştır.”* İki alanı birbirinden koparılışı ve farklı özellikler atanması Zelizer'in Düşman Dünyalar olarak kastettiği görüşün temelini işaret etmektedir. Rasyonel ve ölçülebilir olana dahil olan çalışma alını ve para, duyguları temsil eden haneye ait görülmemeye başlanmıştır. Oysa 1980 sonrası bilginin öneminin artması ve teknolojinin gelişmesinin doğurduğu enformasyon toplumunda aile ve hane kavramları farklı özellikler kazanmıştır.

Sanayi sonrası enformasyonun öneminin yükselmesiyle beraber farklı meslek grupları ve hizmet sektörü önem kazanmıştır. Bu doğrultuda teknolojinin gelişimi ve hizmet sektörü sanayi döneminde var olan toplumsal yapı, sınıfsallığın biçimleri ve aile de değiştirmiştir. Bilginin öneminin artışı iş konusunda uzmanlaşmayı gerekli kılmış, kurumlarsa çok katmanlılığı yaratmış ve sınırları aşan bir akışkanlık yaratmıştır. Hiçbir şeyin yerinde durmadığı bu dünyada aile de yapısal ve kavramsal değişime uğramıştır. Önceleri bir otorite tarafından kontrol edilen ve ve geliri bu kişi tarafından sağlanan aile, günümüzde toplumun temelini oluşturan emeğin kaynağı yapı taşı olmasının dışına çıkmıştır. Köse (2020)'ye göre iş gücü piyasasındaki değişimler ve kadının

piyasaya daha fazla dahil olması erkeğe olan ekonomik bağımlılığı ortadan kalmıştır. Dolayısıyla tek tip baba, anne ve çocuktan oluşan aile beklentisi değişmiştir. Günümüzde tek ebeveynli ailelerin artışı, birlikte yaşama biçiminin çiftler arasında yaygınlaşması, tek yaşamak vb. yaşam biçimleri gözlemlenmektedir. Bu yüzden anne, baba ve çocuk ilişkisine referans veren “aile” kavramının kullanılması yerine; kapsayıcı olabilmek adına *hane* ve *hane halkı* kavramları tercih edilmektedir.

Üretimi ve tüketimi paylaşan yerleşik grup hane halkının gelir ve harcamaları hakkında karar alma süreçleri de literatürde iki şekilde ele alınmıştır; üniter model ve kolektif model. “Üniter modeller hane halkının hane içi kararlarda her zaman hem fikir olan bir bireymiş gibi davranarak gelirlerini ne kadar gelir getirdiğinin harcamaların hane içerisindeki dağılımını etkilemediğini var saymaktadır.” (Gökmen, 2017; 532, Becker; 1991). Üniter modelden farklı olarak kolektif model, haneye gelen gelirin birleştirilmediğini varsayar ve harcamaların eşit bir şekilde dağıtılmadığını ileri sürer. Bu doğrultuda Gökmen’e göre (2017) üniter model, haneye giren gelirin birleşmesinden kaynaklı parayı kimin kontrol ettiğinin, kimin gelir getirdiğinin önemi olmadığını kabul ederken; kolektif model, kimin gelir getirdiğinin, ne kadar getirdiğinin hane kontrolü üzerinde fark yarattığını iddia etmektedir. Üniter ve kolektif model her ne kadar aile içi hane içi dinamiklerini açıklama için öncü bir adım oluştursa da ekonomik işlemlerin ilişkilerde kurucu işlevini ele alması bakımından eksik kalmaktadır.

Özetlemek gerekirse; hane halkı kan bağı aranmaksızın birlikte ikamet eden sosyo-ekonomik bir birimdir. (Yavuz & Yücesahin, 2012; 81). Daha detaylı bir biçimde Schmink (1984) hane halkını; yeniden maddi üretimlerini sağlamak amacıyla bir arada bulunan, ortak bir kaynak havuzdan yararlanan ve tüketimin pek çok yönünü ortaklaşa paylaşan yerleşik bir grup olarak betimlemiştir. Zelizer (2005) de haneyi; önem arz edecek bir süre ortak yaşam alanı ve geçim kaynaklarını paylaşan iki veya ikiden fazla insan olarak tanımlamıştır. Bu yüzden hane tanımı gereği anne-baba, çocuk, eş, partner gibi duygusal bağla bağlı bireylerin yanı sıra ekonomik işlemler ile bağlı – ücretli bakıcı, aile şirketi vb.- kişi ve durumları da içerir. Dolayısıyla evlilik ile kurulmuş bağ hane halkı

tanımında zorunlu değildir. Genel itibariyle hane halkını belirleyen şey ilişkisel bağlar, üretim ve tüketimdir.

2.2.2 Hane Halkı İlişkileri ve Ekonomik İşlemler

Hane, yakın ilişkiler ve ekonomik işlemlerin kesiştiği önemli alanlardan biridir. Çünkü, aile yükümlülükleri, yasal sorumluluklar ve hanenin rutine bağlanmış ekonomik hayatı iç içe geçmiştir. (Zelizer, 2005; 212). Aynı çatı altında bulunmak paranın transferinden dağıtımına, varlıkların üretiminden tüketimine kadar tüm süreçlerin paylaşımı anlamına gelmektedir. Ayrıca aynı hanede yaşamak bakım işlerinden eğitim yükümlülüklerine ve haneye katılan herkesin ortak ekonomik sorunlara, fırsatlara ve bazı haklara sahip olunmasını sağlamaktadır. (Zelizer, 2005;213) Bu yüzden hane ve hane halkını ele almak yakın ilişkiler ile para arasındaki düzeni ve kurucu ilişkiyi anlamının yolunu açacaktır.

Hem hane üzerine literatür çalışmalarında hem de politika, hukuk, ekonomi vb. alanlarda ekonomi hanede var olan bir öge olarak ele alınsa da hane halkının ilişkilerinin kurucu ve düzenleyici parçası olarak kabul görmemiştir. Zelizer (2005), bu kabulün hane halkı analizinde düşman dünyalar ve sadece kesişen durumlar (**nothing but**) görüşünün merkeze oturmasından kaynaklandığını belirtir. Düşman dünyalar ekonomik işlemleri ve parayı hanenin devamlılığı ve ayakta kalması için gerekli bir parça olarak görür ama zorunlu bir parça olarak ele almaz. Para hane için gereklidir ancak hanenin ana ögesi haline gelirse aile hane bütünlüğünü bozma tehlikesi taşır. Dolayısıyla Zelizer (2005), hukuk alanında bile hane halkının gerçekleştirdiği ekonomik işlemler ile hane dışı ekonomik işlemlerin ayrı dünyalarda var olurlarmışçasına ele alınıp değerlendirildiğini belirtmiştir. Oysa paranın harcanma biçimleri hane halkının ilişkilerini şekillendirir ve duyguların gösterimi halini alabilir. Bu yüzden hanedeki herkesin ekonomik işlemlere de dahil olması hane içi dinamikleri karmaşık hale getirir ve Zelizer (2005) bunun yakınlığın satın alınması durumunu ortaya çıkardığını söyler.

Yakınlığın satın alınması “paranın bir fayda ölçüsü olarak değil, ilgi ve sevgiyi ifade eden duygusal bir para birimi olarak dolaşımda olmasından” kaynaklanmaktadır. (Haugen, 2001; 516; Zelizer, 1993: 205). Bu durumda paranın harcanma şekli bir kişiye ayırdığımız vakit, gösterdiğimiz ilgi ve duygular olarak karşılık bulur. Haugen’nin (2001) boşanmış ailelerde para ve sevgi ilişkisini ele aldığı çalışmasında para ve duygusal ilişki bağı bu anlamda açıkça ortaya konmuştur. Ebeveynler çocukları için yeterince para harcamıyorlarsa, çocuklarına yeterince bakım ve ilgi göstermediklerini düşündürmekte ve çocuklar için harcanan para (okul masrafları, bakım hizmetleri vb.) çocuklarda onlara bakım veren ebeveynlerine dair bakış açılarını şekillendirerek ilişkilerini kurmaktadır. Bakım verme ve zaman ayırma ilişkisi de para aracılığıyla kurulabilmektedir. Zelizer (2005) çocuklarını anaokuluna bırakan ebeveynlerin çocuklarını zamanında almaya gelememelerinin karşılığı olan para cezasını ödemekten kaçınmak yerine çocuklarını almaya geç gelmeyi arttırdıklarını aktarmıştır. Bu durumda para, ebeveynler için bakım vermenin ve zaman ayırmanın yerine geçmiştir.

Sevgi gösterimi, bakım veya temel ihtiyaçlar için olsun ekonomik işlemler hane kurucudur ve hane halkının ilişkileri üzerinde belirleyicidir. Bu yüzden de hane halkına ait ekonomik işlemleri ele alırken diğer ekonomik faaliyetlerden farklı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu doğrultuda Zelizer (2005; 215) hane halkına ait işlemleri diğerlerinden ayıran dört temel özellik belirtmiştir;

1. Belli bir süreklilik içinde beraber yaşamaktan kaynaklı hane halkına ait ekonomik işlemler diğer ekonomik faaliyetlere göre daha kapsamlı karşılıklı bilgi, hak ve yükümlülükler getirir.
2. Hane içindeki pazarlıklar ekonomik faaliyetlerin var olduğu diğer ortamlara göre daha uzun vadeli ve büyüktür.
3. Hane içinde gerçekleşen ekonomik işlemler haneler arasında veya hane dışında var olan ekonomik işlemlere göre hukuki anlamda daha farklıdır.
4. Ebeveynlerinin çocuklarına yaptıkları üniversite masrafı gibi hane üyeleri arasındaki para transferleri pratik, duygusal, ekonomik ve yasal açılardan var edilmektedir.

Görüldüğü üzere hukuk hane ilişkilerini düzenlemede aracılık etmektedir. Ancak hukukun düşman dünyaların etkisinde olması hane ilişkilerinin algılanmasını değiştirmektedir. Bu doğrultuda Zelizer (2005) yasanın ve hukukun genel olarak hane üyeleri arasındaki ekonomik işlemlerin satılık değil, bedava olduğunu var saydığını belirtmiştir. Ancak hane içinde anlaşmazlık yaşandığında para konun merkezi haline gelmektedir. Boşanma gibi hane ayırımına neden olan durumlarda hane halkı ilişkileriyle odaklı olan mülklerin paylaşımı sırasında mülkü kimin aldığı, hangi paranın harcandığı ve hangi amaçla alındığı hukuk alanında sorgulanır. Dolayısıyla paranın yakın ilişkilere dahil olmaması gerektiği kabulü ilişkilerin kopması gerektiği anda tersine döner.

2.2.2.1 Türkiye’de Hane Tipleri

Hane yapılanması ve hane halkı ilişkilerine dair tanım ve uluslararası kaynaklara baktıktan sonra, araştırmanın yerelliği bakımından ulusal kaynak ve hane tiplerini ele almak gereklidir. Ancak maalesef Türkiye’de genellikle aile çalışmaları yoğunlukta olup, hane bazında temel alınan araştırma kısıtlılığı vardır. Oysa Yavuz ve Yüceşahin (2012), toplumdaki aile yapılarının açıklanmasının, bu yapılardaki ve toplumun başka alanlarındaki değişimi anlamının hane halkı kompozisyonlarının incelenmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve kültürel boyuttaki değişimlerinin Türk hane yapısına olan etkisini tarihsel bir süreçle işlemek önem arz etmektedir. Bu doğrultuda hane biçimlerinde olduğu gibi Türkiye’de hane yapılanması süreçleri ve değişimleri literatürde karşımıza çıktığı gibi kapitalizm öncesini ve sonrası şeklinde ele alınacaktır.

Kapitalizm öncesi Türkiye’deki hane yapısı ve hatta aile yaşantısına dair çalışmalar çok kısıtlıdır. Özbay (1990), 1940-1950 yılları arasında hane ile alakalı sayılabilecek çalışmaların genellikle köy yaşamı ve monografisi çalışmaları olduğunu belirtmiştir. Dönemin önemli sosyologlarından olan Berkes, Ankara’daki köylerde yaptığı araştırma ile, köyde hane örgütlenişi ve akrabalık ilişkilerini işlemiştir. Berkes (1942)’e göre hane babanın ölümüne kadar genişlemeyi sürdüren bir birimdir. Ataerkil bir yapıya sahip olan Türk ailesinde çocuklar babanın ölümünden sonra kendi hanelerini kurmaktaydılar.

Kapitalizm öncesi Anadolu'daki Türk köylüsü geniş ailesiyle, aile emeğine dayanan ve ilkel teknoloji kullanan üretimle geçinmekteydi. (Özby, 1990; 215). Ancak köylerde önceleri geniş aile yapılanması yaygınken zaman içerisinde modernleşmenin de etkisiyle çekirdek aile hanelerde yaygınlık göstermeye başlamıştır. Bu dönemde köy sosyoloji üzerine çalışan, toplumsal yapı ve aile tipolojileri üzerine yazan bir diğer isim de Boran olmuştur. Berkes gibi Boran da köylerde geniş aile yapısının hâkim olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca birkaç çiftin bir arada olduğu *ailelere çok çekirdekli aile*, akrabaların da dahil olduğu aileye *karışık aile* adını vermiştir. Boran, modern topluluklarda ise çekirdek ailenin yaygındır. Türkiye'nin köylerinde geniş aile hane yapılanması fikrinin yaygın olmasına karşın Duben'nin çalışmalarında bu fikir çürütülmüştür.

Duben (1985)'e göre genel kabulün aksine Türkiye'de haneler basit bir yapılanmaya sahiptirler ve çekirdek aile biçimi yaygındır. Bunun arkasında yatan sebeplerden en önemlisi demografik nedenler arkasında yatar. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'de nüfus artışı çok yavaş seyretmiştir. "Art arda çıkan savaşlarla (I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşı, Kurtuluş Savaşı) çok fazla kayıp verilmesi de yetişkin erkek nüfusunun kadın nüfusuna göre eksildiği sonucunu soğurmuştur." (Özby, 1990; 216). Dolayısıyla dönemin koşulları geniş aile yapılanmasına olanak sağlamıştır. Bu dönem savaşa giden erkeklerin kaybı dolayısıyla tek ebeveynli haneler gibi farklı hane biçimlenmeleri de söz konusudur. Ayrıca Duben de bu dönemde dul, evlenmemiş vb. sebeplerle tek başına yaşayan kadınların oluşturduğu tek üyeli hanelerin daha yaygın olduğundan bahsetmiştir. (Özby, 1990; 216, Duben, 1985). Geniş ailenin aksine çekirdek ailenin Türkiye'deki yaygınlığının bir diğer sebebi ise sınıfsal nedenlerden temellenmektedir. 1880-1940 yılları arasında İstanbul'daki haneleri inceleyen Duben (2014), geniş aile yapısının ancak üst tabakalarda gözlemlenen bir hane biçimi olduğunu belirtmiştir. 19.yüzyıl sonunda İstanbul'da orta gelirli ailelerde yalnızca aile üyeleri yaşarken; aile üyelerinden başka, hizmetlileri de haneye kayıtlı olanlar üst sınıf haneleriydi. Duben (2014), İstanbul'da evleri çocuklarına yakın olan ve torunlarına bakma imkânı bulunan büyükannelerin sık sık hane ziyaretlerinden de bahsetmiştir. Bu durum hala günümüzde devam etmekle beraber, çocuklar belirli yaşa gelene kadar anneanne veya babaanneler geçici hane üyesi konumunda bulunabilmektedirler.

Modernleşme, demografik ve küresel bazdaki değişimlerden Türkiye’deki hane biçimlenmesi etkilenmiştir. Özellikle bireyselliğin artması, göç, doğum oranlarındaki azalmalar, boşanmalar, kadınların iş gücü piyasasına daha fazla entegre olması gibi pek çok faktör Türkiye’de farklı hane tiplerinin gözlemlenebilir hale gelmesinde etkili olmuştur. Öncelikli olarak iş imkanlarından kaynaklı 1960-1970 yılları arasında kırsaldan kentlere olan göç şehirlerdeki çekirdek aile sayısında artışa neden olmuştur. Dönemin Türkiye politikalarının liberal ekonomiye yaptığı yatırım kentsel bölgelere talebi arttırmıştır. Göçle gelen bu değişim hane tiplerinde ataeril geniş aile yapısının çözülmesinde ilk adım olmuştur. Zaten Timur (1972)’a göre ataeril geniş aile biçiminde yaşamayı insanları teşvik eden toprak mülkiyeti ve tarımken, topraksız tarım işçilerinde de çekirdek aile görülmekteydi. Dolayısıyla bu göç, göçü gerçekleştiren işçi hanelerinin kendi içinde çok büyük değişimler yaratmamıştır. Çekirdek aile yapısının yanı sıra günümüzde tek kişilik, tek ebeveynli gibi farklı hane tipleri de artış göstermektedir. TÜİK (2021)’in *İstatistiklerle Aile* 2020 raporuna göre tek ebeveynli hane oranı 2014’te %7,6’iken, bu oran 2020’de %9,7 oranına çıkmıştır. Hane büyüklüğü ise 2008’de 4 kişi iken 2020’de bu sayı 3,30’a düşmüştür. (TÜİK, 2021). Ancak bununla ilgili araştırmalar TÜİK’in raporları gibi sayısal verilerle sınırlı kalmış, hane yapısına yönelik derinlemesine çalışmalar ana araştırma konusu olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki yeni hane yapılanmalarının; çocuksuz haneler, birlikte yaşama, eşcinsel haneler gibi farklı biçimlere dair literatürde bilgi eksikliği mevcuttur.

2.2.3 Çift Olmak: Flört, Nişanlılık, Evlilik

Yakın ilişkilerin sınırlarını ve farklılıklarını belirlemede insanlar farklı stratejiler izlemektedirler. Ahlaki söylemler ve ilişkiye şahit üçüncü kişiler yakın ilişkiyi tanımlarlar. Zelizer (2005), ilişkinin dışında kalan üçüncü tarafın tavsiye verme, bilgi sunma, duygusal destek olma gibi konularda yardımcı olmasının ilişkinin doğru sınırlar içerisinde işlemlerini sağladığını belirtir. Böylelikle üçüncü taraflar ve söylemler ilişkilerin sınırlarının koruyucu konumunda yer alırlar. Çiftleri tanıştırmak ya da olabilecek birlikteliklerin önüne geçerek ilişkileri

açıkça ayırt ederler. (Zelizer, 2005; 101). Üçünü taraf ve söylemlerin yanı sıra ilişkiye dahil olan bazı işlem ve yükümlülükler ilişkilerin sınırlarını oluşturan diğer faktörlerdir. İşlemlerden biri olan cinsel ilişki; eşler için bir yükümlülük, sevgililer için bir seçenek ve müvekkil-avukat çifti için yasak bir ihlaldir. (Zelizer,2005; 99). Ekonomik işlemler de aynı şekilde ilişkinin türüne göre bir yükümlülük veya bir seçenek haline gelebilir. Ayrıca Zelizer'e göre ekonomik işlemlerin yapıldığı zamansal aralık bir çiftin hangi ilişkide olduğunun göstergesidir. Örneğin; alınan bir hediye veya bir harcamaya göre o çiftin, evli mi, evlenmek üzere mi, sevgili mi yoksa sadece iş ilişkisine sahip bir ortak mı olduğu anlaşılabilir. Bu yüzden çift olma pratiklerine göre farklı ekonomik işlemler ilişki içerisine dahil olmaktadır. Bu doğrultuda farklılaşmanın ve sınırların nasıl çizildiğini anlamak için üç farklı çift olma biçimi olan; flört, nişanlılık ve evlilik aşamalarındaki ekonomik işlemlerin ele alınması gereklidir.

Flörtleşme döneminde² para ilişkisel anlamda kurucu bir rol üstlenmektedir. 1950'lilerin Amerika'sını ele alan Zelizer (2005), bu dönemde flörtleşme denilen şeyin; erkeğin kadını eğlenceli aktivitelere götürerek para harcaması olarak görüldüğünü söylemiştir. Bugün ise Zelizer (2005) flörtleşmenin doğası gereği farklı ekonomik işlemleri içermesinin nedenlerini şöyle sıralamıştır; Çiftler sık sık ortak eğlence, yemek ve hediyeler gibi ortak harcamalar yaparlar, flörtleşen çiftler geleceğe yatırım gibi veya çeyiz gibi hane iş birliklerine yatırım yaparlar, çiftlerin aileleri çiftin gelirine ilgi duyar ve flört ilişkisi işe veya konut sahibi olmaya dönüşebilmektedir. Flört ilişkisine dahil olan bu ekonomik işlemler ilişkinin devamlılığını sağladığı gibi güven ve sevgi gibi duyguların da karşılıklı teminatını sağlar.

Flört ilişkisinde nişanlılık ilişkisine geçiş ise pek çok yüklü harcamayı beraberinde getirmektedir. Zelizer'in (2005) aktardığına göre bu geçiş birçok kişi için nişan yüzüğü alımı gibi ilk kez pahalı alışverişler yapmasına öncülük etmektedir. Yüzük alımı aynı zamanda nişan ilanı için sembolik bir rol oynar.

² Zelizer (2005) bu dönemi *kur* (courtship) olarak adlandırmıştır. Ancak kavramı çevirirken anlamını kaybetmemek ve güncel kullanıma uygunluğunu sağlamak adına *flört* kelimesi tercih edilmiştir.

19.yüzyılda batı dünyasında yaygınlaşmaya başlayan bu gelenek (Zelizer, 2005; 109) hem aile üyelerinin hem arkadaş ve eski sevgililerin çifte yönelik konumlarını yeniden düzenler. Ayrıca bu sınırların belirlenmesi ve korunması için çeyiz ve hediye alışverişi gibi ekonomik işlemler de ilişkiye dahil edilir. Nişanın bozulması durumunda ise ilişkiye dahil olan para hem çift hem çiftin aileleri arasında sorun teşkil eder. Örneğin, halka nişanı duyurmak için kullanılan nişan yüzüğü ayrılık durumunda yüzüğün asıl sahibinin kim olduğu problemini doğurur. (Zelizer, 2005; 113). Bunlara rağmen nişanlılık döneminde gerçekleştirilen işlemler onu diğer ilişki türlerinden ayırır.

Evliliğin flörtleşme ve nişanlılık ilişkilerinden belli noktalarda ayrılmaktadır. Öncelikle bu ayrımdaki temel farklardan biri Sweeney (2002)'in tanımıyla evliliğin sendika oluşumuna benzer bir yapıya sahip olmasıdır. Duygusal ilişkiyi belli sorumluluk ve yükümlülüğe bağlayan çiftler evlilikle bunları korumaya ve sürdürmeye çalışır. Dolayısıyla evlilikle beraber ekonomik işlemler çiftin ortaklaşa yapması gereken bir zorunluluk halini alır. Evliliğin devamlılığı olarak çiftin çevresi çiftten ev, araba, mobilya, yatırım ve banka birikimi sahibi olmalarını bekler. (Edin & Reed, 2005; 119-120). Evli olmayı flörtten ve nişanlılardan ayıran kısmı da bur. Hardie ve Lucas (2010)'a göre birlikte yaşayan çiftlerde finansal zorluklardan kaynaklı ortak yaşam düzeni oluşturma eğilimi varken, evlilikte bu bir beklenti ve zorunluluk haline gelir. Bu yüzden evlilik dışındaki çift olma ilişkilerinde ortak düzen ve ortak ekonomik işlemler gerçekleştirme daha kırılğan bir yapıya sahiptir. Buna karşın evli çiftlerde ekonomik işlemler ilişkinin devamlılığında bir yükümlüktür ve hukuken de karşılık bulmaktadır. Ancak Zelizer (2005)'e göre hukuk düşman dünyalar bakışının hâkim olduğu bir alandır ve ticari ilişkiler ile duygusal ilişkileri tanımlamada sıkıntı yaşamaktadır. Bu noktada evli çiftlerin yakın ilişkilerini kurarken ekonomik işlemleri nasıl kullandıklarını ve toplumda nasıl karşılık bulduğunu incelerken hukuk alanına bakmak karşılaştırma yapabilmek adına önemlidir.

Hukuken hane kavramı ele alınırken geniş anlamda aile şöyle tanımlanmaktadır;

“Medeni Kanun'un "Ev Düzeni" kenar başlıklı 367. maddesinde, bir ev başkanın otoritesi altında birlikte yaşayan, aralarında karı ya da kayın hısımlığından veya sözleşme ilişkisinden kaynaklanan bir bağ bulunan kişilerin oluşturduğu birlik düzenlenmiştir. Bu nedenle, en geniş anlamda aile kavramına, karı veya kayınlık hısımlı sıfatıyla birlikte yaşayan akrabalar dışında, bir sözleşme nedeniyle birlikte yaşayan hizmetçi, çırak gibi kimseler de dahildir.” (Ayan, 2004; 19).

Hanenin hukuki tanımı Zelizer’in hane ilişkilerinin ekonomik işlemler ile bağlantılı olduğu iddiasının kanıtı niteliğindedir. Buna göre Zelizer (2005), hukukun evliliği diğer türden ilişkilerden ayırt edilmesi için bir matris oluşturulduğunu belirtir. Örneğin, yasalar ile evliliğin sınırları belirlenir ve azaltılır; böylelikle evlilik fahişelikten ayrılır. Bu sebeple de evlilikte para ve ekonomik işlemler hane içindeki yakın ilişkilerin kurucu olarak görülmez ve hane üyeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin bedava olduğu varsayılır. Dolayısıyla hukuk, ticari ve sevgiye dayalı ilişkilerin sınırlarını koymada problem yaşamaktadır. (Zelizer, 2005; 98). Hane üyeleri arasındaki ekonomi işlemlerin bedava değil de satılık olduğu kabulü ise ancak hane içinde anlaşmazlık yaşandığı durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, boşanma durumunda hane halkı ilişkileriyle odaklı olan mülklerin paylaşımı sırasında mülkü kimin aldığı, hangi parayla ve hangi amaçla (hediye mi?, yatırım mı?), nasıl aldığını sorar. Böylelikle ekonomik işlemlerin anlamı değişir ve bedava olmaktan çıkar.

Paranın kullanım biçimi ve ekonomik işlemler çift olmanın her tür statüsünde karşımıza çıkmaktadır. Bu işlemler çiftin kendi ilişkilerini kurmak için başvurdukları bir araç olurken aynı zamanda çevrenin ekonomik işlemlere dair çiftten beklentileri ilişkinin ne olduğunu tanımlayarak sınırlarının konulmasını sağlamaktadır. Flört aşamasında dışarıda yapılacak olan bir etkinliğe para harcamak, nişanlılık için alınan yüzükler ve evlenirken orak ev sahibi olma gibi etkinlikler ekonomik işlemlerin ilişkilerdeki bağları kurmada ve kuvvetlendirmedeki etkisini göstermektedir. Çiftlerin arkadaş veya akrabalarının beklentileri ya da hukuka bağlanmış çiftlere dair yasalar ise yakın ilişkiler kuran çiftlerin ilişkilerinin toplum tarafından tanınıp tanınmadığını anlamının yolunu açmaktadır. Ayrıca beklentiler ve yükümlülükler çiftin sahip

olduğu ilişkinin diğer türden ilişkilerden ayrılıp, ilişkilerinin sınırlarını belirlenmesinde de rol oynamaktadır.

2.2.4 Ekonomik Çatışmalar: “Kimin Parası?”

Yakın ilişkilerimize dahil ettiğimiz ekonomik işlemler hane içerisinde bireyler arasında parayı kullanma biçimlerini ve hane içindeki konumlarını etkilemektedir. Bu noktada Zelizer (2005), hediye almak-vermek, harçlık ve hane giderlerine harcanan para gibi işlemlerin hane ilişkilerinde düzenleyici birer faktör olduklarını; hane içi ilişkilerde bireylerin konumu belirlediğini altını çizmiş ve bu faaliyetleri detaylıca ele almıştır. Ekonomik işlemlerin şekillenmesinde ve hane içi konumlanmada etkili olan bir diğer faktör ise cinsiyettir. Toplumsal cinsiyetin atadığı roller ve özellikler hane üyelerinin parayı nasıl kullandıklarından paraya aslında “kimin” sahip olduğuna kadar belirleyici olabilmektedir. Bu yüzden ekonomik faaliyet biçimlerini işlerken, karar alma süreçlerini ve cinsiyet bazında farklılaşmayı ele almak hane içi ilişkileri anlamada yol gösterici bir tartışmadır.

Hane üyeleri parayı kullanma ve statü bakımından eşit olmayabilmektedir. Var olan bu farklılık paranın etiketlenmesi ve harcamalar için karar verme süreçlerinde gözlemlenebilmektedir. Zelizer (2005), hane içinde erkeklerin konumlarını koruyabilmek adına kadının sahip olduğu parayı etiketleme eğiliminde olduğunu söylemiştir. Genellikle kadının sahip olduğu para ya çocuklar için ya da “eğlence” – kuaför, alışveriş, dekorasyon, organizasyon vb.- işleri için harcanacak para olarak atfedilmektedir. Bu yüzden evin gelirinin ana sağlayıcısı kadın olsa dahi kadının parası hanenin parasından ayrıştırılmaktadır. Böylelikle erkek üyeler kendi paraları ile kadınların parası arasına sınır koymaktadırlar. Zelizer (2005), paranın bu şekilde ayrılmasındaki temel neden ise kadının parası üzerinde erkeğin kontrol sağlamaya çalışması olduğunu söylese de; para üzerindeki kontrolün kimde olduğu ve gelirin ilişkilerdeki payı zaman, toplumsal durumlara ve gelir düzeyine göre de şekillenebileceğinin altını çizmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’de hane içi gelir ve ekonomik işlemler bazında kadın ve erkeğin konumunu ele almak önemlidir. Türkiye’de hanenin ana gelir kaynağı kadın olsa bile hanenin geçim sağlayıcısı olarak kocanın tanımlanması

hane içindeki dengeleri değiştirmektedir. Bora (2018)'nın ev hizmetlisi olarak çalışan kadınları ele aldığı çalışmada hane içinde kadının ve erkeğin statüsü kültürel bağlamda açıkça görülmektedir;

“Görüştüğüm ev hizmetlisi kadınların neredeyse tamamının kocası işsizdi ya da düzensiz çalışıyordu. Kadınların çalışmaya başlamaları zor olduysa da halen çoğu evin tek geçim kaynağı durumundaydı. Bu durumun toplumsal cinsiyet algısına ilişkin bir değişime neden olup olmadığını anlamaya çalıştığım da, kadınların kocalarının işsizliğini geçici bir durum olarak algılama eğiliminde olduklarını fark ettim. Yıllarca da sürse, kadının evi geçindiriyor oluşunu norm dışı bir durum olarak algılıyorlar. Buna bağlı olarak, hayatlarında geleneksel kadınlık rolleri ile ilgili pek bir değişme görünmüyor. Böylece, bir yandan evin geçimini sağlarken bir yandan "yuvayı yapmak" yine onların üzerine kalıyor. Ayrıca aile ile ilgili önemli kararlarda son söz yine kocaların ve şiddet hayatlarının bir parçası.” (Bora, 2018; 101).

Hane içindeki statünün toplumsal cinsiyet rolleriyle paralel olduğu haneye parayı getirenin kadın olmasına rağmen erkeğin hane yöneticisi olarak algılanmasında gözlemlenebilmektedir. Bunun gibi her iki meselenin kesiştiği bir diğer nokta ise haneye ait harcamalardır. Zelizer (2005)'e göre, kadınların hane gider ve harcamalarını kontrol etmelerine rağmen büyük harcamalar konusunda karar alma sürecinde etkin bir role sahip değildirler. Hane için yapılacak “büyük satın alımlar” (Zelizer, 2005; 230) konusunda ise erkeklerin karar verme merci olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla ekonomik işlemler ve para ilişkilerden ve toplumsal cinsiyetten bağımsız ele alınamaz.

“[...] geleneksel haneler, bir ev hanımının parasını, bir çocuğun ödeneğinden veya bir kocanın kişisel parasından çok farklı bir para türü olarak tanımlar. Farklı kullanılır, özel şekillerde tahsis edilir ve miktarı cinsiyete ve sınıfa özgü hesaplamalarla belirlenir. [...]bir "kadının ücreti", tarihsel olarak bir "erkeğin ücretinden" çok farklı bir ödeme türü olmuştur. Alice Kessler-Harris'in ikna edici bir şekilde belgelediği gibi, yirminci yüzyılın başlarında bir kadının ücreti, yalnızca verimliliği veya üretkenliği tarafından değil, aynı zamanda gelenek veya gelenek, özellikle de kadınların ihtiyaç duyduğu gelire ilişkin inançlar tarafından belirleniyordu.” (Zelizer, 1994; 27).

Kadınların kazandıkları ücret ve sahip oldukları para hanenin parasından ayrı konumlandırılmıştır. Bu doğrultuda kadının parası haneye ek gelir veya anlamsız harcamalar için var olan bir para olarak kabul edilmiş. (Zelizer, 2005; 116); hatta *İğne Parası*³ (Pin Money), *Yedek Para* (Mad Money) gibi isimlendirilerek kategorize edilmiştir. Amerika’da genellikle evli kadınların kocalarından aldıkları İğne Parası, kadınların kendi istek ve keyiflerine göre harcadıkları paradır. Kısacası eşlerin kadınlara harcaması için verdiği bir miktar ödenektir. (Traflet, 2008; 190). İğne Parası’nın tarihi gelişimi Traflet (2008)’in aktarımına göre, 18.yüzyılda lüks kabul edilen toplu iğnelerin alınabilmesi için verilen para olarak başlamıştır. Dolayısıyla İğne Parası üst sınıf kadınları da temsil eden bir ögedir. Ancak Traflet (2008), 19.yüzyılda iş gücündeki ve teknolojideki değişimlerin toplu iğne fiyatlarını da düşürmesi İğne Parası’nın anlamında da değişiklik yarattığını söylemiştir. Böylelikle İğne Parası kadının keyfi harcamalarına tahsis edilmiştir. Ancak kadınlar daha fazla iş gücüne dâhil olduklarında bile İğne Parası hanenin ana parasından dışlanmaya devam etti. Traflet (2008)’e göre bunun iki sebebi vardır; isteğe bağlı harcamalar için kullanılacak parayı ayırmak ve hanenin devamı için ana emekçinin erkek olarak görülmesi. İsteğe bağlı keyfi harcamalar görevi de kadının üstüne bırakılmıştır. İğne Parası’nın yakın ilişkilerle olan teması ise haneyi bir arada tutan bir görev üstlenmesinde yatmaktadır. Bu doğrultuda İğne Parası aracılığıyla hane içinde kadın ve erkek taleplerinin müzakere edilebilir olması ilişkilerin sürekliliğinde aktif bir rol oynamaktadır. (Traflet, 2008; 194). Böylelikle Parsons (1963)’in belirttiği gibi para anlaşmayı, müzakere ve ifade etmeyi sağlayan bir dil halini alır.

20.yüzyılda “genç kız parası” anlamını kazanmış Yedek Para ise, kadınların dışarıda buluştukları partneriyle tartışıp eve dönme ihtimaline karşı yanında taşıdıkları paradır. (Traflet, 2008; 193). Yakın ilişkilerin flört statüsünde işlerlik gösteren yedek paranın hikâyesi 1900’lerde flört etmenin özel alandan kamusal alana kaymasıyla başlamaktadır. Önceleri mahrem alanlarda gerçekleşen flörtün

³ Türkçeye sözlük çevirisi *harçlık* olarak geçmiş olan “Pin Money” burada; tarihsel hikayesini ve kültürel anlamını kaybetmemesi için *iğne parası* olarak kullanılmıştır.

dışarıya yayılmasıyla ilişkinin bozulmasına karşın kadınlar kendilerini güvence altına almak adına acil ve özel durumlar için kullanacak parayı ayırmışlardır. Traflet (2008)'e göre aslında ayrılan bu para kadınlara kamusal alanda flört ilişkileri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarını sağlamıştır. Yedek Para ile kadınlar bir randevuyu veya ilişkiyi kendi isteğiyle sonlandırabilme gücüne sahip olmuşlardır. Hatta Amerika'da 1900'lerde bu para türü flört etmenin bir zorunluluğu haline gelmiştir. Kısacası hem İğne Parası örneğinde olsun hem de Yedek Para kadının parası diğer paralardan ayrılmıştır ve yakın ilişkilerin inşasında rol üstlenmiştir.

Kadının parası hane parasından ayrıştırılırken erkeğin parası bizzat hane parası olarak varsayılmaktadır. Pahl (1995) da yaptığı çalışmasında erkeklerin gelirinin kadınların gelirine göre haneye ait olduğu fikrinin daha çok benimsendiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla kadın parasının çocuk, ıvır zıvır ve keyfi harcamalar için olduğu düşüncesi gibi erkek parası hanenin ana harcamaları ve büyük satın alımları için var olduğu kabul görmüştür. Bu farklılığı anlamak için ilk önce hanenin tüketim alışkanlıklarını, sonra satın alma süreçlerine bakmak gerekir.

Hane içi ilişkiler çağdaş dönemde, tüketim alanları olarak kabul edilmiş ve bu tüketimin hane halkının toplumsal statüsünün ifadesi olduğu düşünülmüştür. (Zelizer, 2005; 225). Veblen (2017)'nin aylak sınıf teorisiyle bu meseleye örnek getirmiştir. Ona göre ekonomik boyutta farklılaşan haneler tüketimlerine göre toplumsal düzeyde de farklılıklarını ortaya koyma çabasıyla kendilerini ayrıştırırlar. Toplumsal statülerini korumak isteyen üst sınıf haneler el işlemeli gümüş kaşıklar, mücevherler, pahalı kıyafetler, özel cins köpek veya at sahibi olmak gibi gösterişçi tüketime giren harcamalar yaparlar. Yakın dönemde mal ve mülke yapılan yatırımlar hala haneler için statü göstergesidir. Özellikle ev alımı hane üyeleri ilişkilerinin inşasında ve hanenin toplumsal statüsünde önemli bir yere sahiptir.

Tüketim ev alma hali hane halkı üyeleri arasındaki iletişim ve bağ üzerinde önemli bir faktördür. Örneğin aileler çocuklarını güvence altına almak için tercihen güvenli mahallelerdeki evleri satın almak isterler. Bu doğrultuda Zelizer

(2005; 227) ev alımının hane ilişkilerine olan etkisini ele almış ve üç temel sonuç ortaya koymuştur. İlk olarak, ev alımı hane halkının yaptığı en büyük finansal yatırımı temsil etmektedir. “Alıcılar için konut tipi aydan aya hane harcamalarının en külfetli tek kategorisini, ana servet deposunu, haneyi dış akrabalara bağlayan en önemli hediye ve kredi alanını ve servetin en önemli biçimini göstermektedir.” (Zelizer, 2005; 227). Bu yüzden ev alımı hane halkının hem üyeler arasında birbirine hem de çevresine ilişkisini garanti altına aldığını gösterdiği sembolik bir harcamasıdır. İkinci olarak, ev edinimi bir dizi taahhüt edinerek bağlılığı gösterme anlamına da gelir. Bir ev edinen hane halkı –kiralayarak veya satın alarak- kendilerini sembolik ve pratik olarak da bir ilişkiler ağına dâhil ederler. (Zelizer, 2005; 227). Son olarak, bir ev edinerek orada yaşamak hane içinde hak ve yükümlülükler doğurur.

“Barınma fiili, yönetim ve kullanımı haklar ve yükümlülükler üzerinde günlük müzakereleri ve çatışmaları içerir; bu türden çeşitli sorunlar, hangi alanlarda hangi faaliyetlerin yürütüldüğü gibi, kimin mahremiyet hakları vardır; konutun hangi özelliklerini kimin temizlemesi, onarması veya bakımını yapması gerektiği ve hangi süslemelerin nerede uygun veya uygunsuz olduğu.” (Zelizer, 2005; 227).

Bu yüzden bir ev sahibi olmak barınmanın ötesinde, kişilerin benlik algılarını şekillendirmekte ve çevreleri ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Bu yüzden bir evin hangi para ve ne şartlarda aldığı bireylere ve haneye sosyal başarı ve statü sağlar. Dolayısıyla ölüm, boşanma, ekonomik gerileme gibi durumlar kişilerin statüsünde değişikliğe neden olabilmektedir. (Zelizer, 2005; 228). Bu nedenle Zelizer (2005), statü kaybının aynı zamanda sosyal aktivite, etkileşim ve güvenlik açısından önemli olan toplumsal yaşamdaki alanları kaybetmeyle beraber hane içindeki ilişkilerin değişimi anlamına da geldiğinin altını çizmiştir.

Peki ev, araba, büyük teknolojik aletler almak gibi statü alışverişlerinin kadın-erkek ve hane halkı ile ilişkisi nedir? Toplumda genel olarak haneni kontrol edenin, çekip çevirenin, neyin alınması gerektiğine karar verenin kadın olduğu fikri yaygındır. Ancak bu fikir hane içi ilişkilerin ve hane parasının kontrolünün nasıl gerçekleştiğini anlamının önünde engel oluşturmaktadır. Önceki paragraflarda irdelediğimiz üzere hane halkının parası ortak bir para değildir.

Kadının parası haneni ana parasından ayrıştırılarak, keyfi harcamalara tahsis edilmiştir. Kadının parasının tam tersi olarak erkeğin parası ise hanenin ana gelir kaynağı olarak kabul görmüştür. Buna ek olarak kadın mutfak alışverişinde ne alınacağına karar veriyor olsa da ev alımı gibi “büyük satı alımlar”da (Zelizer, 2005; 230) erkekler kararı vermektedir. Büyük çaplı alışverişlerle hane üyeleri arasındaki bağlar kurulmakta, aynı zamanda hane içindeki harcama biçimleriyle hane içi yükümlülükler ve statüler dağıtılıp, bireylerin hane içindeki konumu belirlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezin amacı ekonomik alanın bir parçası olan para ile mahrem (yakın) ilişkiler bağlamında hane içinde kadın-erkek ilişkilerinin etkileşiminin incelenmesidir. Bununla beraber gerçekleştirilen ekonomik işlemlerin benlik duygusunun gelişimi, cinsiyet ve sınıfsallık ile olan ilişkisini ortaya koymaktır. İktisadi bir mesele olarak ele alınan paranın aslında gündelik yaşantımız ve ilişkilerimiz üzerinde etkisi kurucu niteliktedir. Para, bireylerin hane içerisindeki etkinliğini ve ilişki şekillerini belirlediği gibi kişilerin parayı kazanış şekilleri, hediyeleşmeleri vb. durumlar da sosyal ilişkileri etkilemektedir. Bu yüzden para, toplumsal değer ve kültür arasında etkileşim bulunmaktadır. Çalışma, iktisat sosyolojisinin önemli isimlerinden Viviana Zelizer'in, yakın ilişkiler ile ekonomi arasındaki bağlantıya dayandırdığı ilişkisellik yaklaşımını temel almayı hedeflemektedir. Zelizer, yaptığı çalışmalarla ekonomik alan ile mahremiyeti içeren hane gibi alanlar arasındaki ilişkinin özellikle iktisatçıların düşündüğü gibi birbirleriyle çelişen hatta düşman olanlar olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu iki alan arasında karşıtlık ilişkisi değil karşılıklılık ilişkisi vardır. Kadın-erkek arasındaki romantik ilişkilerden aile içi; eşler, ebeveyn-çocuklar arasındaki ilişkilere kadar para ve ekonomik faaliyetler çeşitli anlamlar kazanmaktadır. Başlık parası, sevgililik/nişanlılık aşamasında hediyeleşme, miras paylaşımı, boşanma aşamasında eşler arasında paranın dağılımı, nafaka gibi pratikler paranın bireyler arasındaki ilişkilerin inşasında ve sürdürülmesinde etkin birer rol oynamaktadır. Örneğin, eşler arasında birinin diğerine verdiği paranın; kimin verdiği, hediye olup olmadığı, paranın ne zaman verildiği, nasıl teklif edildiği ve nasıl harcandığı paraya yeni bir anlam kazandırdığından aile içindeki veya romantik ilişkide bulunan bireylerin ilişkilerini yeniden şekillendirebilir niteliktedir. Bu yüzden Zelizer, paranın gündelik hayatın şekillenmesinde ayrı bir yerde durmadığını, hatta bireylerin

kurdukları ilişkilerde işleyebilmesi için paraya anlamlar atfettiklerinden, ayrıca paraya ‘geçerlilik’ kazandırdıklarından bahseder. Bunun sonucunda da para farklı değerler kazanır, ki bu sebeple Zelizer her paranın “eşit” olmadığını söyler. Bu nedenle paranın değerini ve geçerliliğini belirleyen de toplumsal ilişkiler ve yapıdır denilebilir. Böylelikle toplumsal alana sirayet eden para ekonomik değerinin yanında sembolik bir değer de kazanır. Dolayısıyla bu iki alanın birbirine olan etkisi incelemeye değerdir. Ayrıca Türkiye’de iktisat sosyolojisi alanındaki çalışmaların az olmasından kaynaklı, bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurması amaç edinilmiştir.

Bu doğrultuda temel olarak “Ekonomik aktivitelerin ve paranın özellikle kadın-erkek yakın ilişkilerinde başkalarıyla nasıl bağ kurmada ve bu bağı ve ilişkiyi düzenlemede kullanılmaktadır?” sorusu etrafında gelişen; “Yakın ilişkilerde ekonomik faaliyetler nasıl yönetilmektedir? Hane içinde maddi hane sorumlulukları nasıl paylaşılmaktadır? Yakın ilişkilerde paranın tabu olarak görülme nedenleri nedir? Hukuk yakın ilişkilerdeki ekonomik faaliyetleri nasıl düzenlemektedir?” sorularını sormak ve cevaplamak kadın-erkek yakın ilişkilerinin ve paranın arasındaki ilişkisel süreci anlamada yol gösterici olacaktır. Sonuç olarak paranın kullanımı, paraya yüklenen sembolik değerler toplumsal ilişkilere ve toplum yapısına dair ipuçları içermektedir.

3.1.1 Araştırmanın Sınırları

Bu araştırma hane içi kadın-erkek ilişkiler bazında para ve toplumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimini açıklamaktadır. Çalışmaya dahil olan için çiftlerde sadece aynı hanede yaşama şartı aranmış, evlilik gibi ilişki statüsü zorunlu tutulmamıştır. Görüşmeye dahil olan katılımcıların hepsi maaşlı çalışandır. Araştırmanın ilk adımı olarak aynı çatı altında yaşayan kadın-erkek çiftler ele alındığından, verilerin tutarlılık gösterebilmesi açısından boşanma aşamasında olan çiftler ve eşcinsel çiftler araştırmaya dahil edilmemiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde ilişkilendirmelerin derinliğini anlayabilmek adına en az 40 dakika olacak şekilde sınırlandırılmıştır.

3.2 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, fenomenolojik bir çalışma olacak şekilde biçimlendirilmiş bir nitel araştırmadır. Creswell (2013) göre nitel çalışma incecik ipliklerden, birçok rengin olduğu, farklı doku ve çeşitli malzemelerin karışımından oluşan bir kumaştır. Bu demektir ki nitel bir çalışma bizlere bir çalışmada incelenen insanların kendi anlatılarından, algısal süreçlerinden, davranışlarından ve kültürlerinden bir derleme sunar. Bu bağlamda paranın nasıl anlamlandırıldığını ve ilişkilere dahil edildiğini incelerken, kişilerin deneyimleri, davranışları ve algısal süreçleri araştırma için önemlidir. Dolayısıyla bilime hâkim olan pozitivist bakış açısından ayrılan sosyal bilimlerin doğuşunu ele almak bu süreci anlamlandırmada temel olacaktır.

On beşinci yüzyılda burjuvanın güçlenmesi, coğrafi keşiflerin artması, gökyüzünün incelenmesine duyulan merak ve mekaniğin gelişmesi bugünkü pozitivist bakış açısına sahip doğa bilimlerinin temelini atmıştır. On altıncı yüzyılda Locke, Hume, Descartes, Kant vb. pek çok ünlü düşünürün felsefe-doğa çalışmaları ise fizik ve matematik gibi bilim alanlarını ileri taşımıştır. Ancak bu dönemde doğa bilimlerinin iç tutarlılığı sağlama istediği bilimde kesin mekanik yasaların egemen olduğu düşüncesini arttırmıştır. (Güler,2001;360). Bilimin her zaman her yerde doğru olanı arama olarak tanımlanması da bu döneme denk gelmektedir. (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2014;12). On yedinci yüzyıla gelindiğinde ise felsefenin bu denli öne çıkışı sosyal bilimler açısından tarih, edebiyat ve din bilimi gibi alanların kilise ile bağlarını kopararak üniversitelerde çalışmalarını yoğunlaştırmalarının önünü açmıştır. Zaman içerisinde üniversitelerde alanların kendilerine yer edinip disiplinlere ayrılmaya başladığı sürece girilmiştir. Her ne kadar sosyal bilimler kendilerini var etseler de dönemin pozitivist bakış açısı sosyal bilimleri de etkisi altına almıştır. Ancak Fransız Devrimi'yle kültürün alt üst oluşu ve toplumsal değişim sosyal bilimlere daha fazla ihtiyaç duyulmasına neden olduğu gibi sosyal bilimler nedir tartışmalarına da sebep olmuştur. Özellikle de aynı dönemde ortaya çıkan ulus devlet anlayışıyla başlayan ulusal tarih bilinci tarihin biliminin plana çıkmasına

neden olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da gelişen teknoloji ve Sanayi Devrimi’yle ise sosyal bilim disiplinlerinde devrim yaratmıştır. Modernleşen dünyayı konu edinmeye başlayan sosyal bilimlerde iktisat, siyasal bilimler ve sosyoloji güçlü birer disiplin halini almıştır. Ancak pozitif bilimlerin hâkim olduğu bilim dünyasında insanların iç dünyasıyla ilgilenen sosyal bilimlerin doğruluğunu kimin denetleyeceği tartışmaları devam etmekteydi. Buna karşın tarih, iktisat, sosyoloji ve siyasal bilimler kurulaşmaları ve Alman geleneğinden Weber’in yorumlayıcı bakış açısı sosyal bilimlerin pozitif bilimlerin koyduğu sınırlardan kurtulmasının önünü açmıştır. Böylelikle sosyal bilimler sayıların ve yasaların ötesinde bireysel olgu ve olaylar üzerinden gerçekliğe ulaşmayı hedeflemiştir. Bireysel olgu ve olaylarla toplumsal olanı açıklamaya çalışan sosyal bilimler metodolojik olarak da gelişmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Sayısal verilere dayanan nicel araştırmaların yanında deneyim, söylem, olgular vb. verilere de dayanan nitel araştırmalar yaygınlaşmıştır. Fenomenoloji de bu yaklaşımın bir sonucu olarak sosyal bilim araştırmalarında kendine bir yer edinmiştir.

Fenomenolojik araştırma, bireylerin bir kavram veya fenomenle alakalı olarak deneyimlere odaklanması bakımından felsefi yönü güçlü olan ve tarihi 18. yüzyıla dayanan bir yöntemdir. 1764’te Immanuel Kant tarafından tanımlanan bu yaklaşım, filozof Edmund Husserl öncülüğünde bir bilim dalı olarak geliştirilmiştir. (Akturan & Baş, 2017; 85, Jasper ,1994; 310). Husserl’in önderliğinde gelişen fenomenoloji; bireyin kendinden başka hiçbir şeyin bilincine varamayacağı için evreni kavramaya önde kendinden başlayabileceği felsefesini içerir. Felsefe alanında Heidegger, Sartre ve Merleau-Pont gibi düşünürler de Husserl’in fikirlerini ilerletmişlerdir. (Creswell, 2013; 77, Spiegelberg, 1982). Fenomenolojinin bireysel deneyimlere, davranışlara ve anlamlandırılma süreçlerine odaklanması sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerden sağlık bilimlerine kadar pek çok alanda kabul görmüştür. Sosyolojide gündelik hayattan toplumsal yapı incelemelerine kadar fenomenolojik yaklaşımın yer edindiği söylenebilir. Çünkü bu yaklaşımla bireylerin ilişkilerini ve deneyimleri incelenirken, kendi yapıp etmeleri hakkındaki düşünce sistemleri de ortaya çıkarılmaktadır.

Bu araştırmanın fenomenolojik bir çalışma olarak şekillenmesi ise kişilerin kavramlarla ilgili deneyimlerinin ortak anlamına (Creswell, 2013; 77) dayanıyor olmasıdır. Çünkü fenomenolojinin temel amaçlarından biri fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemek ("nesnenin gerçek doğasını anlamak", van Manen, 1990, s. 177, Creswell, 2013; 77) olduğu gibi bireylerin düşünsel sistemlerini de ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla çalışmanın amacına uygun olarak para ve ilişki kavramlarına yönelik kişilerin deneyimlerini incelenmiş, para ve yakın ilişkiler hakkında düşünceleri sorulmuştur. Bunun sonunda ise bütüncül bir betimleme ortaya koyulmuştur. Ancak fenomenoloji yalnızca bir betimleme değildir, araştırmacının yaşamış, deneyimlerin anlamına ilişkin yorum yaptığı yorumsal bir süreçtir. Bu süreçte de paranın kültürel algısı, paranın anlamlandırılması ve ilişkilerdeki etkisinin yorumlanarak ortak bir anlam tanımlanmaya çalışılmıştır. Deneyimlerden veri toplamaya en uygunu olarak ise katılımcılarla mülakat gerçekleştirmek uygun görülmüştür. Mülakatlarda ise konudan çok da uzaklaşmamak adına yarı yapılandırılmış görüşme seçilmiştir.

3.2.1 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Hane içi kadın-erkek ilişkiler bazında para ve toplumsal ilişkilerin karşılıklı etkileşimini açıklamayı amaçlayan bu araştırmanın evreni Türkiye’de aynı hane içerisinde yaşayan, çift gelire sahip çiftlerdir. Görüşmelerin online bir platform üzerinden gerçekleştirilmesi araştırma evrenin Türkiye’de ikamet eden katılımcıları dahil edebilmeyi sağlamıştır. Araştırma için örneklem ise bu evrenden amaçlı olarak seçilmiştir.

Nitel araştırmalarda, araştırmanın amacına yönelik örneklem seçimi oldukça yaygındır. Bu doğrultuda araştırmaya uygun olarak örneklem araştırmaya uyan kişi ve ortamlardan kasıtlı olarak seçilir. Dolayısıyla nitel araştırmalarda kasıtlı seçilen örnekleme “amaçlı örneklem” adı verilmektedir. Amaçlı örneklem Maxwell (2018; 98)’a göre beş amaca hizmet etmektedir. Bunlar ilki; amaçlı örneklemin araştırma için seçilen ortam, kişi veya etkinliklerin temsil edebilirliğini sağlamasıdır. İkinci amaç, popülasyonun heterojenliğini

yakalamaktır. Üçüncül amaç birincil amaçla bağlantılı olarak; araştırmanın başından var olan ya da sonradan geliştirilen teorileri test edebilmek için bireyleri bilinçli olarak seçmektir. Dördüncü amaç, kişiler ve ortamlar arasında karşılaştırma yapabilmektir. Beşinci ve son amaç ise; araştırma sorularını en iyi şekilde cevaplandıracak grup ve kişileri seçmektir.

Şubat 2022 – Mayıs 2022 tarihleri arasında kadın-erkek 13 çift, yani toplamda 26 kişiyle görüşülmüştür. Araştırmaya dahil olan katılımcılar evli olma şartı aranmaksızın aynı hanede yaşayan çiftlerdir. Katılımcıların ortalama yaş aralığı 25-60'tır. 25 altı yaş, üniversite mezuniyeti sonrası iş bulma sürecini atlatma bağlamında başlangıç olarak alınmıştır. 60 yaş ise, genellikle emeklilik sonrası kişilerin yaşam tarzlarının ve ekonomik durumlarının farklılaşarak anlamlandırma süreçlerinin değişmesi sebebiyle 60 yaş üstünü farklı bir araştırma konusu edilmesi gerektiğinden araştırmaya dahil edilmeyerek sınırlandırılmıştır. Çalışmanın tasarısı kısmında verilerde çeşitlilik oluşturmada bakımından katılımcı çiftlerin çalışıyor veya çalışmıyor olması şartı zorunlu tutulmamıştır. Ancak araştırma süresinin kısıtlı olması nedeniyle çiftlerin her ikisinin de kazanç sahibi olduğu katılımcılarla örneklem sınırlandırılmıştır. Ayrıca örneklemin özelliği olarak katılımcıların en az önlisans eğitime sahip kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla katılımcılar nitel bir araştırmaya uygun olacak şekilde bir amaç doğrultusunda belirlenen özelliklere uyan kişilerden seçilmiştir. Görüşmeye katılanların demografik yapısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Kişi Sayısı
CİNSİYET	
Kadın	13
Erkek	13
YAŞ	
23-29	9
30-39	6
40-49	7
50-60	4
EĞİTİM DURUMU	
Önlisans	2
Lisans	12
Yüksek Lisans	8
Doktora	3
GELİR DÜZEYİ	
3.000-5.000 tl	4
6.000-10.000 TL	6
10.000 TL +	16
İLİŞKİ SÜRELERİ	
1-5	8
5-10	4
10+	12
İLİŞKİ STATÜSÜ	
Evli	18
Birlikte Yaşayan	8

Tablo 1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

3.2.2 Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmalar kişilerin iç dünyasını ve sosyal yaşantısını ele alırlar. Dolayısıyla derinlemesine bir görüş edinebilmek için farklı yöntemlerle bireyin kendini ifadesine yönelir. Dolayısıyla bu araştırmaya uygun olarak nitel

araştırma yöntemlerinden bireysel tecrübelerin ön planda olduğu fenomenojik yaklaşım uygun görülmüştür.

Tecrübeler ve görümlere dayanan fenomenolojik yaklaşımda veri toplama süreci kritik bir öneme sahiptir. Bu yüzden fenomenojik bir araştırmada katılımcılarla derinlemesine veya yarı yapılandırılmış sözlü görüşmeler tercih edilmektedir. Ayrıca fenomenojik araştırmalarda görüşmelerin kaydedilmesi, araştırmanın tüm dikkatini görüşmeye verebilmesi açısından önemlidir. (Akturan & Baş, 2017; 93). Bu doğrultuda bu araştırma için yarı-yapılandırılmış görüşmeler veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Araştırma için gerekli verilerin toplanabilmesi adına 13'ü kadın 13'ü erkek olmak üzere toplan 26 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara görüşme öncesinde araştırma içeriği ve görüşme süreci hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmeler hem dünyadaki pandemi şartlarına hem de zaman ve mekân olarak kişilere uygun olabilmesi açısından online görüşme olarak gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler için online görüntülü görüşme platformu olan Zoom tercih edilmiştir. Katılımcılara uygun gün ve saatlerde sözleşerek görüşme başlatılmıştır. Görüşmelere katılabilmeleri için gerekli bağlantı bilgilerini göndermek üzere telefon numaraları alınmış ve bağlantı linki mesaj yoluyla kendilerine gönderilmiştir. Görüşmeler çiftleri kapsadığı için görüş ve bilgilerin rahat aktarılabilmesi adına katılımcılardan aynı mekânda bulunmamaları rica edilmiştir. Bu doğrultuda kimi katılımcılar eş/partnerleri iş yerinde ve evin başka bir odasında görüşmeyi tercih ederken, kimisi evde eşini bulmadığı bir güne randevu vermeyi tercih etmiştir.

Katılımcıların hepsi görüşmelerin kayıt altına alınmasına izin vermiştir. Görüşmeler Zoom üzerinden yapıldığı için hem ses hem görüntü kaydı alınmıştır. Ancak görüşmelerin transkripsiyon sürecinde yalnız ses kayıtları kullanılmıştır. Görüşmelerin en kısıası 33 dakika, en uzununu ise 84 dakika sürmüştür. Toplamda 1.362 dakika görüşme yapılmıştır.

3.2.3 Araştırmanın Analizi

Nitel araştırmalar sayısal verilerin ötesini geçmeyi amaçlayarak; birey ve topluma ait olanı birebir iletişime geçerek, alanda gözlem yaparak veya belge analizi yaparak derinlemesine anlamaya çalışır. Buna karşın yöntemlerin geçerli kabul edildiği ve gerçekliği reddedilemeyen verilere dayanan pozitivist bakış açısının hâkim olduğu bilim alanında nitel araştırma yöntemlerinin geçerliği sorgulanmıştır. Maxwell (2018; 121), bu tartışmanın geçerlik kavramını tekrar tanımlamaya ittiğini; ona göre geçerliğin göreceli olduğunu ve araştırmanın amacı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla araştırmanın geçerliliğine tehdit olacak faktörler yöntemle değil, kanıtlarla ortadan kaldırılmaktadır. (Maxwell, 2018; 121, Irwin, 2008).

Nitel araştırmalarda geçerliliği tehdit edecek faktörleri ortadan kaldırmak için kullanılan stratejiler kritik birer rol oynamaktadır. Nitel araştırmaların geçerliliğini arttırmak için kullanılan strateji ve testler sırasıyla (Maxwell, 2018; 126-127);

- Yoğun ve uzun süreli dahil olma
- Zengin veri
- Katılımcı Teyidi
- Müdahale
- Tutarsız deliller ve karşıt durumları arama
- Çeşitleme
- Sayılar
- Karşılaştırma'dır.

Ancak her strateji her çalışmada verimli olmayacağı gibi, hepsini uygulamak da zamanı randımanlı kullanmayı engelleyebileceğinden (Maxwell, 2018; 125) araştırmaya uygun stratejiyi geçmek önemlidir. Dolayısıyla bu araştırmada geçerliliği arttırmak için zengin verilerden yararlanılmış ve katılımcı teyidi alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler boyunca tutulan notlara dahil olarak ses kaydı alınmıştır ve katılımcıların sorular karşısındaki tepkileri ve ortam düzenlemeleri gözlemlenmiştir. Sonrası bu gözlemler not edilmiş ve ses kayıtları

transkript edilmiştir. Böylelikle veride zenginleşme yoluna gidilmiştir. Görüşmelerden toplanan veri ve sonuçların yanlış anlaşılma ihtimalinin önüne geçmek içinse katılımcılardan dönüt alınmıştır. Bunun için görüşme sırasında teyit edici sorular sorulmuştur, ilerleyen süreçte ise veriler analiz edilirken katılımcılarla irtibata geçilerek geri dönüşler alınmıştır. Bu sayede katılımcı teyidi sağlanmıştır. Bu stratejilere ek olarak transkripsiyonlar ve ses kayıtları tez danışmanıya paylaşılarak araştırmacı dürüstlüğü ve veri kontrolü sağlanmıştır.

Araştırma geçerliği kadar önemli olan bir diğer konu ise araştırmanın güvenilirliğidir. Güvenilirlik araştırmanın bulgularının istikrarlı ve sürece uygun bir çalışma olduğunun kanıtıdır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik görüşmelerin ses/görüntü kaydı altına alınması ve kodlama ilke arttırabilmektedir. (Creswell, 2013; 253). Bir önceki paragrafta da belirtildiği gibi bu araştırma için gerçekleştirilen görüşmeler boyunca ses kaydı alınmış ve daha sonra bu ses kayıtları transkripsiyona dönüştürülmüştür. Güvenilirliğin ikinci basamağı olarak da görüşmelerden toplanan veriler kodlama ile analiz edilmiştir. Kodlama aşamasında, konun ana hatlarının çıkması için kavramsal kodlama yapılmıştır. İkinci basamak olarak bağlantıları görmek ve derinlemesine bir analiz için yapısal kodlamaya geçilmiştir. Kavramsal kodlama verilere makro düzeyde bir anlam yükler ve sembolik biçimde ifade edileni daha geniş biçimde ifade edebilmeyi sağlar; bunun için bir kelime ya da bir söz öbeği kullanılır. (Saldana, 2022; 119). Yapısal kodlama ise veri kesitleri arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve ilişkileri incelemek için kodlamayı kategorize eder. (Saldana, 2022; 98). Bu yüzden genellikle çok sayıda katılımcının olduğu yarı yapılandırılmış araştırmalarda kullanılmaya uygundur. Verilerin kodlaması ise Maxqda programı üzerinden yapılmıştır.

3.2.4 Araştırmada Karşılaşılan Zorluklar

Araştırma boyunca planlanan süreç ve aşamalarda bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Her ne kadar bunlar zorluk olarak adlandırılrsa da bu aksaklıklar sürecin bir parçası olduğu gibi araştırmanın da şekillenmesine katkı sağlamıştır. Karşılaşılan zorluklar üç ana balık altında ele alınabilir. Bunlar sırasıyla;

örneklem seçiminde karşılaşılan zorluklar, görüşmeler sırasında karşılaşılan zorluklar ve mekânsal zorluklardır.

Araştırmanın amacına uygun örneklem seçiminde karşılaşılan zorluklar araştırmanın amacına uygun olarak örneklemin şekillenmesinde etkili olmuştur. Buna göre karşılaşılan ilk zorluk; 45 yaş ve üzeri grubuna dahil, eğitim düzeyi lise ve gelir düzeyi düşük olan gruplarda teknolojik aletlere ulaşım gücünün online görüşme yapma konusunda zorluk yaşanacağı pilot çalışmada tespit edildiğinden bu araştırmada örneklem dışı bırakılmıştır. 50 yaş ve üzeri bireylerin çoğunun emekli olması kaynaklı aktif çalışan, çift gelirli, yükseköğrenim mezunu katılımcı bulmada zorluklar yaşanmıştır. Dolayısıyla 50 yaş ve üzeri katılımcı sayısı sınırı kalmıştır. Ayrıca üniversite mezuniyeti sonrası işe başlama oranı daha yüksek olduğundan örneklemin yaş aralığının taban yaşı 23 seçilmiştir.

Zorlukların ikinci aşaması görüşmelerin ayarlanması ve görüşmeler sırasında yaşanmıştır. Zorluklardan en aygın olanı görüşmecilerin tamamının çalışıyor olasından kaynaklı görüşmelerin bir kısmı akşam mesai saatlerinden sonraya kaldığından bir kısmıyla mesai saati sonrası geç saatlerde görüşme yapılmasıdır. Aynı şekilde çocuk sahibi olan katılımcıların görüşme günü ve saatini ayarlaması uygunluk bakımından zaman almıştır. Görüşmeler esnasında tek zorluk internet, telefon araması vb. sebeplerle bağlantı kesintisi kaynaklı görüşmede kopukluklar yaşanmıştır. Son olarak, bazı katılımcıların görüşmeyi kabul edip gün ve saat üzerine sözleştikten sonra görüşmeye katılmamaları diğer görüşmelerin aksamasına ve veri toplama sürecinin uzamasına sebep olmuştur.

Son olarak mekânsal zorluklar ise görüşmelerin online gerçekleştirilmesiyle bağlantılıdır. İlk olarak online görüşme yapmanın imkânı olarak görüşmeler gün ve saat fark etmeksizin gerçekleştirilebilmiştir. Buna karşın, katılımcılarla aynı ortamda fiziklen bulunamamak görüşmelerin başlangıcında katılımcıların çekinden kaldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca belirli bir saat ve mekânda buluşma olmaksızın online yapılan görüşmelerde katılımcıların sözleşilen saate uyma konusunda gevşek davrandığı fark edilmiştir. Ayrıca ev ortamında veya iş ortamında görüşmeye katılmaları katılımcıların dikkatini toplama konusunda

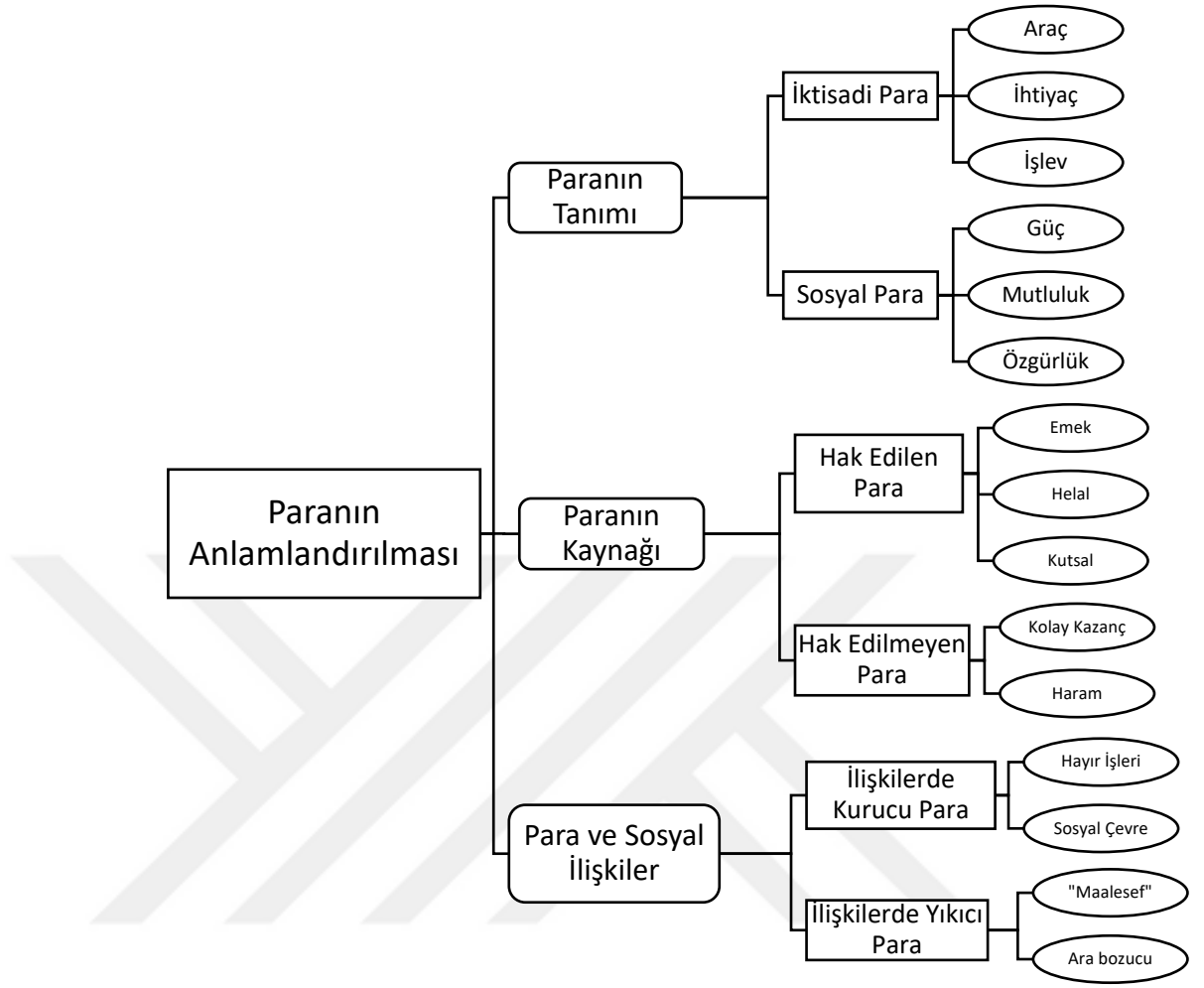
hem olumlu hem olumsuz etkileri olmuştur. Sessiz ve sakin bir odada görüşme yapan katılımcılar kesintisiz görüşmeyi sürdürebilmişlerdir. Ancak küçük çocuğu olan katılımcıların ev ortamındaki görüşmelerindeki odakları kısa süreli kesintilere uğramıştır.

3.3 ARAŞTIRMA BULGULARI

Fenomenolojik bir araştırmanın yapısına uygun olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerle yürütülen bu çalışmada elde edilen veriler bu bölümde aktarılacaktır. Buna uygun olarak ses kayıtları, gözlem ve notlar çalışmanın amacına uygun bir biçimde işlenmeye çalışmıştır. Böylelikle katılımcıların parayı anlamlandırma süreçlerinden, parayı ilişkilerinde nasıl kullandığı, bu anlamlandırma ve davranış biçimlerinin ilişkisel bazda nasıl farklılıklar gösterdiği ortaya konmuştur.

3.3.1 PARANIN ANLAMLANDIRILMASI VE YAKIN İLİŞKİLERLE OLAN BAĞLANTISI

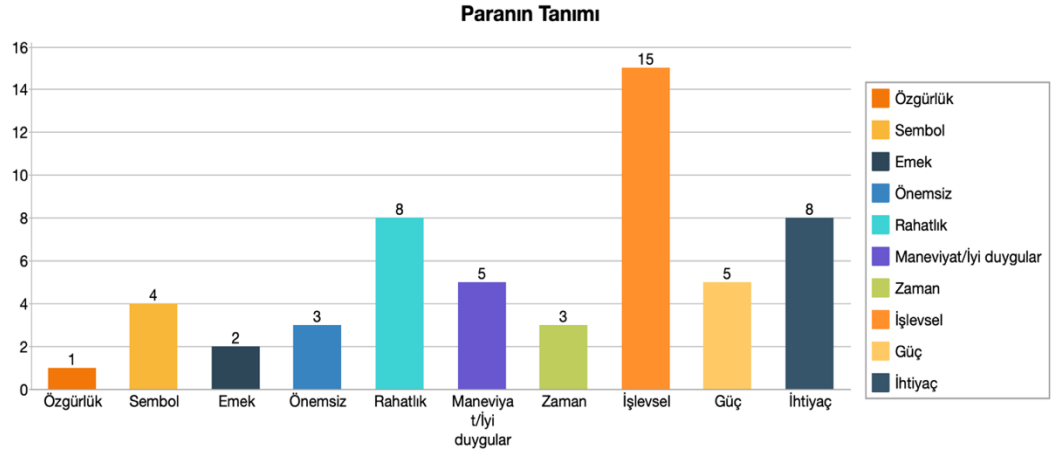
Paraya atfettiğimiz anlam parayı kullanma biçimimiz üzerinde önemli bir rol oynadığı gibi yakın ilişkilerle paranın etkileşiminde de belirleyicidir. Çünkü para sadece para değildir. Üstelik her para da eşit değildir. (Zelizer, 2011 ;114). Her paranın neden eşit olmadığını Zelizer iki ana kol üzerinden işleyerek açıklar. Bunlardan biri toplumsal cinsiyet perspektifinden konuya ışık tutarken, diğeri kültür ve sosyal yaşam etkisinden şekillenir. Bu çalışmanın verileri de öncelikli olarak paranın sosyal anlamına ve bu anlamda nasıl sosyal hayata olan etkisine odaklanacak olup; toplumsal cinsiyet rolleri olan bağlantısı Paranın Harcama Biçimleri bölümünde incelenecektir. Paranın anlamlandırılmasıyla ilgili olarak verilerden elde edilen sonuçlarla kategori, tema ve kodlar oluşturulmuştur ve bu bölüm bu kategori, tema ve kodlar bağlantısında sırasıyla ele alınmıştır.

Şekil 2 Paranın Anlamlandırılmasına İlişkin Kategori, Tema ve Kod Şablonu

3.3.1.1 Paranın Tanımlanması

Görüşmelerde “Sizce para nedir?” sorusu sorarak katılımcıların parayı anlamlandırma biçimlerini anlamak amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra çalışmanın konusu olarak para ve sosyal ilişkiler tartışmasının ilk adımı olmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakatlar sonunda araştırmaya katılan 26 katılımcının görüşmeleri incelenmiştir. Görüşmeler deşifre edilip belge haline getirilip MAXQDA’ya yüklenmiştir. İncelenen görüşmelerde, tüm görüşmeler içerisinde en çok bahsedilen tanımlamanın paranın işlevselliği olduğu görülmektedir. Aynı zamanda incelenen belgelerde ikinci sırada en çok paranın ihtiyaç ve rahatlık olarak tanımlanması yer almıştır.

Tablo 2 Paranın Tanımı koduna ilişkin kodlu bölüm sayısını gösteren frekans tablosu

3.3.1.1.1 Paranın İktisadi Anlamına Yakın Tanımlamalar

Paranın ne olduğuna yönelik cevaplar ilk adımda dikkat çekici şekilde pragmatik cevaplar olmuştur. Bu türden cevaplar çoğunlukla paranın işlevselliğine atıfta bulunan, paranın bir ihtiyaç olduğunu ve rahatlık getirdiğini belirten ifadelerdir. Paranın ilk adımda çoğunlukla böyle tanımlanmasının sebebi iktisadi olarak paranın tanımının yaygınlaşmasıyla ilişkili olabilmektedir. İktisat biliminin kendini bir pozitif bilim gibi var etmeye başlaması ve bu doğrultuda artan gücü öğretilerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bu yüzden Piyasa Aracı Olarak Para bölümünde bahsedildiği gibi para iktisadın belirlediği sınırlar etrafında tanımlanabilmektedir. (Ercan, 1997; 111). Görüşmelerde karşılaşılan cevapların da bir kısmı bu öğretiyi bilimsel kavramlarla açıklarken bir kısmı deneyimleri etrafında şekillenerek paranın iktisadi işlevine atıfta bulunmuştur.

Paranın ne olduğuna yönelik tanımlamanın oldukça somut ve nesnel bir örneğini katılımcılardan Semih vermiştir;

“Paranın tabii teorik tanımı, bir değişim aracıdır kelimesi var. O aslında biraz soru işareti yaratan bir şey. Bence para herhangi değeri olmayan. Banknottan bahsediyorsak, gerçi para sadece banknot değildir ama banknottan bahsediyorsak, bankanın notu zaten belli. Etimolojisinden geliyor. Banka demiş ki, bunu taşıyana ben 100 değer garanti veriyorum demiş. Yani o kâğıdın bir değeri yok aslında. Ama onun arka planında temsil ettiği bir değer var. Ama o değer başka bir şey. Çok eskiden altınmış. Başka bir formül koymuşlar. Bizim günlük hayatta

taşıdığımız 100 tl'nin kendisinin bir değeri yok. Biz sadece arka planda yatan sahip olduğumuz değeri biliyoruz ve o değeri kullanarak bir mal, bir hizmet ediniyoruz. Ben böyle görüyorum şahsen. Biraz teoride galiba bu şekilde.”

Paranın gündelik yaşamdaki yerine dikkat çeken ve sosyal yapıyla alakalı yorumunu da belirterek piyasadaki görevine atıf yapan bir diğer tanımlama da Gökçe'den gelmiştir;

“Bence para nedir? Para... Böyle pat diye sorunca, pat diye sormasan bir sürü şey söylerdim. Düzgün bir şey söyleyeyim diye düşünüyorum. Yani benim için para bir şey, bir ihtiyaç, bir zorunluluk. Yani insan bir şeyinin karşılığını alması dışında, ne bileyim, bir emeğinin, bizim iktisatta çalışıyoruz ya; toprağının, emeğinin, sermayenin karşılığı dışında bir ihtiyaç. Yani hayatını idame ettirebilmen için şu anki hayat koşulları bu parayı zorunlu kılıyor. O yüzden para olması gereken bir araç ya da yapabilmek için bazı şeyleri mecburen kullandığımız bir araç. Olmasaydı iyi olur muydu? Olmasaydı iyi olurdu. Dünya bu kadar bencil ve agresif olmayabilirdi. Ama eğer yaşadığımız dönem ve toplumda para varsa, kullanılıyorsa benim için önemli bir araç. Bir şeyleri elde etmek, karşılamak, yaptırabilmek.”

Tabii yukarıdaki örneklerde katılımcıların iktisadi alanda eğitim görmüş olmaları ve bu alanda çalışıyor olmaları kavramları kullanma biçimlerinde etkili olmuştur. Ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta farklı türden eğitim geçmişine ve çalışma alanına sahip olan katılımcıların aynı kavramı ortak kullanmalarıdır. Paranın bir “araç” olduğuna yapılan vurgu yalnızca iki örnekle sınırlı kalmayıp diğer katılımcılar tarafından da gündelik deneyimleriyle betimlenerek kullanılmıştır.

“Para bir araçtır. Almak satın almak istediğiniz şeyi almak için bir araçtır. Değiş tokuş aracı. Eskiden takas varmış, şimdi para var.” Mete

“Mesela bir sağlık hizmetini karşılıyor olabilmem veya market istediğim şeyi alabilmem. İstediğim şeyi demeyeyim de giyinebilmem, yiyebilmem, sağlık ihtiyacımı karşılayabilmem, bir yerden bir yere gidebilmem bunlar için bir araç.”

Ceren

Paranın ihtiyaçları karşılayabilme kabiliyetini Dilara “... amaçladığımız Şey için bize aracı olan maddi bir Şey.” Olarak ifade etmiştir. Para neyi amaçlıyorsak onu bize getir. İhtiyaçlarımızı, isteklerimiz ve amaçlarımıza ulaşabilmeyi sağlayan aracı para, Ege’nin anlatımında *mecburi bir birim, bir ürün* olarak ele alınmıştır.

“Bence para nedir biliyor musun yani paranın fazla olması ya da maddi durumunun iyi olması bir Şeye bakarken onun parasına bakmamak olabilir yani. Bir Şey alırken onu düşünmeden alabiliyorsan güzel bir Şey yani. Onun dışında para Şey için, her Şey için çok önemli. Ruhsal sağlık için önemli, yemek için önemli, ondan sonra istediğini yapabilmek için bu dönemde mecburi olduğumuz bir birim yani, bir rn.” Ege

Paranın araç olduğu vurgusu sık sık tekrarlayan bir niteiktir. Aslına bakıldığında paranın araçsallaştırılması iktisadi öğretiden kklenmektedir. Çünkü iktisadi olarak piyasa aracı olarak tanımlanan para duygular, ilişkiler, iletişim gibi alanların dahil olduğu dünyadan kopartılır. Paranın görevi yalnızca aracı olmak olarak atanır.

“Bence hedefe giden bir araçtır. En azından böyle görmeye çalışıyorum. Bazen maalesef hani ülkenin durumu değişiklik gösterebiliyor. Bazen amaç olabiliyor. Ama total olarak bir araç olarak görmeye çalışıyorum ki hayatımı kolaylaştırsın. Açıkçası böyle bakıyorum.” Asrın

“Ya para bir araç. Hayatta kalmak için bir araç yani. Ama işte hani yaşadığımız dünya düzeni yaşadığınız Őehir ister istemez hani sizi bir kalıba sokuyor. Yani bir süre aslı yaşamak için para kazanmakla para kazanmak için yaşamak birbirine geçmiş hale geliyor hani. İlk evlendiğinizde sadece hani eşinizden ve kendinizden sorumlusunuz daha sonra çocuklar olunca onları sorumlulukları, onları masrafları. Yani bir meta. Eskiden elle tutuluyordu, şimdi elle de tutulmayan bir Şey.” Tarık

Paranın iktisadi anlamına yakın tanımların klasik iktisadi öğretiye benzer kavramlar ve betimlemeler içermektedir. Adam Smith’e göre para, mübadeleyi kolaylaştırma amacından doğan, yalnızca satın alma gücü veren bir araçtır. Katılımcıların tanımlamalarının da çoğunlukla bu bakış açısı çerçevesinde konumlandığı söylenbilir. Bu da bize parayı tanımlarken algının ilk olarak

paranın piyasadaki işlevi ve iktisadi özellikleri etrafında şekillendiğini göstermektedir.

3.3.1.1.2 Paranın Sosyal Anlamına Yakın Tanımlamalar

Parayı tanımlama biçimleri paranın bir araç olması veya iktisadi olarak vurgulanan tarafı gibi satın alma gücü veren araç olarak sınırlı kalmamıştır. Para nedir ile alakalı olarak paranın sosyal anlamını içeren sembol, zaman, duygular ve yakın ilişkilerle alakalı olacak cevapları içermektedir. Bunlardan ilk olarak en sık tekrarlayanı güç tanımlaması olmuştur. Güç tanımı bir şeyleri yapıp edebilme imkânı olarak kullanıldığı gibi bulunan sosyal ortamda veya ilişki içerisindeki etkin oluşt da değinmektedir.

“Para mesela, bana bir ek ders ücreti olarak geldiğinde mutlu oluyorum. Demek ki psikolojik bir etkisi var. Ondan sonra cebimde, ne bileyim, o ay maaşım ile birlikte ek ders yattığı zaman biraz daha kendimi güçlü hissediyorum.” Gökçe

Dikkat çekici olan noktalardan biri güç tanımlamasıyla beraber paranın varlığında hissettirdiğı duygudan da bahsedilmesidir. Sosyal hayatta bireye güç veren para, güçle beraber mutluluk da hissettirmektedir. Bu yüzden paranın duygularla ilişkisi olduğu da ortadadır. Bu konu detaylıca İlişkiler, Duygular ve Para bölümünde incelenecektir.

Paranın varlığının hissettirdiğı güç bir başka katılımcının da söylemlerinde yer bulmuştur. Güç burada tek başına bir şeyleri yapabilme imkânı bakımından ele alınmıştır. Paranın sosyal anlamda kişilerin başkalarına muhtaç olmadan, bireyselliklerini var edebilme ve bunu koruyabilmelerine imkân sağlaması bakımından önemli bir yeri vardır.

“Para nedir. Para güçtür bence. Biraz güçtür. Çünkü ben mesela para kazandığım için harcasam da harcamasam da onu arkamda bir güç olarak hissediyorum yani. Başkasına muhtaç olmamak adına, daha kuvvetli olmak adına bence güçtür.”

Melike

Katılımcıların gündelik hayatlarını deneyimleme biçimleri, düzen ve huzur arayışları, sağlık hizmetlerin ulaşabilmeleri gibi pek çok faktör paranın sosyal dönünü öne çıkaran tanımlamalara sebep olmuştur.

“Aslında şöyle bir şey, her şey biliyor musun? Gerçekten her şey. Bu zamanda her şey. Paran varsa sağlığın var. Devlet hastanesinde muayene olmak, kontrol olmak, tedavi olmak gerçekten çok zor ama özel hastanede prensesler prensler gibi ilgileniliyor. Ne biliyim yani istediğini alabiliyorsun. Ya tabii ki huzur, sağlık da çok önemli ama para da bu zamanda çok önemli olmaya başladı.” Neriman

Paranın mutlulukla ilişki kişilerin deneyimleriyle de eşlenebilmektedir. Katılımcılardan Buse ailesinin yaşadığı sağlık sorunlarının çözümü için paranın gerekliliğini vurgularken, paranın varlığının dolaylı yoldan mutluluk olduğunu da belirtmiştir.

“[...] Hiçbir şey olmuyor. Böyle baktığın zaman para ilk plana geçiyor. Çünkü biz sağlık konusunda, ki biz annemi Çapa’da, Cerrahpaşa’da ameliyat ettirmemize rağmen o kadar çok para yedirdik ki Melis. Bir ev parasını yedirmişizdir anneme. Şükürle olsun ki annem hayatta. O yüzden diyorum ya bunlardan dolayı çok önemli bir yer alıyor para ve bu dönemde aşırı derece. Diyorlar ki parayı mutluluğun önüne getirme. Ama sağlık için de paraya ihtiyacın var. Bir yerden bir yere gitmek için, çocuğunu eğlendirmek için de artık paraya ihtiyacın var. O yüzden biraz daha üst seviyeye geliyor. Yani mutluluğu geçiyor.” Buse

Paranın huzurla olan ilişkisini Sude paranın rahatlık ve stressiz bir yaşam olduğu şeklinde tanımlamasıyla ifade etmiştir.

“Bence para stressiz yaşam, rahatlık. Şeye inanıyorum, mesela diyorlar ya; para her şeyi çözmez, para her şey değildir. Evet sevgiyi belki getiremez, sağlığı belki getiremez ama hastaysan bile kendine en iyi koşullarda bakmanı sağlayacak bir araç. Bunu kimse inkâr edemez. Evet, çok şükür param yok çok sağlıklıym falan ama zaten paran yoksa mide ağrıların, stresin, migrenin vs. bunlar çoğalır. Ben buna inanıyorum. Çünkü sürekli düşünürsün. Sürekli kafana takarsın bir şeyleri. Bunlarda vücudunda bir yerlere zarar verir sen fark etmeden. Psikolojik olarak bile etkilenirsin. Bence para tamamen rahatlık ya. Stressiz bir yaşam benim için sanırım. Ben böyle düşünüyorum en azından.”

Paranın katılımcılar tarafından ne olduğunu çalışırken para ve yakın ilişkiler bazında en ilgi çekici tanımlalar *zaman* kavramını kullanarak yapılanlar olmuştur. Bu tanımlamalarda zaman paranın etkisi altında olan bir kavram olarak ele alınıp ilişkiler üzerinde kurucu bir etkiye sahip olan bir güç gibi tanımlanmıştır. Para zamanı genişletir, gerekirse nakitte çevirebilir. Böylelikle birey para sahibiyse kendi zamanın da sahibi olur.

“Para aslında benim için zaman. Zamanı satın alamazsınız derler. Aslında satın alabiliriz parayla. Örnek veriyorum, tamam ben işimi seviyorum mesleğimi seviyorum ama cebimde para olsaydı ben gemiye çıkmazdım. Sekiz ay boyunca sevgilimden ayrı kalmak zorunda kalmazdım. Aslında para benim için zaman. Bir de benim için mesela 8 ay boyunca ne yaşadığımı ben bilirim. İkincisi 8 ay kısa bir zaman da değil. Biz aslında ilişki bir buçuk yıllık diyoruz ama bir buçuk yıl ilişkinin 8 ayı ben hiç görmedim. Hiç kötü gününde yanında olamadım, iyi gününde yanında olamadım. O benim aynı şekilde kötü günümde iyi günümde yanımda olmadı. [...] İleri dönük yatırım yaparken hayatı kaçırıyor gibi hissediyorum. Bu yüzden para benim için zaman demek yani. Paran varsa zamanı satın alabilirsin. Paran yoksa da hayatından zaman olarak harcarsın yani.” Berk

Para ve zaman arasındaki ilişkiden başka bir katılımcı şöyle bahsetmiştir;

“Aslında parayla vakit arasında da şu düzenden de bir tezatlık var. İşte vaktin olduğunda paran olmuyor, paran olduğunda vaktin olmuyor. Ya da vaktini satarak kazanç ediniyorsun. Günlük 9 saat derse girerek bir para elde ediyorum ama o parayı harcayarak enerjin o gün olmuyor mesela gibi.” Neslihan

Paranın zaman dönüştüğü noktalar biri paranın zamanı satın aldığı durumlarda yaşanmaktadır. Belirli bir zamanda yapılacak bir aktivenin satın alımı, paranın zamana dönüştüğü durumdur.

“Üniversite sınavına girecek, okuyacak inşallah. Şimdi mesela özel ders almak zorunda kalıyor. Özel ders nasıl alırsın? Paramı kullanarak, öyle değil mi? Şimdi adam geliyor, 2 saat ders yapmazsa ben mırın kırın yapıyorum. “Aa erken mi bitirdiniz?”. O parayı vermek istemiyorum. Ya da o paraya ihtiyacı olduğu için,

olmasa bile o parayı kullanıp döngü içinde olmak istediği için ben de o gücü kullanıyorum. [...] İkili ilişkilerde de aslında böyle. Sen onu hissettirmeyip çok nazik bir şekilde versen de arka yapında, gidip kapıyı kapattıktan sonra şöyle diyorsun; off iki saat yapmadı bak ben ona bir sürü para veriyorum, diyoruz. Tamam mı? 450 lira para verdim, çok para bir saate, ben bunun için kaç gün çalışıyorum biliyor musun, diyorsun. Bunu bir kere de hissettirmesen, nazik insan bunu hissettirmez bir kere. Ama ikinci de dokunduruyorum. “A bugün erken mi bitti dersiniz?” Bu ne oluyor, karşı tarafa bir mesaj veriyorsun. Ben sana para verdim niye bunu yapmıyorsun, mesajı aslında. Anlatabildim mi?” Gökçe

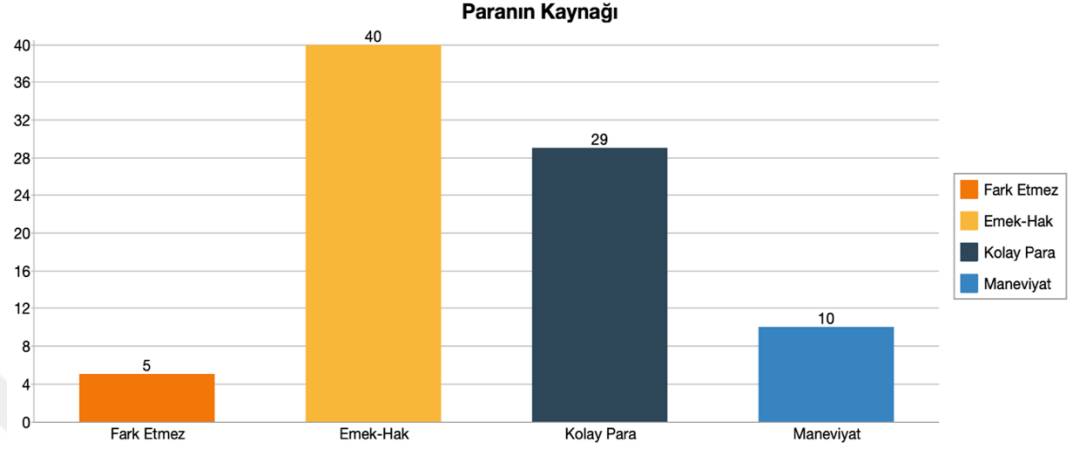
Görülebileceği üzere para, insanların hayatında soyut ama değerli birimlere de dönüşmektedir. Örneklerde de görüldüğü üzere para zaman halini alabilmektedir. Ancak burada kurulan ilişki zamanla beraber verilen emeğin paraya dönüşmesinden çok, paranın yarattığı zaman rahatlığıdır. Para artık bir zaman birimidir.

3.3.1.2 Paranın Kaynağıyla İlişkili Olarak Paranın Anlamı

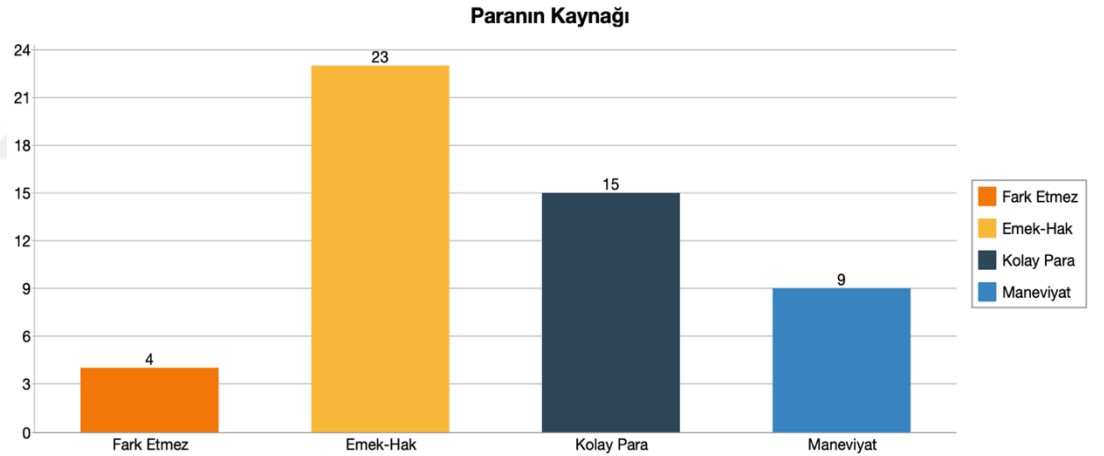
Paranın sadece para olmadığı, sosyal bir anlamı olduğu fikri parayı kazanma biçimlerine göre farklı anlamlar kazanmasında da gözlemlenmektedir. Bu anlam hem paranın değer birimini hem de hangi durumlarda nasıl kullanılacağını belirlemektedir. Zelizer’in *özel para* olarak adlandırdığı bu paralar araştırmaya katılan görüşmecilerin açıklamalarında da net bir biçimde görülmektedir. Türkiye’de kadın-erkek yakın ilişkilerinde yaptığımız bu çalışmada katılımcıların görüşleri cinsiyet, yaş ve ilişki durumları bakımından farklılık göstermiştir.

Paranın nereden geldiği, nasıl kazanıldığı gibi durumlarda paranın kazanacağı anlamın değiştiği katılımcıların çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Devamında ise paranın hangi durumlarda ne ifade ettiği, hangi anlama kazandığına göre para kategorize edilmiştir. Katılımcıların çoğunlukla kullandıkları kelime ve kavramlardan yola çıkarak bu farklılaşma 3 kod altında toplanmıştır. Bu kodlar; emek-hak, kolay para ve maneviyattır. Paranın nasıl kazanıldığının paranın kazanacağı anlamın değiştiğini kabul edenler gibi bunun bir farklılık yaratmayacağını düşünenler de olmuştur. Dolayısıyla bu fikirler

“fark etmez” kodu altında toplanmıştır. İncelenen görüşmelerde, tüm görüşmeler içerisinde paranın kaynağıyla alakalı en çok Emek-Hak kavramlarına atıf yapılmıştır. İkinci olarak kolay para, katılımcıların paranın kaynağıyla alakalı düşüncelerini en çok paylaştıkları konudur. Az da olsa paranın kaynağının onlar için bir şey ifade etmediğinin belirten katılımcılar da olmuştur.

Tablo 3 Paranın Kaynağı koduna ilişkin belge temelli frekans tablosu

Tablo 4 Paranın Kaynağı koduna ilişkin kodlu bölüm sayısını gösteren frekans tablosu

Tablo 4’te belgeler bölümü deşifre edilmiş görüşmeleri ifade etmektedir. Buna göre katılımcıların 23’ü de paranın kaynağıyla alakalı emek- hak ifadelerini kullanışken, yalnızca 4 katılımcı paranın kaynağının onlar için fark etmediğini belirtmiştir.

3.3.1.3 Paranın Nereden Geldiği, Nasıl Kazanıldığının Önemi

Parayı anlamlandırma süreçlerinde en sık kullanılan kavram emek ve hak olmuştur. Emek vermek, hak etmek, haksız kazanç sahip olmamaya çalışmak paranın iyi bir anlam kazanması kişiler için önemlidir. Bu doğrultuda emekle kazanılan veya hak edilen para genel itibariyle; maaş, miras, borsa vb. para kazanma biçimleri olarak tanımlanmıştır. Bunların neden emekle hak edilerek kazanılan para olduğunu belirleyen birkaç betimleme mevcuttur. İlk olarak paranın alın teriyle, zorluklarla, gece-gündüz çalışmayla kazanılması parayı hak edilen ve emek verilmiş bir para kategorisine sokmaktadır.

Katılımcılara göre emekle kazanılan para iyi bir paradır. Dolayısıyla bu parayı nereye harcayacağınız da önemli bir konu haline gelir. Emekle hak edilerek kazanılan iyi para harcaması zor olan paradır. Harcamadan önce birkaç kez düşünmeye sevk eder ve genellikle keyfi şekilde harcanamaz. Bu para çoğunlukla tasarrufa, yatırıma veya hane için herhangi gerekli bir harcamaya yönlendirilir. Paranın aile için kullanılıyor olmasında özellikle emekle hak edilerek kazanılan paranın önemi büyüktür. Çünkü bu para takip edilebilir bir paradır, nereden geldiği açıktır ve değerlidir. Bu yüzden hane içi ilişkilerde yapıcı bir etkiye sahiptir.

Katılımcılar nereden geldiği belli olmayan bir parayı aileleri için kullanmayacaklarını kesin ve net belirtmişlerdir.

“Yani olabilir. Yani benim için paranın nereden geldiği önemli. Hakkım olmayan bir parayı sevmem. Çocuğumum, ailemin ve çocuğumun mesela yemesi, içmesi, barınasında hani o tarz şeylerde kullanmam. Önem veririm, dikkat ederim.”

Ahmet

Parayı iyi-kötü ikileminde bir zemine oturtan diğer yaklaşım ise paranın haram veya helal olduğudur. Manevi inançlara dayanan bu yaklaşımda paranın helal veya haram yolla kazanılması özellikle paranın bir sonraki adımda nereye harcanacağını belirleyicisi olmuştur. Çoğu 35 yaş üzeri ve çocuk sahibi olan çiftlerde bu eğilim karşımıza çıkmaktadır. Dini inançlar bazında paranın iyi veya kötü bir para olduğuna göre o parayı harcama biçimi şöyle açıklanmaktadır:

“Ya şöyle Elhamdülillah Müslümanım. Az çok hani dikkat ederim. Helal paraya çok önem veririm. Hani haydan gelen huya gidere inanırım. Ben alın teri ile kazandığım parayı rahatlıkla yiyebilirim. Nereden geldiği önemli değil, demem. Ben çalışıp eşim de aynı çalışarak kazanıyoruz. Hani ben 24 yıldır öğretmenlik yapıyorum. Haksız kazanca karşıyız. Böyle de har vurup arman savuran bir aile değiliz. Oğlumuzu bile tutumlu olmayı öğretiyoruz. Evet, zor kazanıyoruz. Herkes zor kazanıyor. Bir istediğimizi iki etmiyoruz. Mesela şimdi para biriktirmeyi öğretiyoruz. Zor kazanıldığını öğretmeye çalışıyoruz. Bu şekilde.” Neriman

Katılımcılardan Buse parayı kategorize etmesinin çocukluğundan bugüne dini inanç temelinde nasıl şekillendiğinden bahsetmiştir.;

“Hep kuran kurslarına gittim. O yüzden dini olarak düşündüğümde hem dini duygularım da baskın geliyor. Hep kötü bir şey olduğu bana küçük yaştan beri anlatıldığı için. Ben de hep haramla kazanılan paradan başımıza bir felaket gelecekmış gibi hep içimde oturduğu için bundan dolayı bu tip, bu tarz paraların geleceği şeyler de yapmam. Mesela, asla daha yılbaşı bileti alamamışımdır. Milli piyango oynamamışımdır. Çünkü gelirse “ya ne yaparım?” düşüncesi bile kötü olacağı için bunlara hiçbir şekilde şey vermedim, izin vermedim. Almadım, yapmadım da. Diyorum ya o korku var içimde. İşte haram bir para kazanırsam? Ya uyup kendime kullanırsam? Bir şey yaparsam? Ya onunla da başıma felaket gelir, gibilerinden hiç düşünmedim yani. Hep böyle korkuttular. Haram parayla olmaz. Başıma kötü bir şey gelebilir. Dünya güzel, yaşamak lazım.”

Bu bahsedişte dikkat çekici olan nokta paranın inanç sistemiyle ilişki halinde olmasıdır. Bu sayede aslında paranın sosyal dünyadan kopuk olmadığı; duygu, inanç, kültür ile sürekli etkileşim halinde olduğu ortadadır. Bu sayede paranın değeri yeniden belirlenir ve farklı bir anlam kazanır. Değer atamayı Buse gibi dini inancı doğrultusunda yapan Gülsüm, bunu çocuklarına bırakacakları paranın helal olmasını istediğini anlatırken dile getirmiştir;

“Tabii ki yani. İnsan bir kere emeğiyle para kazanacak. Yani emek verecek bir işe. Sadece para için değil her türlü kazanım için emek vermek lazım. Paranın da kazanıldığı yer önemli. Yaptığı işle alnın akıyla para kazanmak önemli. Benim için o para değerli. İleride çocuğum için de hani sana bu parayı bıraktım diyebilmek

için de ben isterim bir helal para, çalıştığım kazandığımla parayı bırakmak isterim. Paranın nasıl kazanıldığı önemli.”

Emek, hak ve maneviyat üçlüsü döndüğünde açıklanan paranın karşısına harcaması basit olan, değeri düşük, anlamı değersiz olan kolay para konulmaktadır. Kolay para değer anlamında emekle kazanılan paranın tam tersidir. Dolayısıyla geldiği yerde bir hak etme veya adından da anlaşılacağı gibi zorla kazanma durumu yoktur. Genellikle şans oyunları, borsada oynamak, ek veya anlık beklenmedik gelirler kolay para olarak adlandırılmaktadır.

“Paranın nereden geldiği, yani bize hiç havadan bir para gelmedi, yani piyangodan falan çıkan. Hani öyle olsa biraz daha kolay olur herhalde harcaması. Yani hele şimdi o kadar zorlanıyorum ki yani.” Melike

“Nasıl para kolay olur; milli piyangodan çıkarsa, rüşvet alınırsa. Yani yapman gereken bir işi karşı tarafa zorlaştırıp bunun için ekstra bir para istemen, zaten bunun hak edişini alırken ekstra bir para istemen bu kolay bir paradır yani. Ya da çalışmadan, çaba sarf etmeden, birinden bir para isteyerek ya da başkalarına borçlanarak, borcunu geri ödemeyerek kazandığın para bence kolay bir paradır.” Mete

“Borsadan kazanıyorsan kolay bir paradır. Evet bir stresi var ama üçü beşi biliyorsan, doğru ilerliyorsan... Bir de kumardan kazanmak gibi bir şey. Tak tak tak gelsin paralar, cukkalar. Bence kolay bir para. Ya da işte, bütün gün güneşin altında çalışan bir inşaat işçisiyle, klimalı ortamda çalışan birisini kıyasladığında o daha zor gibi geliyor. Böyle kıyaslıyorum birbirine. Belki yanlış. İkisi de vakit ayırıyor zamanlarından ama böyle düşünüyorum.” Sude

Bin bir zorluklarla kazanılmayan bu paranın da harcanması tabii ki emekle kazanılan paradan farklı şekillenmektedir. Bu paraya bakış açısı anlam atfetme açısından yüksek değere sahip olmadığı için kolayca harcanabilir; oyuna yatırabilir, keyfi harcamalara gidebilir veya o parayla yardım yapılabilir. Katılımcılardan Gökçe şans oyunları gibi yerlerden gelen parayı kutsal olmayan para olarak adlandırmıştır;

“O parayı hiç sevmiyorum. Yani o benim kişiliğimle ilgili bir şey. İnanmıyorum ve sevmiyorum. Oradan bir para gelmesini hiç istemedim. Ama mesela şöyle milli piyango bileti hiç çekmem. Çekmek istemem. Eşim çok sever. Çekiyorum diyecektir oradan gelen parayı da. Bana göre o para işte kutsal olmayan para. Bana ait olmayan bir para. O yüzden bana ait olmayan bir şeyi de her yere harcayabilirim.”

Ancak aynı haram para tanımlamasında belirtilen gibi kolay para da aile için harcanacak değerde bir para değildir. Çünkü kolay para “kutsal” değildir.

“Yani benim şöyle; en kutsal para maaşım. Kazandığım en kutsal kısım maaşım. Onu çünkü gerçekten ben, ne bileyim, bir statü, bir emekle kazandığım para o, maaşım. O en kutsal. Bunu harcarken de çok dikkat ederim. Tasarruf ederken de bir başkasına verirken de, eşimle paylaşıırken de, eve bir eşya alırken de, makete giderken de o en kutsal param. Ona saygı duyarım. O paraya saygı duyarım ve saygı duyarak harcarım” Gökçe

Genel olarak kolay para, geldiği gibi kolayca harcanan bir paradır ve kaynağı şüpheli olduğu için hane için harcanmasına şüpheyile bakılmaktadır;

“O da beni memnun eder. Nereden geldiği önemli tabii. Şimdi ben kumardan para kazansam eve getirmem onu yani. Kumar oynayan biri değilim ama yani. Kumardan bir para kazansam onu ayrı bir hesaba yatırırim hayır işlerine harcarım herhalde.” Semih

“Tabii şimdi şöyle, örneğin iddiada belli bir para kazandın ya da bizim kafada şey vardın kumarda, haydan gelen huya gider. O tarz paralar çok hayırlı işlerde kullanılmaz ya. Hemen ne yapalım, yiyelim, tatile gidelim gibi kullanılır.” Osman

Burada katılımcılar için paranın anlamının, iktisadi çerçevede salt para olmadığı görülmüştür. Katılımcılar için paranın nereden geldiği, nasıl kazanıldığı paranın değerini belirlemekte ve olumlu veya olumsuz anlamlar içermektedir. Bunun akabinde katılımcıların paraya atfettikleri değere göre parayı kullanma ve harcama eğilimlerimde değişiklik olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Zelizer’in her para eşit değildir derken paranın değerinin ve anlamının

şekillenmesinde atıfta bulunduğu faktörler katılımcılardan toplanan verilerde de örneklendirilmiştir.

3.3.1.4 Paranın Yakın İlişkilerdeki Yeri

Paranın ilişkilerdeki konumu hem sosyal bilimlerde hem de gündelik hayatta tartışılan bir konu olmuştur. Pek çok düşünür tarafından modern dünyanın “yıkıcı” güce sahip aracı olarak tanımlanan para, kimi zaman dönüşümün tetikleyici olarak da yorumlanmıştır. Ancak toplumdaki yansımalarına baktığımızda paranın güven vermeyen tarafı öne çıkmaktadır. Araştırmanın ilk ve ikinci bölümünde ele aldığımız “para ilişkileri ne yönde etkiler?” sorusuna iktisadın ve diğer sosyal bilimlerin cevabı “para ilişkileri kirletir” olmuştur. Zelizer’in Düşman Dünyalar dediği bu bakış açısının fikirleri katılımcıların söylemlerinde de yer bulmuştur. Araştırmaya katılanların çoğu parayı yakın ilişkileri bozan veya tehlikeye sokan bir şey olarak görmektedir.

Katılımcılardan Tarık parayı ilişkilerine dahil etmemeye çaba gösterdiğini sebepleriyle şöyle açıklamıştır;

“Arkadaşınla işte arkadaşlık yap, alışveriş yapma, dostunla alışveriş yapma tarzında. Gerçekten ben onun doğru olduğuna inanıyorum çünkü hani insanlarla ne kadar samimi olsanız da yani işte üniversiteden beri beraber yaşadığımız şu anda hala görüşmeyi sürdürdüğümüz kişilerle hani daha samimisiniz. O kişiler arasında maddiyatın çok fazla önemi olmuyor. Ama hani daha sonradan tanıştığınız, çok samimi olmadığınız kişilerle sosyalleşirken illaki şey oluyor. Dolayısıyla hani ben sosyal ilişkilerimde maddiyatı mümkün mertebe uzak tutmaya çalışıyorum.”

Bir diğer katılımcı ve Tarık’ın eşi Sevda ise para ve yakın ilişkilerin iç içe olmasının aile problemlerine sebep olacağına dikkat çekerek para ve yakın ilişkilere yönelik görüşünü bildirmiştir;

“Tabii ki. Paranın girmediği hiçbir şey yok Melis’cim. Her şeye giriyor. Yani dürüst olmak gerek. Paranın giremeyeceği hiçbir şey yok. O dostlukların bile arasına giriyor. Bak dikkat et o kardeş ayrılıkları, o miraslar hepsi paradan çıkıyor. Akrabalar arasındaki problem. Para girmese hiçbir şey olmaz. O yüzden

fakir insan olacaksın hiçbir sorunun olmayacak. Çocuğuna hiçbir şey bırakmayacaksın. Bıraktığın zaman birbirlerini yiyorlar. Vallahi bak öyle.”

Hem yakın ilişkiler kurarken hem de bireyin kendini ifade etmesinde paranın yeri olmadığını düşünen bir diğer katılımcı da Dilara’dır. Ona göre para kendini ifade etmenin bir aracı olamaz. Eğer olursa para kişiyi tanımlar hale gelmektedir. Bunun ileride kişinin ilişki kurma biçimini de etkilediğini düşünmektedir;

“Ha yok kullanmıyorum. [...] Çünkü eğer kullanıyor olsaydım bu beni tanımlayan şey olurdu o zaman diye düşünüyorum. O yüzden kullanmama nedenim de ondan ibaret olmamam. Yani daha farklı daha önemli şeyler olduğunu düşünüyorum. Mesela ne bileyim belki o insanla kurduğün ikili ilişki, samimiyet paylaştığın bir şeyler daha sonrasında iletişim kurmanı gerektirecek arkadaşlık vs. Bir yardım etmişsindir, arkadaşın da olmayabilir ama o an bir şeye ihtiyacı vardır ve destek olmuşsundur, bence bunlar daha değerli şeyler. Para sadece maddi bir şey olduğu için o an varsa evet o ilişki devam edebilir ama bittiği an o ilişki de bitecektir. Çünkü sadece paraya bağlı kurduğün bir ilişkidir sonuçta. O yüzden kurmayı tercih etmem sonuçta.”

Dilara için para bir ilişkinin temelinde yer alamaz. Alırsa o ilişki menfaat devam ettikçe devam edebilmektedir. Bunun sebebinin ne olduğunu kendisine sorulduğunda ise paranın duyguların dünyasına ait olmadığını, aynı doğadan gelmediklerini belirtmiştir.

“Çünkü daha yapay olduğu için. Gerçek bir şey, şey anlamında gerçek; burada tamamen duyguyla alakalı sadece bir şeyi almak için ya da ulaşmak için kullandığın bir şey aslında. Bunun dışında herhangi bir duygu şeyi katan bir şey değil diğerleri gibi.”

İlişkilerin bir ögesi olan duygular içten, temiz ve saf olarak algılanırken; para bir icattır, yapaydır ve kötücüdür. Katılımcılar tarafından paranın ilişkiye bir çıkar kattığı düşüncesi paranın tehdit olarak görülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu görüşün kişilerin para ve ilişkiler arasındaki farklı türden bağlantıları görmesi önünde engel oluşturduğu söylenebilir.

3.3.1.4.1.1 Bireylerin Sosyal ve İlişki Statüsüne Yönelik Algıları

Parayı harcama biçimleri kişilerin hem toplumda hem de ilişkilerinde statü konumlarını belirler özelliktedir. Bu iki statü bazında; önce sosyal statüye yönelik paylaşımlar, sonrasında ilişkisel statüye dikkat çeken düşüncelere bakılmıştır.

Para ve Toplum İlişkisinin kültürel analizi bölümünde bahsedilen sosyal statü kavramının örnekleri araştırma bulgularında da tekrarlar niteliktedir. Kişiler parayı harcama ve kullanma biçimlerine göre kişilerin sosyal statülerini tahmin edebildiklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak kendilerinin de parayı bir statü ve çevre edinmek için kullandıklarından bahsetmişlerdir.

“Yani şu şekilde anladım, doğru mu anlamış mıyım diye orada düzeltebilirsiniz soruyu, yani genelde gördüğüm kadarıyla sosyo-ekonomik durumu birbirine yakın insanlar birbiriyle arkadaş oluyor, birbiriyle sevgili oluyor, birbiriyle evleniyor. Bunun tabii ki de farklı örnekleri de var ama bence sosyal hayat onun etrafında dolaşıyor. Hani şuraya gidelim şunu yapalım dediğin zaman o sonuçta herkese hitap etmeyebiliyor. O yüzden etkilediğini düşünüyorum.” Ceren

“Şöyle ki, genelde maddi açıdan daha rahat olan insanların diyeyim daha çok daha geniş çevresi olur. Çünkü en basitinden daha çok dışarı çıkarsın, daha çok etkileşim içinde bulunursun. Belki daha büyük bir iş içinde yer alırsın veya organizasyon içinde bulunursun, bu dana daha fazla insanı getirir yani.” Dilara

Bourdieu paranın bu türden bir araç olarak kullanımının kişilerin habituslarını ve statülerini korumak veya belirlemek amacıyla yapıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda örnek olarak sanat eseri satın almayı vermiştir. Bu türden bir yaklaşım; paranın belli bir sosyal çevreye girmek, bir gruba dahil olmak için aracı olarak görüldüğü katılımcıların ifadelerinde ortaya çıkmaktadır;

“Ya düşünüyorum kesinlikle. Bunu şöyle örneklendirebilirim; üç tipte gidebileceğim tarzda bir mekân olsa, Samsun’da var mesela, üçü de birbirinden farklı ekonomik statüye sahip. Mesela biri işte öğrencilerin takıldığı mekanlar. Biri normal standart vatandaşların takıldığı mekanlar. Bir de normalin üstü yüksek gelire sahip insanların takıldığı mekanlar. Ben mekânda takılmayı, arkadaşlık

kurmayı da severim. Veya işte yani genelde çevremdeki insanlar da benimle aynı ekonomik gelire sahip iş arkadaşlarım olduğu için onlarla o, ben destek alıp gidebilsem de arkadaşlarım öyle ortamları tercih etmiyorlar. Etseler bile yeterli huzurlu vakti sağlayamıyorlar. Ya da o günkü yaptıkları harcamadan uzun süre ede kalma durumları olabiliyor. Yani daha az başka şeylere harcayacakları nakitleri oluyor. Sosyal statünün parayla bence çok büyük bir şey, etkisi var.”
Neslihan

“Para hiç lazım olmadığı kadar çok da lazım oluyor. Özellikle de bu sosyalleşme, statü, halkın insanın sana bakışı anlamında filan. O yüzden paranın bu anlamda önemli olduğunu düşünüyorum. Seni bir yere taşıyor maalesef. Böyle daha entel dantel takılıp; aa yok, desek de baktığın zaman, sen belirli bir statüyü yakalamak için ya da yakaladıysan ve kariyer noktasındaysan o paraya ihtiyacın var. Çünkü toplum seni o noktada görmek istiyor ve o noktanın belirli bir bedeli var.” Gökçe

Osman ve Gülsüm çiftçi de paranın istenilen sosyal çevre ve statüye ulaşmanın aracı olduğunu düşünmektedir.

“Olumlu olumsuz etkileri olabilir ama yani şöyle; insanlar para kazandıkça belli bir sınıfta hissediyor kendini. Sonra herkes o sınıftaki insanlar daha fazla vakit geçiriyor. Sonra bakıyorsun daha çok para kazanmak için daha çok para kazanan insanlarla görüşmek istiyorsun. Hatta biz bile gençlere daha çok şey söylüyoruz, maddi olarak kendinden düşük insanlarla takılma, ne kadar yüksek insanlarla takılırsan kendini o kadar yükseğe taşırsın. Onun ister istemez de böyle olduğunu görüyorsun. Gündelik hayatta da bunun böyle olduğunu anlıyorsun. Her ne kadar kabul etmesen de o, o şekilde oluyor. Çünkü oraya taşımak istiyorsun kendini. Oraya taşımak istediğinde de farkında olmadan çok çalışıyorsun, çok kazanıyorsun. Bu istem dışı oluyor ama iyi bir şey oluyor bence.” Osman

Çocuklarına da ekonomik olarak kendi gelir gruplarına uygun veya üstünde olan çevrelerle iletişimde olmaları gerektiğini söylediklerini de belirtmişlerdir. Gülsüm’ün çocukların yabancı dil gibi dersler almalarının gerekliliğinden bahsederken Bourdieu’nün habitus için gerekli olan sosyal sermaye ve ekonomik sermayenin bir arada nasıl işlediğini anlattığı teorisine örnek oluşturmuştur. Burada dikkat çekici bir diğer nokta ise içinde olmak istenilen habitustan kişiler çocukları için doğru kişiler olarak tanımlamasıdır.

“Bir noktada doğru yerlerde olan insanlarla karışılabilmek için, doğru insanlarla takılması derler ya, o sosyal ortamı için işte tabii ki bir yabancı dil kursudur paraya ihtiyacı var yani çocuğun. Hani para verecek ki oradaki o seviyedeki insanlarla, aynı amaç için orada olan insanlarla tanışacak ki dostluk kurabilsin. O yüzden bizim için de nedir hani, iyi ailelerle beraber olmak istiyoruz, tanışmak istiyoruz. İyi ortamlarda olursan kendi kafa yapındaki insanlarla bir arada oluyorsun tanışıp dostluk kuruyorsun. O yüzden para her anlamda önemli.”

Gülsüm

Aynı sosyal statüyü elde etme ve göstermede parayı kullanma biçimleri etkili olduğu gibi kişilerin ilişkileri tanımla ve anlamlandırma süreçlerinde de parayı kullanmak etkin bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla para, ilişkilerin toplumdaki konumu ve statüsünü göstermektedir denilebilir. Bu doğrultuda kişilerin para harcama biçimleri ilişkilerinden beklentilerine göre de şekillenmektedir. Zaten parayı harcama biçiminden birisinin ne türden bir yakın ilişki içinde olduğu gözlemlenebilmektedir. Katılımcılardan Dilara de kişilerin harcama biçimlerine göre ilişki durumlarını analiz ettiğini söylemiştir;

“Tabii ki mesela atıyorum bahsettiğimiz şey iki kişi eve bir şeyler alıyorsa hani mesela bu masa mesela bakıp alıyorsa işte eve ait bir eşya alıyorsa tabii ki bu düşünceye girebilirim. Çünkü ele alınan bir şey kişinin kendine aldığı bir şey değil. Birlikte yaşıyor olabilirler diye düşünürüm tabii. O yüzden parayı kullanma biçimleri atıyorum dışarıda, dışarı çıktıkları zaman parayı herkes kendi parasını değil de bir gün birisi ödüyor, diğer gün çıkıldığında diğeri ödüyor gibi ortaklaşa bir harcama durumları varsa yine düşünürüm tabii ki birlikte dirler diye.”

Görüşmeler devamında evli çiftlerle bekar çiftlerin parayı kullanma biçimlerini ilişki statülerine göre anlamlandırmalarında bariz farklılıklar vardır. Evli çiftlerde genel algı evlilikte para kontrolü ve harcamasının ortak olduğudur. Bunun aksi evlilik olarak görülmemektedir. Evli çiftler grubuna dahil olan Neriman bu konudaki fikrini şöyle özetlemiştir;

“Yok. O zaman evlilik olmaz. O zaman ne halin varsa gör. Kendin kazandığın kadar harcaya döner. Hoş bir şey olmaz. Çünkü geliri de düşünmek lazım. Benimki devede kulak kalıyor. Bir yerde adam da lazım. Şaka bir yana öyle evlilik olmaz.”

Neriman’ının eşi Taner de eşiyle aynı görüşe denk olarak evlilikte para ayrımının olmaması gerektiğini belirtmiştir;

“[...] ileride evleneceğim kişiyle diyelim veya eşler eğer bu konuyu senin paran benim param diye bir şey yaparlarsa evlilik yürümüyor.”

Evli olmayan çiftlerde ise paranın tek bir keseden harcanmasının zorunlu olmadığı görülmektedir. Ancak bu görüş paranın nereye harcanacağına göre farklılık arz etmektedir. Gündelik giderler ve temel ihtiyaca yönelik harcamaların bir kısmı ortak görülürken, tasarruf veya büyük harcamalar söz konusu olduğunda bireysellik ön plana çıkmaz. Katılımcıların bir kısmı tasarruf veya büyük harcama gibi durumlar söz konusu olduğunda bunun evlilikle mümkün olduğunu belirtmiştir.

“Ortak bir tasarruf, birikim planımız var ama gerçekleştirmedik daha. Daha çok bu evlilik adımlarını attıktan sonra, evliliğe doğru ilerlerken. O zaman bir yatırım planımız var.” Berk

Ortaklaşa bir mülkiyet sahibi olma hakkında fikrini belirtirken katılımcılardan Dilara bu tür bir girişim için evli olması gerektiğinin, şu anki ilişkisinde böyle bir adım atmayacağını belirtmiştir;

“[...] Bunlardan bir tanesi de ev. Bu noktada birlikte olduğumuz dönemde o evi alacaksak zaten ortak hareket etmeliyiz yani. Bizim mülkiyetimiz olmalı. Ama onun dışında şu anki durumda öyle bir durum, yani evlilik durumu olmadığı için öyle bir şeye girişmem muhtemelen. Çünkü ne olacağını bilmiyorum. Yani hani evet güveniyor muyum evet ama bunun için bir gelecek düşünmem gerekiyor ki atıyorum bir 5 yıl 10 yıl sonra zaten o kişi hayatımda olacak diyerek bu yola çıkmam gerek. Şu an ki durumda onu diyemediğim için belki de olmuyor.”

Devamında Dilara'ya partneriyle şu an ortak bir birikim yapıp yapamayacağı sorulduğunda, ortak parasal harcamalar için evliliğe atıfta bulunarak resmiyetin olması gerektiğinin tekrar altını çizmiştir;

“Muhtemelen demem. Çünkü dediğim gibi o durumda gerçekten resmiyete dökmüş olmamız gerekir bir şeyleri. Yani o kafada olmamız gerekir. Diğer türlü çünkü şeydir mülkiyette atıyorum bir tapun oluyor vs. bir şeyin oluyor ve o kişiyle ortak olabilecek bir şey. Ama diğer türlü maddi birikim de aslında sonuçta bir kişinin hesabında durması gerekecek o birikim. O kişi kim olacak mesela, bunu neye göre karar vereceksin. O yüzden bu aşamada bence öyle bir şeye girişmektense herkesin kendi birikimi olmalı ki zamanı geldiğinde eğer o yola girmişsen o birikimleri zaten birleştireşin. O yüzden bence ayrı ayrı olması daha iyi.”

Bu bağlamda ilişki statüsünün ilişki içinde paranın nasıl kullanıldığı ve nasıl anlamlandığı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Buna ek olarak katılımcıların ifadelerinde ilişki statüsü, duygular ve para arasında üçlü bir ilişki olduğu da görülmektedir. Bourdieu'nün habitus yaratımında gerekli olan sosyal sermaye ve ekonomik sermaye arasındaki ilişki burada net biçimde görülmektedir. Katılımcılar istenilen statüde olmak, bu statüde var olabilmenin beklentisini karşılamak için belli hobi gruplarına, özel okullara ve dil kurslarına para ödemektedirler.

3.3.1.4.1.2 Kendini İfade Etme Biçimi Olarak Para

Bireylerin kendilerini ifade etmelerine yönelik parayı kullanma biçimleri sosyal statüleriyle paralellik gösterir. Bu üst sınıfın sanat eserlerine yatırım yapması, bir ailenin çocuklarına enstrüman eğitimi aldirmaları veya kişilerin kıyafet seçimleri gibi çeşitli örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Zaten Bourdieu (2015) sosyal sermayenin devamlılığı için ekonomik sermayenin gerekliliğinden bahsederken de bunu kastetmiştir. Dolayısıyla araştırmada kişilerin parayı anlamlandırma ve yakın ilişkilerinde parayı kullanma biçimlerini anlamak için sosyal sermaye ve ekonomik sermaye arasında kurdukları ilişkiler de ele alınmıştır.

Katılımcılar arasında sosyal ve ekonomik sermayenin ilişkisinin ortaya konulduğu ilk örnekler giyim ve mülk sahibi olma üzerinden hareket etmektedir. Birlikte yaşayan çiftler grubuna dahil olan katılımcılardan Damla giyimden ev dekorasyonuna pek çok alanda tercihlerin ve parayı harcama biçimlerinin kişiyi temsil ettiğini düşünmektedir;

“Yani bu en çok herhalde giyim tarzımda, evini döşemende, gittiğim bir mekânda, yemeyi tercih ettiğin yemekte, içecekte kendini ifade edebilirsin satın aldığın şeylerle. Satın alma gücünle ya da öyle diyeyim. Çünkü bir şey artık hepimiz her şeyin ne kadar olduğunu biliyoruz. Markaları az çok tanıyoruz. Stilleri tanıyoruz tanıyoruz, mimari akımları tanıyoruz ne, ne kadar eder biliyoruz. Ya da hiçbir şey harcamamayı seçmek bile, minimalist olmak bile aslında senin konuşmadan konuşmanı sağlıyor. O şekilde hani para kullanılarak bir iletişim kurulduğunu düşünüyorum.”

Gülsüm ise sosyal çevresi ve parayı harcama biçimi arasındaki ilişkiyi şöyle özetlemiştir;

“Ya tabii ki oluyor. Sosyal ortamımızda kabul görmek için parayı kullanıyorsunuz. Nedir? Ona göre bir arabaya biniyorsunuz, ona göre bir marka saat takıyorsunuz. İnsanların bakış açısı ona göre değişiyor. Toplumsa yer almak size karşı insanların ilk izlenimi görünüşünüzdür. Kullandığınız araçtır vs. vs. Tabii o ortamlarda olabilmek için, o insanlarla karşı karlıya gelip konuşabilmek için. Bütün bunlar için ben de parayı kullanıyorum.”

Sosyal statüsünü korumak, toplumdaki konumunu belirlemek için ekonomik sermayesini kullandığını belirten Gülsüm gibi Tarık da paranın kendini ifade etmek için kullandığını kabul etmiştir. Bu kullanım biçimine olan bakış açısı ise zaman içinde değişiklik göstermiştir;

“Yani bu bilinçli olarak öyle bir amacım olmuyor ama bilinçsiz olarak aslında sizin yaptığınız harcamalar, hayat tarzınız maddiyatla ilgili ve hani bindiğimiz araba, giydiğiniz kıyafetler, gittiğiniz yerler aslında bir yerde bilinçli olmasa da size ifade ediyor. Bu da şey doğrudan maddiyatla ilintili bir şey ama hani ben şey yapmak için hani o konuda biraz alçak gönüllü alınması gerektiğini düşünüyorum.

Hani alabiliyorsunuz diye en cafcıflı en göze batan şeyi almayı hiçbir zaman tercih etmem. Ama şeye de inanırım hani bir iş adamının da lafı vardı bunla ilgili yani, ben ucuz mal alacak kadar zengin değilim. Çok doğru gerçekten yani. Çünkü üniversite döneminde öğrenciyken biz Eskişehir’de hepimizin evden uzaktık, maddi olarak kısıtlıydık. Orada tecrübe ettik an ucuz bir şey aldığınız zaman aslında bir süre sonra fark ediyorsunuz ki aslında daha çok para harcıyorsunuz. Hani ona inanıyorum. Bir şeyler almışken az alayım ama kaliteli alayım. Tabii onu yaparken de çok böyle abartı olmayacak şekilde. Bu hani kişilikle ilgili bir şey o yüzden kullandığımı düşünmüyorum.”

Ancak burada dikkat çeken nokta bu ifade biçiminin “istemedenden” yapıldığının belirtilmesidir. “İstemsiz”, “istemedenden” veya “bilinçsizce” gibi kelimelerin kullanımı katılımcıların “kendinizi ifade etmede parayı kullanıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplarda tekrarlamaktadır. Bu soruya cevap verirken katılımcılardan Osman da “yani kendimi ifade etmek için, oluyor. O da istemsizce oluyordu” ifadelerini kullanarak cümlesine başlamıştır. Aynı eğilim bir başka katılımcı olan Turan’da da vardır:

“Yani kullanmak istemiyorum ama ister istemez, yani hani kılık kıyafet, örnek verdim ya abimden hani tabii onun geliri biraz daha şey olduğu için o atıyorum 50 liralık bir ayakkabı almayı tercih ederken, ben tabii 500 liralık alıyorum. İşim de gereği, o yüzden. Ya da ben daha üst bir yerde yemek yemeği tercih ediyorum. Ya da kızımı daha üst bir okulda okutmak istiyorum gibi... O yüzden etkiliyor yani.”

Bu eğilimin muhtemel kaynağı habitustur. Kişiler içine doğdukları çevrelerden aldıkları kültürle tercihlerini ve beğenilerini belirlemektelerdir. Bu kültürü, çevreyi ve statüyü devam ettirme eğilimi taşıyan katılımcıların tercihlerini ve isteklerini “bilmeden” yapmalarının sebebi içinde bulundukları habitusun kültürünü içselleştirmiş olmalarıdır.

Tüketim kişilerin hangi sınıf, statü ve kültürden olduklarını gösterdiği gibi kişilerin ne iş yaptıklarını da bizlere anlatır. Aslında para yine kişinin çevresiyle olan ilişkisinin ve sahip olduklarının sınırlarını tüketimle çizmektedir. Mesleği gereği belirli markaları kullanmak ve giyim tarzına sahip olması gerektiğini söyleyen Asrın ise bunu şöyle açıklamıştır;

“Şöyle bir düşünüyorum. Aslında kullanıyorum. Bence herkes de kullanıyor. Neden? Çünkü mesela ben basketbol antrenörüyüm ve spor giyinmek zorundayım. Ayağымda Airforce olmak zorunda ya da kolumda G-Shock saat olmak zorunda gibi bir algı var. Bu da aslında toplumun sana dayattığı bir şey ama ayak uydurman gereken dinamikler oluyor yaptığın işe göre. Bu bağlamda parayı buna harcayınca aslında evet kendini ön plana çıkarmak, kendini yansıtmak için parayı kullanmış oluyorsun aslında. Bunu herkes yapıyor aslında. Yapmıyorum diyen bence yanılıyor ya da bence bu açıdan bakmıyor yani.”

Kendini ifade etmek ve para arasındaki ilişki yalnızca giyim, dekorasyon, mülk vb. şekilde ortaya çıkmamaktadır. Kişinin bir ortamda kendini gösterme, sevdirmeye veya ilgi odağı olma istekleriyle ilintili olarak da para bir araç olarak kullanılmaktadır. Katılımcılardan Osman paranın kendini ifade etmede kullanılabileceğini belirterek, paranın bu tarz kullanım biçimine dikkat çekmiştir;

“[...] Hani böyle bir yere gidersin arkadaşlarına sen verirsın hesabı mesela. Sen vermek için hareket edersin o zaman insanlar çok sever onu mesela. Herkes hesap ödemek için öyle uğraşan insanlar sevilir. Kadın da sever erkek de sever. Herkes sever öyle insanları. Böyle çekinik kalanları sevmez. Orada da parayla ilişkilendirilebilir bence. Çok bariz örneği de odur bana göre.”

Aynı şekilde giyimin içinde bulunulan duruma göre önem arz ettiğini belirterek para ve kendini ifade etme arasındaki ilişkiyi ortaya koyanlardan birisi de Ceren’dir;

“O zaman şöyle söyleyeyim. Kendimi ifade etmek için kullandığım oluyor. Mesela işte en basitinden şu kıyafeti alıp şu kombini yaparsam “oo beni beğenirler” falan hani. Şey havalı görünürüm falan bunlar benim için kendini bir ifade etme şekli. Veya işte diyelim ki yüksek lisansta bir sunun yapacağım. Onun için daha ciddi bir kombin seçiyorum. O zaman diyecekler ki, hani ne kadar işinde oturaklı. O da mesela benim için kendimi ifade etme şekli. Ya da daha değişik bir örnek vereyim. Mesela benim diyetisyen hesabım var Instagram’da. Oradan devamlı reklam veriyorum mesela Instagram’da reklam verilebiliyor ya. Onu da kendimi ifade etmek için veriyorum aslında. Daha çok önüne çıkayım, insanlar daha çok görsün

bana ulaşsın diye oraya da bir para harcıyorum mesela. O yüzden evet kullanıyorum kendimi ifade etmek için. Baya kullanıyorum hatta.”

Osman, paranın bu türden kullanımının arkadaşlık, aile veya romantik ilişkilere kaçınılmaz biçimde yandığını da devamında belirtmiştir;

“İki taraf da hoşnut oluyordur. Kimisi işte öyle yapıldığında teşekkür eder aa bak nasıl yaptı, bilmem ne. O lafı duymak güzel. Diğerinde de hesap ödememesi güzel. İşte arkadaşının yanında rahat hissediyor kendini gibi o da o bakımdan şey olabilir. Ama o tarz insanlar hep sevilir yani. Kadınlar için de olan sevilir, erkekler için de olan sevilir. Bu ülke cimriyi sevmez sonuçta yani.”

Görüşme verilerinden katılımcıların parayı bir ifade aracı olarak kabul ettikleri görülmektedir. Bireyler kendilerini ifade ederken parayı kullandıkları gibi, başkalarının parayı kullanma biçimlerinden analizler yapmaktadır. Kişinin kendini ifade etmesi giyiminden, reklam satın almasına kadar geniş bir yelpazede yer alırken; bir ifade aracı olarak para toplumsal kabul görme ve sevilmeyle de ilişkilendirilmiştir.

3.3.1.4.1.3 Toplumsal İlişkilere Tahsis Edilen Para

Para ve toplumsal yaşama yönelik soruya gelen cevaplar; paranın iyi yönde sorunları gidermek için veya kayırma, yozlaşma gibi şeylere sebep olacak şekilde kullanılması şeklinde iki yönde ilerlemiştir.

Zelizer her bir sosyal ilişkiye tahsis edilmiş paraların olduğunu, bu paralara özel para denildiğini eşleştirerek açıklamıştır. Rüşvet, başkalarını kontrol etmek için tahsis edilmiş bir parayken; eşitsizliği sürmek kurmak veya sürdürmek için yapılan para yardımı Zelizer’in sosyal ilişkilere tahsis edilerek sadece para olmaktan çıkan paralardan bazılarıdır. Bunlara özel para adı verilmiştir. Bütün bir tablo olarak araştırmanın önceki bölümlerinde yer alan bu tahsis edilen özel paraya örnekler katılımcıların deneyimlerde de gözlemlenmiştir. Özellikle en dikkat çekici paylaşım, sağlık hizmetine ulaşabilmek için verilen resmi bir paranın yanında verilen ek bir paranın olduğudur. Katılımcılardan Sibel bu

hizmete ulaşabilmek için tahsis edilen parayla ilişkili olarak başlarından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır;

“Çok anlamsız bir şey yaşadık biz ailemizde. Benim dedem çok varlıklı birisiydi. Ondan sonra iyi bir özel hastanede tedavi görüyordu ve Bypass ameliyatı olması gerekiyordu. Ve o arkadaşlarının tavsiye ettiği bir doktordan, kendisi bilinçli ve üniversite mezunu bilinçli birisi açıkçası hani kaç kuşak üstte olmasına rağmen ve hani şey dedi, ben dedi, bu doktora ameliyat olacağım dedi. Sonra biz doktorla görüştüğümüz sonraki biliyorsunuz özel hastanelerin çok ciddi ücretleri var. Doktor bizi asistanına yönlerdi ve hani şey dediler bize, bir adı da vardı onun şimdi unuttum o ismini. Kan parası değil de başka bir adı var onun. Dediler ki ayrıca şu kadar nakit dediler. Ciddi bir para. Ciddi bir nakit paradan bahsediyorlar. Biz dedik ki ne oluyor bir dakika falan, anlamadık ne olduğunu. Zaten doktor bu parayı sizinle konuşmuyor bile. Ondan sonra meğer doktor ayrıca el altından böyle bir para alıyormuş ameliyat yapmak için ve bu şeymiş yani genel geçer bir kuralmış. Hani sağlık için o özel hastaneye siz bir para veriyorsunuz zaten. Ciddi bir para veriyorsunuz. Bir de ayrıca el altından, gayri resmi bir para ödüyorsunuz. Çok rahatsız edici bir şey. Ama dedem sonuçta bu ameliyatı olmak istiyordu. Bu parayı onunla paylaştık. Benim hesabımdan bu parayı çekin ve ona ödeyin. Bu şekilde. Biz de bu ödemeyi, ailem yani, ondan sonra bu ödemeyi yaptılar. Dedem ameliyat oldu ve dedem iyileşemedi açıkçası.”

Yasal olmayan ancak tedaviyi olabilmek için zorunluluk olan bu paraya bıçak parası denildiğini belirterek sözlerine devam etmiştir;

“Orada şeydi açıkçası, dedem o ameliyatı olmak istiyordu. Dedemin parasıydı, dedemin kararıydı. Dolayısıyla hani o kendi kararıyla o parayı vermeyi zaten kendisi kabul etti. Ondan sonra ve ödedi aslında. Ama hani düşündüğümüz zaman başka bir doktora bıçak parası ödmeden ameliyat olsaydı iyileşecekti veya belki sonuç yine aynı olacaktı bilemeyiz onu. Ama o paranın hiçbir işe yarayamadığını söyleyebiliriz temelde. İnsanların önüne çıkmaması dileğim hiç kimsenin hayatında. Ama pek çoğunun anladığım kadarıyla karşısına çıkıyormuş bu tip büyük ameliyatlarda.”

Sağlık hizmeti alabilmek için parayı ve farklı türden bir yöntemi ailesinden birisinin kullanmak zorunda kaldığını katılımcılardan Neriman da belirtmiştir;

“Ben yapmadım hiç böyle bir şey. Eşim de yapan bir insan değil. Ama babam yaptı. Çok yaptı. Babam kanser tedavisi görüyordu. Tabi doktorlar tedavi yapabilmek için özel muayenehanesine çağırıyorlardı. Çok eskiden oluyor bunlar yaklaşık bir 15 yıl öncesi. Babamın mobilyacı olduğunu duyan, bilen doktor evinin mobilyalarını istiyordu. Vardı. Ben yapmadım. Yapmam da. Eşim de o karakterde bir insan değil. Hani parayla işini gördüren insanlardan değiliz biz.”

Görüşmenin devamında Neriman, bu işleyişi doğru bulmadığını belirterek tahsis edilen paranın nasıl bir sisteme oturtulduğunu anlatmıştır;

“Mesela babam doktorun muayenehanesine gidiyordu. Devlette muayeneye gidiyordu. Doktor diyordu ki, burada çok sıra var, hani diyordu. Sen burada çok bekletilirsin hani gel benim muayenehaneye, diyordu mesela. Orada sohbet arasında, ya emin abi senin de şu dükkânda sizin şu zigon sehpadan var mı? Ben ne zamandır arıyorum bulamıyorum. E adam da anlıyor. Ben getiriyim sana hocam, diyordu. Zigonu götürüyordu. Parayı da şöyle alıyorlardı. Devlette sana sıra gelmez, gel beni muayenehaneye. Gidiyordu, hoop 300 500 muayene ücreti veriyordu. Devlette muayene etse bedava. Bizde olmadı bugüne kadar. Hiç yapmadım da. Yapan biriyle de karşılaşmadım. Yapan olursa da vermem.”

İş hayatında da belirli türden bir ilişki kurulması için hediyeleşmeye örnek durumlarla karşılaştığını belirtmiştir. Öğretmen olan Neriman, velilerin öğretmenlerin çocuklarıyla kuracakları ilişkinin türünü ve içeriğini belirleyebilmek adına parayı kullanabildiklerini söylemiştir. Buna göre; para bir araç olan hediyeye dönüşerek ilişki düzenleyicisi olarak görülmektedir. Ancak Neriman, bunun öğrencilerine farklı davranmasına sebep olacak bir şey olmadığını da belirtmiştir.

“Ben öğretmenlik hayatım boyunca iki kere boynumdaki şu tarz kolyelerden geldi bana. Bunun haricin de çok da değerli şeyler de gelmedi. Bunun mesajını da velilere verimiz hep zaten. İsteyen öğretmenler var. Gördüğümüz çok öğretmenler var. Mesela çocuk okula getiriyor, ay bunu mu getirdin şunu getirseydin, diyen gördük. Öğretmenlik hayatımda ben öğretmen tanıdım. Oğlumun arkadaşlarının tanıdıklarının öğretmenlerinden isteyen var. Bana çok değerli pahalı şeyler

gelmedi bugüne kadar. Bir tane saat geldi. O da öyle çok pahalı bir saat değildi. [...]Onu aslında hissettirmeye çalışan veliler oluyor bazen. Bir şeyler getirip oğluna ya da kızına nazik davranılacağını düşünen insanlar oluyor. Ama yapmıyoruz. Hepsi aynı, hepsi eşit.”

Bir ölüm, dava veya Zelizer’in *Farklı Sosyal Durumlar ve Tahsis Edilen Para Türlerinin Listesi* (Şekil 1)’de bahsettiği onur bahşetmeye yönelik tahsis edilen *kan parası* örneğini görüşmelerde katılımcılardan Neslihan paylaşmıştır;

“Yok ben yakın bir arkadaşımın biliyorum. Arkadaşımın abisi şehit olduktan sonra çocuğun belirli üniversitelerde rahat girişi oldu. Bilmem kaç bin lira para verildi. Evler verildi. Bütün borçları, piyasaya borçları silindi. Devlete ait. Kredi kartı borçları silindi vs. Çocuk şu an o kadar rahat. Passat’a biniyor. Bakıyorum normalde hiç o kadar bir hayatı olmayacak çocuk. Özel bir üniversitede Kıbrıs’ta zaten şehit ailelerinin bilmem nelerinin, asker çocuklarının falan filan yakınlarının %50 burs falan filan veriliyor. Çocuk hukuk okudu. Onu kazanabilecek kapasitesine sahip olmamasına rağmen. Evet yani bu şekilde çözülüyor ama bence böyle ölüm durumlarında yapılması bence hiç etik değil. Kendi başıma gelse, annem veya babamı, bir yakın arkadaşımı dostumu bir şekilde kaybetsem karşılığında alabileceğim hiçbir nakit buna bedel değil.”

Görüşmelerde katılımcıların belirttiği yanıtların bir kısmı toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilere tahsis edilen paraların Zelizer’in eşitsizliği kurmak ve sürdürmek kategorisine denk gelmektedir. Katılımcıların bir kısmı *Belli toplumsal/sosyal durumları çözmek veya ilişkiler kurmak için parayı kullanıyor musunuz?* sorusuna verdikleri cevaplar; yoksul veya yardıma muhtaç kişilere yardım yapmak olmuştur. Katılımcılardan Tarık parayı bu şekilde kullanmanın çatışma değil toplumsal dayanışma olduğunu düşündüğünü ve parayı bu şekilde kullandığını belirtmiştir:

“Yani çatışmaları çözmek demiyim de toplumsal dayanışma için kullanılabilir.”

Neler olabilir bunlar sizce, ne olarak kullanılabilir?

“Aslında şöyle hani toplumda görüyoruz aslında, Allaha şükür şu an eskiden yüksek gelir seviyesindeydik ama son şeylerden sonra artık biz de normal gelir seviyesine düşmüş olduk. Aman Türkiye’de çok zor durumda yaşayan insanlar olabiliyor veya normal gelir seviyesinde olup da şey durumu bozulup paraya ihtiyaç maddi durumu kötüleşen insanlar oluyor. Ya bu tür kişilere yardım etmek için kullanılabilir.”

Sedat da parayı yardım etme amacıyla bu yönde kullandığını belirtmiştir;

“Benim parayla yaptırdığım bir konu yok açıkçası. İş olayını biraz daha farklı tutuyorum. Orada olması gereken şeyler var. Ama sosyal hayatımda öyle para vererek yaptırdığım şeyler yok. Farklı şeyler var. Yardım ettiğim durumlar var. Onları da sayabilirim. Mesela engelliler derneğine yardım etmeyi severim. Ararlar beni, hesaplarına para gönderirim. Kimsesiz insanlara. Ne bileyim hani bu tarz şeylere çok yardım ettiğim olur. İşçi arkadaşlarım olur çevremde dar gelirli. Bunlar da tabii söylenecek şeyler değil. Ama bu tarz şeylerim oluyor çevreme. Cimri bir insan değilim. Çevreme bu anlamda destek oluyorum.”

Katılımcılardan Ceren ise eşitsizliği kurmaktan farklı olarak paranın ihtiyacı olanlara kullanılmasıyla toplumun kalkınması arasında bir ilişki kurmuştur. Bu ilişkiye göre para toplumsal adaleti sürdüren bir araç halini almıştır:

“Yani bence sosyal açıdan kesinlikle kullanılabilir çünkü para demek kalkınma demek bir noktada. Hani çocuklara yardım, evsizlere yardım falan filan. Onların hepsinin parayla çözülebileceğini düşünüyorum hani. Çözülemez denmesi bence saçma. Kesinlikle çözülebilir derim ona. İkili ilişkide soruyorsan hani çözülebilir mi, ondan çok emin değilim. Yani onu bilemedim.”

Dolayısıyla paranın birimi ve anlamı paranın ne için kullanıldığına göre toplumsal düzlemde farklılaştığı anlaşılmaktadır.

3.3.2 PARA HARCAMA BİÇİMLERİ VE HANE İLİŞKİLERİ

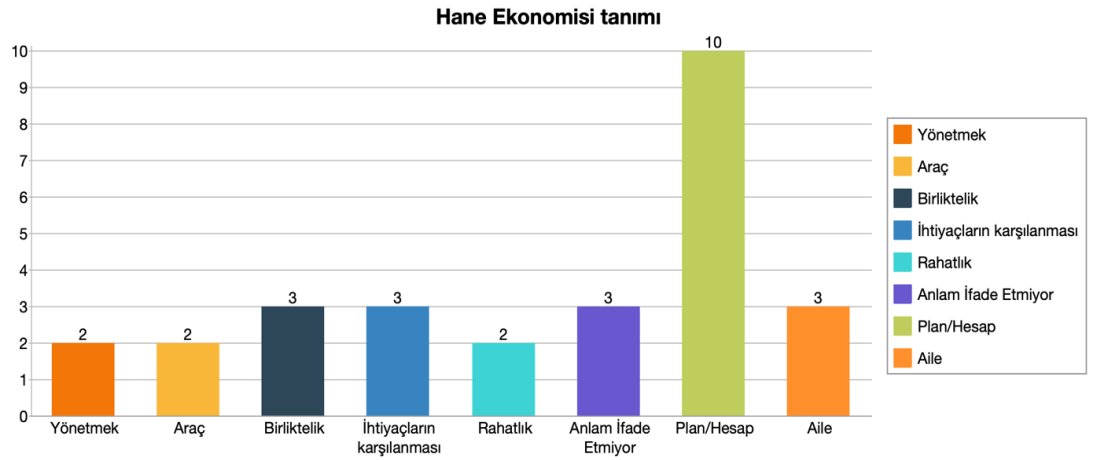
Bireylerin parayı harcama ve sınıflandırma biçimleri paranın ilişkiler üzerindeki etkisini anlamada ikinci ayağı oluşturmaktadır. Özellikle hane ilişkileri söz

konusu olduğunda para ilişkilerin merkezinde yer alır. Para yakın ilişkilerdeki mesafeyi, statüyü belirleyen bir kıstas görevi görürken, duyguların ifadesi için de kullanılmaktadır. Dolayısıyla hane ilişkilerine ve hane içinde paranın kullanım biçimlerine bakmak para ve yakın ilişkiler örüntüsünü anlamının yolunu açacaktır.

3.3.2.1 Hane Gelir ve Gider Algısı

Hane gelirini planlarken evli olma durumu veya birlikte yaşamak paranın kontrolünde fark yaratmaktadır. Katılımcıların paranın nasıl kullanacağına dair belirttikleri fikirler, çiftlerin evli olup olmamasına göre pratikte de paralellik göstermektedir.

“Hane ekonomisi size ne ifade ediyor?”, sorusuna yönelik katılımcıların genel tanımlaması paranın kullanım biçimiyle alakalıdır. En çok tekrar eden cevap paranın planlanarak kullanılması ve “hesap kitap” işi olduğudur. Hane ekonomisini tanımlarken aile ve aileyle ilgili kavramlar da kullanılmıştır. Özellikle evli çift kategorisine dahil çocuklu katılımcılar hane gelirini tanımlarken aile ile sıklıkla özdeşlik kurmuşlardır. Çoğu zaman hane halkı demek yerine “aile” kelimesini kullanarak anlatılarına devam etmişlerdir. Bunun sebebi Hane Halkı Analizi bölümünde Yavuz (2004)’un da söylediği gibi genellikle ailenin bir hane halkı tipi olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5 Hane Ekonomisi Tanımı koduna ilişkin kodlu bölümleri gösteren frekans tablosu

Görüşmelerde hane ekonomisine yönelik görüşler çeşitlilik göstermektedir. En çok tekrarlayan kod ‘Plan/Hesap’ olmuştur. Diğer kodlar ‘yönetmek’, ‘araç’, ‘birliktelik’, ‘rahatlık’ ve ‘aile’ oranlı bir dağılım göstermektedir. “Hane ekonomisi size ne ifade ediyor?” sorusuna bir tanımlamada bulunmayan veya hane ekonomisinin herhangi bir anlam ifade etmediği ifadeler ‘anlam ifade etmiyor’ kodu altında toplanmıştır.

Katılımcıların evli olması veya birlikte yaşıyor olması hane gelir ve giderlerin planlanmasında etkili bir faktördür. Birlikte yaşayan katılımcılar hane gelirini bireysel hesaplarıyla planlamaktadır. Evli katılımcılar da ise çoğunluk hane gelirinin ortak olduğunu ve ortak bir hesaptan hareket edildiğini belirtmiştir. Buna karşı evli katılımcılarda hesaplarını ayrı tutmayı tercih edenler de olmuştur. Aşağıdaki tablo ise birlikte yaşayan çiftler ve evli çiftlerin hane geliri konusundaki ifadelerinin kesişim yoğunluğunu kod ilişkisiyle göstermektedir. Evli çiftler ve birlikte yaşayan çiftlerin hane gelir – gider farklılaşmaları ilerleyen bölümlerde detaylıca ele alınacaktır.

Kod Sistemi	Birlikte yaşayan	Evli
 Bireysel Hesap		
 Ortak Hesap		

Tablo 6 Birlikte Yaşayan ve Evli katılımcıların hane geliri hesap planlarıyla ilgili kod ilişki tablosu

3.3.2.1.1 Evlilikte Hane Gelir Planlaması

Araştırmaya katılan evli çiftlerin çoğunluğu haneye gelen paranın tek bir kesede toplanması gerektiğini, bunun evliliğin bir şartı olduğu fikrine sahiptir. Bu düşünce evli çiftlerde pratikte de uygulanmaktadır.

Evli bir çift olan Neriman ve Sedat evlilikte kesinlikle paranın ortak olması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Neriman fikrini “birliktelik” ve “tek kese” kavramlarına vurgu yaparak dile getirmiştir;

“[...] Birbirinden bir şey saklayarak ya da benim kesem ayrı senin kesen ayrı olmaz. Biz mesela çocuğumuza da bunu öğretmemeye çalışıyoruz. Babası bir şey aldığına teşekkür ederim babacım diyor. Ya da birisi bir şey sorduğunda babam aldı diyordu. Hayır oğlum, baban değil. Annenle baban beraber karar verdik. Hani bizim ailemizin anne-baba ayrı değil, hep birlikte aldık. Hep bunu vurguluyoruz biz. Bir kişi değil. Aileyiz hep birlikte. Bu önemli bizim için.” Neriman

Neriman’ın eşi Sedat da evliliğin şartını birlik anlayışına bağlamıştır. Üstelik bu şartı nitelerken “evliliğin anahtarı” vurgusunu yapması evliliğin devamlılığı için bir gereklilik olarak görüldüğünü göstermektedir:

“Öyle bir anlayış yok, ben ödemeyeyim de onun cebinden çıksın. Öyle bir mantalite olamaz. Zaten şeyin anahtarı bu; uzun süreli evlilik olması isteniyorsa bu tarz şeylere kapılırsan kesinlikle şey olamazsın. Bir yerde konu probleme dönüşür.

Görüşmenin devamında Sedat evlilik sonrası birikim faaliyetlerinde ortaklık geliştiğini de eklemiştir:

“Onun haricinde ayrıca kendime biriktirdiğim bir şey yok. Zaten evlendikten sonra biliyorsunuz aslında bütün birikimleriniz ortak.”

Evli bir diğer katılımcı Gülsüm de evliliğin tek bir “cüzdan” olması gerektiğini düşünenlerdendir. Ona göre evlilikte senin paran benim param gibi bir ayırım yoktur. Tek bir cüzdan olması gerektiği fikri evlilik ile birlikte yaşamının arasında net bir sınır çizmektedir:

“Ya şöyle aslına bakarsanız aileden gelen de bir şey bu. Bu cüzdanın ortak olması çok önemli ve değerli bir şey. Çünkü o zaman ev arkadaşı olursunuz, eğer ki herkesin kesesi birbirinden ayrıysa ev arkadaşı denir buna. Evlilik farklı bir şey. Evlilikte senin paran benim param mevzuu olursa o evliliklerin çok uzun sürdüğünü düşünmüyorum. Görmüyorum da. Yani genelde bu tür evlilikler çok uzun süreli olmaz. Olmuyor. Bizim değerlerimiz gereği bizim cüzdanımız birdir. Yani ne alacaksak, kimin neye ihtiyacı varsa beraber karar veririz. O yüzden para bir kesede toplanır. Hep beraber karar veririz; bu ay şunu mu alacağız, bunun bu kadarını yatırım mı yapacağız yoksa kimin neye ihtiyacı var.”

Evli çiftlerden Sevda ve Tarık temel hane giderlerinin tek bir hesaptan karşılandığı çiftlerdendir. Tarık bu harcamaların nasıl gerçekleştiğini şöyle anlatmıştır;

“Valla genelde şey olduğu için hani evlendiğimizden beri biz memur çocuğuz. Dolayısıyla hani birçok şeyi biz kendimiz işte; evdir arabadır o tür şeyleri kendimiz edindik. Dolayısıyla şey şu ana kadar ki hala işte ev kredisi araba kredisi devam ediyor, daha çok işte hani aylık gelirimizi ortak kasamız var zaten hani eşim de sağ olsun o konuda çok destek oluyor; daha çok kredi ödemeleri kredi kartı ödemeleri o şekilde gidiyor. Nakit paran çok fazla, muhakkak ki yanımızda oluyor ama daha çok kredi kartı üzerinden gidiyoruz. İşte ay başında sanal para diyorum merhaba ay başında maaşlar yatıyor zaten hani bir takip herkesin vardır bir takip tabloları işte o tabloya göre o parayı oraya gönder buraya gönder şuraya gönder, sanal paraları hemen harcıyorsun zaten ay başında. [...] Tabii ki yani çünkü ortak bir hayat. Dediğimiz ki ben ortak bir kasa. Masraflarımız belli. O masrafları işte nasıl karşılayacağımızı sürekli görüşürüz tabi.”

Eşi Sevda ise hane gider ve gelir düzenlerinden şu şekilde bahsetmiştir;

“Ben kazandığının tabii hepsini Meliscim, Tarık abine veriyorum. Özel ders, seminer... Ben seminer başına para alıyorum tamam mı? Ondan sonra bazen 26.000 kazandım zamanlar da oluyor. Ankara'ya gidip geldiğim zaman, tamam mı? Onları sadece Tarık abine veriyorum. Ondan sonra elektrik, su, şu bu ben hiçbir zaman bilmem. Hiçbir zaman. O benim cüzdanıma koyar parayı tamam mı? Yani o yüzden benim parayla işim olmaz. Hiçbir zaman olmaz. Ama şöyle bir şey yapar kendinde 200 varsa bana 400 koyar. Kendinde 100 varsa bana 200 koyar. Her zaman böyle bir jest de yapar. Ve bizim evimizde para hiçbir zaman konuşulmaz. Bir kasa vardır Tarık abindir.”

Burada göze çarpan önemli faktörlerden biri hane gelirinin tek kese olacak biçimde erkeğin hesabında toplanmasıdır. Toplum cinsiyet öğretisinin bir getirisi olarak; evli çiftlerde kadın ve erkek çalışsa da hanenin temel harcamaları erkeğin görevi olarak atanmıştır.

Evlilikte hane gelirinin tek bir kesede toplanması gerektiğini düşünen katılımcılar hane gelirlerini belirttikleri üzere tek bir hesap üzerinde

toplamaktadır. Buna göre araştırmaya katılan evli çiftlerden 6 tanesi hane giderleri için ortak kese niteliğinde tek bir hesap kullandığını belirtmiştir. Buna karşın araştırmaya katılan evli çiftlerden geriye kalan 3 tanesi ayrı hesaplara sahiplerdir. Buradan hareketle evli çiftlerin temel hane giderleri konusundaki fikirleri ikiye ayrılmaktadır. Bir kısmı önceki paragraflarda görüldüğü üzere gelirlerini tek bir hesaptan çıkarak ödendiğini belirtirken, bir kısmı gelirlerini şahsi hesaplarında tuttuğunu söylemiştir.

Katılımcılardan evli çiftler grubuna dahil, yaşları 28 ve 30 olan Berrin ile Mete çifti haneye gelen paranın tek bir hesapta toplanmadığı ve harcamaların şahsi kararlar doğrultusunda ilerlediği bir örnektir. “Haneye giren parayı ne yapıyorsunuz?” sorusunu Berrin şu şekilde yanıtlamıştır;

“Paylaşılmıyor bir kere onu söyleyeyim. Haneye giren para birleştiriliyor ve sonra bölünmüyor. İkimizin de cebindeki para kendine kalıyor. Ama harcama şekli kendiliğinden. Biz bir gün oturup ansızın plan yapmadık. Kendi kendine oluşan bir şey oldu. İşte ben daha çok kıyafete, o tarz harcamalara; mesela şimdi Mete çılgınca kilo aldı, hiçbir kıyafetine giremiyor. Açıyorum hemen Mete’ye ne alsam, nereden alsam ben düşünüyorum. Mete asla böyle bir şeyin derdine düşmüyor. Mete mesela, aynı şekilde hiç bana söylemez; bu ay şu kadar fatura geldi vs. O da onu ödüyor. Bir şekilde aslında bunun, para konuşuyor musunuz demiştin, bu aslında cebimize giren çıkan parayla ilgiliydi. Aslında o kadar konuşmuyor da olabiliriz. Orada yüzde yüz her şeyi konuşuyormuşuz gibi söyledim ama şimdi düşününce o kadar da girip çıkan konuşmuyoruz. Ben bilmem mesela geçen ay ne kadar fatura geldi, önceki ay ne kadar fatura geldi. Hani anca böyle çok astronomik şeyler olacak ki o zaman konuşuruz, o zaman gündemimiz oluyor. Bu eğer rutin bir şeyse çok da konuşulmuyor.”

Berrin detaylı bir şekilde hane gelir planlamasından ve evlilik içinde Mete’yle ayrı hesaplara sahip olduğundan bahsetmişti. Buna karşın aynı soru Mete’ye sorulduğunda cevabı daha çok “biz” cümleleriyle kurularak detay vermeden ortak bir karar varmış izlenimi oluşturmuştur.

“Yani hane gelir planımız önce ihtiyaçlarımızı karşıladıktan sonra geriye kalan bedelle de ekstra almak istediklerimiz ya da geleceğe yönelik ihtiyacımız olan

şeylere yönelik planlayarak onlara yönelik bir harcama planı gerçekleştiriyoruz. Zaten sabit giderlerimiz belli. Onun dışında gıda, giyim ve benzeri harcamalarımızı planlamaya çalışıyoruz. Tabii ki her şey planlandığı gibi gitmiyor genelde. Plana uyma çabası da sonuçsuz kalıyor bir yerden sonra.”

Evli olan ancak diğer çiftlerden farklı olarak haneye gelen gelirin tek bir hesapta toplanmadığı diğer çift ise Gökçe ve Semih çiftidir. Paranın ortak bir havuzda toplanmadığı bu ilişkide para herkesin kendi hesabındadır. Gökçe hane gelir planlarının ne olduğunu şöyle açıklamıştır;

“Hesap düzeni nedir, aslında başlangıçta söylediğimle aynı şey. Bizim haneye giren, hane parası dediğimiz şey ben ve eşimin parası. Ama bizim ortak bir havuzumuz yok. Ortak bir havuzda bu para birikmediği için herkesin kendi hesabı var ve herkes kendi kullanıyor. Bunu kullanma başarısı da herkesin kendine ait. Eşim de benim maliyeci, ben de maliyeciyim. O yüzden biz bir bütçe hesabı yapıyoruz ve ikimiz de ay sonunda açık vermemeye çalışıyoruz. [...] Bizim şimdi dediğim gibi havuz olmadığı için herkes kendi bütçesine, bilançolarına, artısına eksisine bakıyor. Bilançoların içinde ne var diye sorarsan; dediğim gibi ailenin bütün hemen hemen karşılanması. Eşim de işte tasarruf ve bazı şeylerin de yoluna koyulması da benim şeyimde, inisiyatifimde. İkimiz de onun dışında kullandığımız şeylerde özgürüz. Ama birbirimize karşı sorumlu hissettiğimiz için o da ben de dikkatli kullanıyoruz”

Haneye gelen gelirin kontrolü şahsi gibi görünse de hangi giderin sorumluluğunu kimin üstlendiğine göre gelir hesap planı değişiklik göstermektedir. Bu da aslında gelir hesaplarının ayrı olma nedenlerinden biridir. Ayrıca Gökçe’nin kendi harcamalarını kendisi yaptığı daha iyi hissettiği için böyle bir ayrı gelir planı istediğini açıklamıştır:

“Mesela ben gezmeyi çok seviyorum. Hemen para aktarayım mı diyorum tamam diyor ver diyor. Ya da alışveriş yapmayı ben daha çok seviyorum. Bir şey alıyorum. Sonra “eyvah çok harcadım” diyorum, eşim hiçbir şey demiyor. Ama eşim evin su faturası, elektrik faturası, kredi kartları, bütün kredi kartlarının ödenmesi, Bende şimdi şöyle bir şey de var; mesela kredi kartıyla bir şey alıyorum eve aitse onu hiç şey yapmıyorum ama kendi şahsıma aitse onu eşime veriyorum bileyim kendimi diye. Anlatabiliyor muyum? Kredi kartına mil olsun diye karttan çektiirmiyorum ya

da nakit harcamıyorum. Kredi kartından harcıyorum ama ay sonu geldiğinde ben bin liralık ayakkabı aldım al bunun parası, diye yolluyorum. O da kendi hesabını bilsin diye. Anlatabiliyor muyum? Mesela kredi kartında atıyorum 5 bin lira geldi. Bunun bin lirası bana aitse ödüyorum ben onu. Eşim bundan çok rahatsız oluyor. Ben bunu öderim yollama diyor. Ama benim kendimi daha iyi hissedeceğimi bildiği için tamam yolla, diyor. Böyle bir ilişki var.”

Semih de Gökçe’yle örtüşen bir ifadeyle haneye gelen gelirin ortak bir hesap, kese veya havuzda toplanmadığını belirtmiştir;

“Biz yani tabii geleneksel bir aileyiz. O yüzden normalde çağdaş bir yapı değil ama ben evin bütün gereksinimlerini karşılıyorum. Eve gidip ben fiilen almıyorum. Ne bileyim işte benim hesabımdan çekiyorlar. Kredi kartımın limitinden eşimin de kullanmaya yetkisi var, çocuğumun da yetkisi var. Onların kredi kartlarındaki harcamalar benden çekiliyor. Dolayısıyla evin ihtiyaçları benden karşılanıyor. Ama evin ihtiyacı değil de kendi ihtiyaçlarıysa o zaman çocuk benden karşılayamıyor. Ama eşim kendi harcamalarıysa kendi karşılıyor. Benim limitimden kullandıysa ödeme gününde onu sonra hesaplayıp yatırıyor benim kredi kartın hesabına. Dolayısıyla benden çıkmamış oluyor o. Dolayısıyla herkesin kendi harcaması var kişisel anlamda. Kendi hesabı var. Banka hesapları ayrıdır. Ortak çektiğimiz bir banka hesabımız yok. Hiç olmadı böyle bir şey.”

Burada göze çarpan önemli faktörlerden biri hane gelirinin ayrı hesaplarda olduğu evli çiftlerde kadınların kendi gelirlerini yönetme isteğidir. Özellikle şahsi harcamaları konusunda hesap vermeme özgürlüğü kadınların kendilerini hem ilişkilerinde hem harcamalarında daha rahat hissetmelerine olanak sağladığı görülmektedir. Hane gelirinin tek bir hesapta toplanmaması hane giderleri konusunda görev dağılımı yapılmasına neden olmaktadır. Bu dağılımın neye göre şekillendiği, kimin parasından harcandığı ve bunların toplumsal cinsiyetle ilişkisi ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

3.3.2.1.2 Birlikte Yaşayan Çiftlerde Hane Gelir Planlaması

Araştırmaya katılan çiftlerden birlikte yaşayanların hane gelir algıları ve planlamaları evli çiftlerden farklılaşarak daha bireysel bir eğilim ortaya

koymaktadır. Genellikle ayrı hesaplarda tutulan gelirler, katılımcılar tarafından da haneye giren gelirin şahsi hesaplara ait olması gerektiği fikriyle desteklenmektedir.

Birlikte yaşayan Neslihan ve Berk çifti bireysel gelirlerini kendi hesaplarında ayrı yöneten bir çifttir. Dolayısıyla haneye giren gelirin ayrı ve bireysel olduğu algısına yol açmaktadır. Bu doğrultuda hane gelir planlaması da uzun vadeli değil, ihtiyaç doğrultusunda gereksinimin anlık karşılanmasına yöneliktir. Neslihan, hane gelirini ve haneye giren paranın nasıl kullanıldığını kısaca özetlemiştir;

“Yani Berk’in kendi kazandığı para kendisinin. Benim kazandığım para benim. Şöyle geçen gün mesela Şubat-Mart’a kadar kira ve bütün her şeyi ben üstlendim bütün geçimi. Onun ailesel bir sıkıntısı oldu ve bütün parasını ailesine vermek zorunda kaldı. Bildiğin ona ben baktım. Zor günler geçirmiştik. Ondan sonra mesela o çalışmaya başladıktan sonra benim ihtiyaç olduğum durumlarda bana destek attı.”

Berk de Neslihan’la paralellik gösteren bir yanıt vermiştir;

“Aslında kazandığımız para, partnerimle kazandığımız para ortaya koyalım, örnek veriyorum, işte beş beş ortaya koyalım değil de; genelde bir ihtiyaç oluşuyor, o zaman onu karşılayacak kimin gücü varsa o karşılıyor aslında. Bir para bölüşme olayı olmuyor.”

Birlikte yaşayan çiftlerde yaygın olan bir diğer eğilim ise hane gelirlerinin ortak olduğu fikridir. Bu fikre göre çiftler birbirlerinin gelirlerinden haberdardır ve tüm kazançlarının aynı zamanda ortaktır. Ancak söylemde her ne kadar bu fikir ortak gelir olarak belirtilse de pratikte tarafların gelirleri kendi hesaplarında ayrı hesaplarda birikmektedir. Bahsettikleri ortak gelir aslında hane harcamalarına yönelik giderlerin tek taraflı karşılanmamasıdır. Görünen o ki, çiftler ilişkilerinin devamlılığı açısından gelirlerini ortak olarak tanımlamaktadır.

“Evet. Ya şöyle zaten biraz şöyle oldu, Damla işte iki aydır falan çalışmaya başladı yüksek lisansı bitince. Daha yeni yeni birlikte para kazanabilmeye başlık. Daha

öncesine sadece benim maaşım vardı. Ama öyle bir durumda da hani biz hiçbir zaman şey yapmıyoruz senin paran, benim param ayrımını yapmadık. Genel olarak ihtiyaçlarımızı belirliyoruz ve bu şekilde parayı bütün olarak düşünerek aramızda paylaşıyoruz. Tabii ki ayrı ayrı kişisel ihtiyaçlarımız oluyor. Onlara bir miktar ayırıyoruz. Ya onun farklı olabilir, benim farklı olabilir. İşte sana 1000 TL bana 1000 TL gibi değil de senin ihtiyacın bu kadardır benim ihtiyacım bu kadardır olarak düşünüyoruz. Yani kişisel ihtiyaçlar bazında eşit bir paylaşım olarak değil ama ev ihtiyaçları olarak tabii ki parayı toplayıp ihtiyaçlarına bölerek düşünüyoruz ve bir şey ihtiyacımız olduğunda bunu birlikte değerlendirerek alıp alınmamasına karar veriyoruz.” Batuhan

Birlikte yaşayan çiftler arasında hane geliri hakkında en çok belirten özellikle ise; gelirlerin “birleştiriliyor” olduğudur. Böylelikle evlilik gibi ilişkiyi ortaklaştıran resmi bir birleşme olmasa da gelir ortaklığı kurma ilişkideki bağı arttırmaktadır.

“Hane içinde ev kiramız, işte elektrik, su bilmem ne faturaları bunları biz bir Excel dosyasına not ediyoruz. Kredilerimiz, harcamalarımız, gıda-kıyafet alışverişi, kredi kartlarındaki borçlar, krediden gelen aylık ödemeler şeklinde yazıyoruz. En sonunda bizim kendi kazandığımız ikimizin kolektif olarak kazandığı ne kadar, ben ne kadar verebilirim, o ne kadar verebilir birleştiriyoruz, ödülüyor.” Özge

Dilara ve Asrın çifti için de gelir ortak harcamalar bazında birdir. Ancak bu birlik kişisel harcamalar söz konusu olduğunda devam etmemektedir. Dolayısıyla temel ihtiyaçlar ortak bir havuzdan karşılanıyorken, bir yandan kişilerin gelir hesapları ayrı tutulmaktadır. Asrın da herkesin cebine giren paranın kendine ait olduğunu, kira gibi harcamalar içinse gelirlerin ortaklaştığını söylemiştir;

“Yani şöyle zaten partnerim ve ben ayın belli zamanlarında toplu bir para alıyoruz. Maaş diyoruz buna da. Köleliğimizin karşılığı aslında bir nevi. Ama biz de şey oluyor işte senin cebine ne kadar girdi bu ay bu kadar, benim cebime ne girdi bu ay bu kadar. Kiran belliyse, yapılacak şeyler belliyse onlar tamamen ortak. Kimin daha fazla kazandığı ya da kimin kazandığının önemi olmaksızın. Ortak bir şekilde ödenir ya da karşılanır. Daha sonraki kişisel ihtiyaçlar da gene kişisel. Zaten adı üstünde yani kişisel gruplaştırılmaz kişisel denilen bir şey. Kişisel ihtiyaç, ben ve partnerime göre diyeyim, kişiseldir yani. Ben kendim deodorantımı alırım. Ortak

bir alışverişte onun kişisel ihtiyacı daha fazlayken ya da benim daha fazlayken onun aynı parayı vermesi ya da benim aynı parayı vermem, bunun üzerine özellikle düşünmeksizin böyle oluyor öyle söyleyeyim. Üzerine hesap yapmıyoruz yani, “aa sen bunu aldın, ben bunu aldım” gibi değil de ortak gider nedir kardeşim; kira, elektrik, doğalgaz, su, internet, evin mutfak alışverişi onun dışındaki her şey bizim için kişisel öyle söyleyeyim.”

Dilara da Asrınla benzer cevaplar vermiştir. Temel harcamaların yarı yarıya bölünerek ortak bir uygulamayla karşılandığını belirtmiştir;

“Dediğim gibi öncelikle temel ihtiyaçlar karşılanıyor tabii. Onun ardından özel. Atıyorum mesela ben o ay bir krem almak istiyorsam hani onun için paramı ayırıyorum tabii ki. Aynı şekilde partnerim de. O da kendine yeni bir sweatshirt alacaksa o onun alması gerektiği, isteği bir şeydir. O parasını ayırır o. O şekilde ilerliyoruz. Temel ihtiyaçları karşıladıktan sonraki harcamalar aslında herkesin kendi sorumluluğunda gibi. [...] Yani aslında şöyle söyleyeyim ödenmesi gereken 500 tl ise yarı yarıya gibi düşünebiliriz her şeyi.”

Örneklemden çıkan sonuca göre katılımcıların en sık tekrarladığı söylem gelirlerinin ortak olduğudur. Ancak bu ortaklığın duygusal bir ortaklığı temsil ettiği söylenebilir. Çünkü birlikte yaşayan çiftlerde parayı tutma, harcama ve kontrol etme biçimleri bireysel yürütülmektedir. Gelirin kontrolünde şahsi olduğu düşünülen bir durum söz konusuysa para tamamen bireysel kullanılmaktadır. Söz konusu ortaklık gerektiren hane olduğunda tamamen bir birlik yerine katılımlı bir ortaklık gözlemlenmektedir.

3.3.2.1.3 İlişki Statüsünün Hane Giderleri Üzerine Etkisi

Hane gelir-gider sorumlulukları ilişki türüne farklılaşmaktadır. Bu bağlamda hane harcamalarını yönetme biçimleri; temel harcamalar, keyfi harcamalar ve evli çocuklu çiftlerin çocuk harcamaları olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Bu üç farklı harcamanın sorumluluğu evli olmak veya olmamak ve kadın-erkek değişkenlerine göre farklılaşmaktadır.

Hane giderlerinin neler olduğu ve hangi harcamayı kimin üstlendiği ise paranın anlamlandırılması ile yakın ilişkiler arasındaki etkileşimi ve paranın sosyal anlamını anlamaya ışık tutmaktadır.

Kod Sistemi	Kadın	Erkek
Çocuk Harcamaları		
Keyfi Harcamalar		
Temel Harcamalar		

Tablo 7 Kadın ve erkek değişkenin hane giderleriyle ilgili ilişki yoğunluğunu gösteren kod tablosu

Çiftlerin harcamaları kimin yaptığına yönelik ifadeleri kod sistemine dahil edilmiştir. Buna göre katılımcıların ifadeleri kendi yaptığı hane harcaması ile partnerinin yaptığı hane harcamasını içeriyorsa, ifadeler harcamayı yapının cinsiyetine bağlı olarak kadın ve erkek olarak kodlanmıştır. Yani erkek bir katılımcı kendi yaptığı harcama türünden bahsetmişse bu ifade erkek; partnerinin yaptığı harcamadan bahsetmişse bu ifade kadın olarak kodlanmıştır. Dolayısıyla tabloda hangi harcamanın kadın ya da erkek tarafından yapıldığı katılımcıların görüşlerine ve deneyim pratiklerine göre yoğunlaşmaktadır. Buna göre temel giderleri çoğunlukla erkekler karşılar, çocuk harcamaları ve keyfi harcamalar kadınlar tarafından üstlenmektedir. Bu farklılaşma hane içerisindeki ilişkilerin dinamiğinin şekillenmesinde olukça etkilidir.

Temel harcamalar söz konusu olduğunda evli çiftlerde erkekler bu harcamaları gerçekleştirmektedir. Birlikte yaşıyan çiftlerde ise temel harcamalar ortaklaşa, bölünerek karşılanmaktadır. Bu farklılaşma hem ilişkiyi anlamlandırma hem de toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkilerdeki etkisi bakımından anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır.

Keyfi harcamalar temel harcamalar dışında kalan eğlence, hobi, tatil gibi harcamaları kapsamaktadır. Keyfi harcamaların genellikle kadınların sorumluluklarında olduğu görülmektedir. Ayrıca keyfi harcamalara dahil harcamaları kimin karşılayacağı çiftlerin ilişki türlerine göre farklılaşmaktadır.

Dolayısıyla bu türden harcamaların detaylıca ele alınması paranın ve ilişkilerin cinsiyet bazında nasıl anlamlandırıldığını inceleme olanağı sunacaktır.

Çocuk harcamaları ise sadece evli çiftlere ait bir harcamadır. Çocuk harcamalarının kimin sorumluluğunda olduğu hane içi ilişkilere ışık tutmaktadır. Çocuğa yönelik hangi harcamanın kadının parasından mı, erkeğin parasından mı karşılanıyor olduğu ise yine toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkiler ve paranın kullanımdaki etkisini ortaya koyacaktır.

3.3.2.1.3.1 Temel Harcamalar

Haneye gelen kazancın planlanması üzerinde çiftlerin ilişki statüleri etkili olduğu gibi çiftlerin evli olmaları veya birlikte yaşamaları da hane harcamalarında belirleyicidir. Hane harcamalarının ilk adımında temel giderlerin nasıl karşılanacağı evli çiftler ile birlikte yaşıyan çiftler arasında farklılık göstermektedir. Birlikte yaşıyan çiftler genellikle temel hane giderlerini ortaklaşa karşılar, evli çiftlerde temel harcamalar erkekler tarafından karşılanmaktadır.

Evli bir katılımcı olan Buse hane harcamalarının sorumluluklarının çoğunu eşi Ahmet'in karşıladığını, çünkü kendisinin hane harcamalarını yönetmede deneyimsiz olduğunu söylemiştir:

“Giderlerle genelde ben hiçbir şekilde ilgilenmiyorum. Giderle hiçbir alakam yok. En başında söylemiştim zaten. Bence bir hanenin giderini gelirini ayarlamak çok zor ve ince ince düşünülmesi gereken bir şey. Çok çok aşırı derece zor. Bu konuda mesela annemi düşünüyorum. Benim babam çalışır, sadece parayı getirir. Annem harcayan kısımdı. Annem nereye ne yapacağım diye çok düşünürdü. Ben de Ahmet'e en başında şunu derdim; ben gelir giderle hiç şey yapmak istemiyorum çünkü bilmiyorum. Önüme sadece para geldi harcadım. Hesap soran kimse olmadı. Ben çeviremem sen de olsun, sen yaparsın, dedim. İnan bizim bütün harcamalarımızı o yapar. Markete mi gidilecek. Şu da var ben markete gitmeyi hiç sevmem. Hiç sevmem markete gitmeyi. Şunlar şunlar alınacak alır mısın, derim.

Alır. Alır gelir. İstediklerimi de tam alır. Hatta yazdıklarımın fazlasını alır gelir. Bak sen unutmuşsun, bunlar evde yoktu ben biliyordum, diye. O şekilde. Bir tek benim sabit tüketici kredisi var. Onu ödüyorum. Otomatik faturalar düşüyor. Onları ödüyorum. Diğer her şey Ahmet'te."

Buse giderlere bakmadığını ve kontrolün Ahmet'te olduğunu söylemesine karşın Ahmet'in hane giderlerini anlatımındaki dili ortak bir paylaşım varmışçasına bir anlatıma sahiptir:

"Yani şöyle; bir tane evin ihtiyaç kredisini o ödüyor, bir de şu an oturduğumuz evin kirasını ödüyor, diğer kredileri ben ödüyorum. Evin masrafları, giderler vs. bunları da ben karşılıyorum. Ortak yani. Bazen benim bitiyor ondan istiyorum. Bu şekilde ilerliyor. Ortak yani."

Evli çiftler grubundan Berrin ve Mete çiftinin de hane giderleri temel harcamalar için erkeğin karşıladığı geleneksel bir yapıya sahiptir:

"Önceden harcadığımla, 1 sene olmadı gerçi ben evleneli, evlendikten önce harcadığımla sonra harcadığım çok farklı. Ben yaklaşık iki senedir çalışıyorum araştırma görevlisi olarak. İlk yılımda mesela asla nereye gittiğini anlamıyordum. Yine kirada yaşamıyordum bu arada, ailemin evinde kalıyordum. Ama sonuçta faturalarımı ödüyordum, market alışverişim derken bir şekilde bitiyordu. Ama şu anda Mete'yle beraber bütün harcamaları yaptığımız için genelde şöyle oluyor; bütün alışverişleri ben yapıyorum. Yani alışveriş derken kıyafet gibi şeyleri. Mete zaten nefret ediyor. Onun alışverişini de ben yapıyorum. Bu tarz harcamaların hepsini ben yapıyorum ama bütün faturaları Mete ödüyor. Yani evin masraflarıyla ilgili genelde Mete düşünüyor. Yemeği genellikle ben pişirdiğim için okuldan eve gelirken yemek alışverişini ben yapıyorum. Ama market alışverişini genel olarak bölüşüyoruz. Daha çok alışveriş, Mete'ye göre ıvır zıvır olan şeyler. Mete da evin giderlerine daha çok harcama yapıyor. Öyle bir son bir senedir bölüme hali var."

Berrin

Mete de temel hane giderlerini kendisinin karşıladığını belirttiği cevabıyla Berrinin ifadeleri paralellik göstermektedir:

“Yani ben daha çok temel ihtiyaçlar tarafındayım. Onun dışındaki ihtiyaçlarımız daha çok eşim tarafından takip ediliyor. İşte giyim alışverişleri olsun aklıma gelen, sosyal kültürel alışverişler olsun onları eşim takip ediyor. Ben daha bireysel ve temel ihtiyaçlara odaklanmışken, eşim daha üstüne bir şey koyma noktasına odaklandı.”

Evli çiftlerin aksine birlikte yaşayan çiftlerde haneye ait temel giderler de paylaşımlı bir yapıya sahiptir. Bu paylaşım her ne kadar yarı yarıya bir ayrım gibi olmasa da harcamalar genellikle ortaya bir paranın konduğu veya harcamalardan birini taraflardan biri karşıladıysa başka bir harcamayı öteki tarafın karşıladığı bir karşılıklık durumu söz konusudur. Kız arkadaşıyla birlikte aynı evde yaşayan Berk hane giderlerinin ortak paylaşıldığı planlarından ana hatlarıyla şöyle bahsetmiştir:

“Şöyle diyeyim, bizim temel giderlerimizi ortak da paylaşmıyoruz aslında dediğim gibi. O gün restorana gidersin, kartı çıkartan öder hesabı gibi ya. Aslında bizim hayatımızda öyle yani. Bazen diyorum ki, ben ödeyeyim. Ya da o aban diyor ki bu ay ben ödeyeyim gelecek ay sen öde. Genel olarak sabit bir planımız yok işte. Ya da o demiyor ki, o ödesin de param cebimde kalsın. Genel olarak maddi giderler olarak, genel olarak maddi bir planımız da yok. Anlık geliyor. Anlık geliyor her şey.”

Erkek arkadaşıyla yaşayan Damla ise hane harcamalarındaki paylaşımın bireysel kazançlar bazında paylaşımına dönüştüğünü belirtmiştir:

“Hane içinde ev kiramız, işte elektrik, su bilmem ne faturaları bunları biz bir Excel dosyasına not ediyoruz. Kredilerimiz, harcamalarımız, gıda-kıyafet alışverişi, kredi kartlarındaki borçlar, krediden gelen aylık ödemeler şeklinde yazıyoruz. En sonunda bizim kendi kazandığımız ikimizin kolektif olarak kazandığı ne kadar, ben ne kadar verebilirim, o ne kadar verebilir birleştiriyoruz, ödülüyor.”

Kod Sistemi	Birlikte yaşayan	Evli
 Bölüşümlü		
 Ayrı ayrı harcama		
 Tek Keseden Harcama		

Tablo 8 Birlikte Yaşayan ve Evli katılımcıların hane giderleri planlama biçimleriyle ilişkili kod tablosu

Yukarıdaki tablo birlikte yaşayan çiftler ve evli çiftlerin hane geliri konusundaki ifadelerinin kesişim yoğunluğunu kod ilişkisiyle göstermektedir. Buna göre katılımcıların yanıtlarından evli olmaları veya birlikte yaşamaları durumuna göre hane giderlerinin farklılaştığı açıktır. Evli çiftler belirgin bir şekilde hane giderlerini yönetme biçimlerinden bahsederken tek kese, ortak hesap vb. tanımlamaları kullanmışlardır. Bu kavramlar zaten kendi başına evli çiftlerin hane gelir-gider algılarını özetler niteliktedir. Katılımcılardan bazı evli çiftler kişisel giderleri söz konusunda olduğunda harcamalarının tamamen bireysel olduğunu belirtmişlerdir. Ancak hepsi genel itibariyle hane giderlerini tek bir kanaldan karşılama eğilimdedirler. Birlikte yaşayan çiftler ise hane giderleri konusunda birbirlerine danışabilecekleri ve ortaklaşabilecekleri bir alan yarattıkları gibi, kişisel alanlarının da sınırlarını net bir şekilde çizmektedir. Dolayısıyla yakın ilişkinin statüsü parayı harcama biçimleri üzerinde etkili bir faktördür. Ayrıca parayı harcama biçimi ilişkide bağlayıcı bir rol üstlenmektedir ve birlik duygusunu arttırmaktadır.

3.3.2.1.3.2 Keyfi Harcamalar

Çiftlerin hane giderlerini anlamlandırma süreçleri ve bu doğrultuda giderlerini planlama biçimleri giderlerin türüne göre farklılaşmaktadır. Katılımcıların hane giderlerini karşılama görevleri kadın-erkek, evli veya birlikte yaşıyor olmaları faktörüne göre değişim göstermektedir.

Evli katılımcılardan Sedat hane harcamalarından gıdayı içeren market giderlerini kendi karşıladığını söylemiştir:

“Çok basit hepsi benim otomatik ödememde. Markete de ben gidiyorum. Hepsini de ben ödüyorum. Kurs paraları oluyor oğlanın, onu bazen Neriman ben gitmişken halledeyim diyor. Ama biz de her türlü dışarıdaki şeyler bana ait. Yani ben yaparım. Mesela, market işini ben görürüm, etin fiyatını ben bilirim. Onlar dört buçukta gelirler eve, ben sekiz buçukta gelirim. Bir markete uğrasana, derler. Siz dört buçukta geldiniz, diyorum. Yok sen uğra biz taşıyamadık diyorlar. Mesela daha çok market şeyleri ben yaparım.”

Sedat’a temel harcamalar dışında çocukla alakalı harcamaların ve keyfi harcamaların nasıl karşılandığı sorulduğunda ise şu cevabı vermiştir;

“O esnada kim gidiyorsa. Benim yanımda var, diyor. Yok, diyorum, al bundan öde. O öderim diyor. Fark etmez diyorum. Veya ben gidiyorsam ben ödüyorum. Fark etmiyor. Öyle bir anlayış yok, ben ödemeyeyim de onun cebinden çıksın. Öyle bir mentalite olamaz. Zaten şeyin anahtarı bu; uzun süreli evlilik olması isteniyorsa bu tarz şeylere kapılırsan kesinlikle şey olamazsın. Bir yerde konu probleme dönüşür.”

Sedat’ın keyfi harcamalar ve çocuk harcamaları için verdiği cevapta kimin ödediğine dair bir belirsizlik varken, ondan farklı olarak eşi bu harcamaları kendisinin çoğunlukla karşıladığını belirtmiştir;

“Önceden bir kredi borcumuz vardı. Benim maaşımı oraya veriyorduk. Şimdi o kredi borcu bittiği için benim maaşım bana kalıyor. Kenara yatırım yapmaya çalışıyorum. Bu son altı aydır falan böyle oluyor. Yatırım yapmaya çalışıyorum. Oğlan var. Onun kurs paralarını ben karşılıyorum. Ya eşimle bölüştük evdeki giderleri. Oğlanın kurs paraları, ne bileyim sitenin aidatı bu tarz ufak şeyleri ben yükledim. Diğer büyük ana giderleri eşim yükledi. Daha çok maaşım bana kalıyor bu ara.” Neriman

Örnekte olduğu gibi genelde de hane içinde erkeklerin parası ana giderleri karşılayan paradır. Kadınların ise çoğunlukla keyfi görünen harcamalara yönlendirilmektedir. Evli genç bir çift olan Mete ve Berrin’in hane içindeki gider ayrımı da benzer biçimde ayrılmaktadır. Mete gıda, faturalar, tadilat vb. temel

sayılabilecek gerekli ve ana harcamaları karşılıyorken, Berrin bu harcamalar dışında kalan konser, giyim, dekorasyon gibi alanlarda harcama yapmaktadır:

“Şöyle; eğer beraber bir dans dersi olsun, bir spor dersi olsun genelde böyle şeylerin organizasyonunu ben yapıyorum. İşte konser falan, tiyatro böyle şeylerin organizasyonunu ben yaptığım için, Mete da genelde uyum sağladığı için; “Aşkım Cumartesi şuraya gidiyoruz”, diyorum ve çoktan ben ödemiş oluyorum. Çoğu zaman ona sormuyorum bile planını. Eğer o gelemezse zaten başka bir arkadaşına söylüyorum, onunla gidiyorum. Öyle bir şeyler yapıyoruz. Onun dışında tatil harcamalarını da genelde Mete yapıyor. Bana soruyor; yazın hangi tarih aralığında uygun olursun tatile gidelim, gibi. Ben de söylüyorum ona ve o o tarih aralığında otel bakıyor. O mu iyi, bu mu iyi bazen bana seçenek gönderiyor. Üzerine konuşuyoruz ve harcamayı, parasını genelde dediğim gibi. İstanbul içinde yaptığımız şeyler, eğlenceler, aktiviteler benim cebimden; tatiller de genelde onun cebinden.” Berrin

Bu harcama biçimlerini açıklarken bir diğer yandan Berrin, harcamaların kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerine göre bölünmesine eleştiri de getirmiştir:

“[...] Haneye giren para birleştiriliyor ve sonra bölünmüyor. İkimizin de cebindeki para kendine kalıyor. Ama harcama şekli kendiliğinden. Biz bir gün oturup ansızın plan yapmadık. Kendi kendine oluşan bir şey oldu. İşte ben daha çok kıyafete, o tarz harcamalara; mesela şimdi Mete çılgınca kilo aldı, hiçbir kıyafetine giremiyor. Açıyorum hemen Mete'ye ne alsam, nereden alsam ben düşünüyorum. Mete asla böyle bir şeyin derdine düşmüyor. Mete mesela, aynı şekilde hiç bana söylemez; bu ay şu kadar fatura geldi vs. O da onu ödüyor. [...]”

“Annemle babamın arasında böyle bir hiyerarşi hep vardı. Babam daha fazla söz sahibiydi evde yapılacak harcamalarda, öyle söyleyeyim. Babam öğretmen. Annem belediyede devlet memuru, müdür. Annemin maaşı babama göre daha fazlaydı ama yine de biz gidip babamdan para isterdik. Böyle ataerkil bir sistem bizim ailenin içinde vardı. Yani şu an da Mete'yle olan ilişkimde, şu anki yaşantımda bence yok. Böyle bir cinsiyet ayrımı- ya belki şöyle düşündüğümüzde neden mesela faturaları o takip ediyor, neden alışverişi ben takip ediyorum? Yani birazcık kendi kafamızda biçtiğimiz rollerle olabilir. Bu anlamda cinsiyetçi bir şeyler vardır ama Mete daha

mi çok para kazanmış, ben mi daha çok para kazanmışım; yani mesela bazen onu da konuşuyoruz.”

Hanenin temel giderleri ve keyfi giderlerdeki harcama biçimlerinde ayrım birlikte yaşayan çiftlerde de aynı şekilde görülebilmektedir. Ancak bu ayrım evli çiftlerdeki kadar keskin değildir. Birlikte yaşayan çiftlerde harcama sorumlulukları daha bireyseldir. Özellikle temel harcamalarda bölüşümlü bir sorumluluk edinilse de birlikte yaşayan çiftlerde de erkekler hane giderlerinde görece daha fazla pay sahibi olmaktadır. Erkek arkadaşıyla birlikte yaşayan Ceren bu durumu şöyle özetlemiştir:

“Evin kirasını, faturalarını ve aidatını erkek arkadaşım karşılıyor. Dışarıdan bir yemek söylediysek eve ya da dışarı bir yere yemeğe gittiysek onu Ege ödüyor genelde. %95 yani, %5 belki ben yani. Market alışverişlerini %80-85 ben yapıyorum. Kalanını işte o da böyle gece canım işte dondurma çekti falan, minik şeyleri. Onun dışında deterjan falan, kâğıt havludur falan alınması gereken şeyleri ben alıyorum. Bu şekilde.”

Keyfi harcamaların nasıl gerçekleştirildiği sorulduğunda ise gelen cevap şu şekildedir;

“Şöyle diyeyim; tatilde genelde herkes kendi tarafını ödüyor. Çoğunlukla, evet çoğunlukla herkes kendi tarafını ödüyor. Onun dışında eğlence, mesela gece bir eğlence mekanına falan gittiysek onun yine çoğunluğunu, neredeyse hepsini Ege ödüyor diyebilirim. Onun dışında bana şunu aldın, bunu alsın, hediye alsın, kıyafet onlar yok. Orada herkes kendine alıyor o tarz şeyleri. Hani dediğim gibi temel ihtiyaç dışındaki şeyleri kendine o satın alıyor. Ara küçük hediyeleri saymıyorum. Bu şekilde, tatile gidiliyorsa herkes kendine ödüyor. Ama bir yemek yemeğe, gece eğlenmeye, gezmeye ödemedi genelde Ege ağırlıklı oluyor.” Ceren

3.3.2.1.3.3 Evli ve Çocuklu Çiftlerin Çocuk Harcamaları

Temel hane giderleri için yapılan harcamalar dışında kalan harcamalardan bir diğeri de evli çiftlerin çocukları için yaptıkları harcamalarıdır. Keyfi

harcamalarla beraber çocuk harcamaları da genellikle kadınların gelirleriyle karşılanmaktadır.

Kod Sistemi	Kadın	Erkek
Kıyafet Harcamaları	■	
Eğlence/Oyuncak Harcamaları	■	■
Hobi Harcamaları	■	
Eğitim Harcamaları	■	■

Tablo 9 Kadın ve erkek değişkenin çocuk giderleriyle ilgili ilişki kod tablosu

Temel hane harcamalarının dışında kalan harcamalar Keyfi Harcamalar ve Çocuk Harcamaları toplamda dört alt koda ayrılmıştır. Harcamaları kimin yatığı kodlanırken kadın katılımcıların kendi yaptığı harcamalar kadın, partnerinin yaptığı harcamalar erkek; erkek katılımcıların kendi yaptığı harcamalar erkek, partnerinin yaptığı harcamalar kadın olarak kodlanmıştır. Böylelikle çiftlerin harcamaları kimin yaptığını kabul ettiği kodlanarak, kod sistemine dahil edilebilmiştir. Bu doğrultuda harcamalara yönelik dört kodun kadın ve erkek değişkeni ile kod yoğunluğunu inceleyebilmekteyiz. Kadınların en çok çocuklarının hobi harcamalarını üstlendiği görülmektedir. Sonrasında eğlence/oyuncak harcamaları ve üçüncü olarak kıyafet harcamaları kadınların çocukları için en çok yaptığı harcamalardır. Bu üç harcamadan eğlence/oyuncak harcaması hariç erkekler çocuk harcamalarında aktif değillerdir. Ancak eğitim harcamalarını erkeklerin kadınlardan daha fazla üstlendiği görülmektedir.

Çocuklarına yönelik harcamalarını nasıl gerçekleştirdiklerini ve bu harcamalara yönelik hayatlarını nasıl düzenlediklerini şöyle anlatmıştır;

“Şimdi tabii çocuk olduktan sonra biraz onun planlaması vs. biraz daha değişti. Ondan önce daha az sorumluluklarımız vardı. Bir de tabii büyüyünce malum okul masrafları çok arttı. Özel okulda da okumasını istedik hem İngilizce hem güvenlik nedeniyle. Türkiye’de de maalesef özel okullarsa bunu fırsat bilerek, yani dönemin sonunda 4 yılın sonunda hani, İstanbul’da bir daire parası harcamak zorunda kalıyorsunuz ki ona ek giderler de ekleniyor. İşte servis gibi, yemek gibi, işte kıyafet gibi, İngilizce kitaplar gibi vs. vs. Onlar eklenince işte ciddi bir rakam oluşuyor.

İyi bir okulda okumasını istiyorsanız biraz daha işte kişisel şeylerinizden feragat etmeniz, hafta sonu bir yerlere gidip bir şeyler yiyip alkol alabiliyorsanız işte onu 1 güne falan düşünüyorsunuz. İşte geleceğe yatırım yapayım diye kenarda köşede birikim yapıyorsunuz. Ama onun dışında tutumlu olduğumu söyleyebilirim.” Sibel

Neriman ise eşiyle çocuk harcamalarını için harcamaların türüne göre kimin üstlendiğinden bahsetmiştir;

“Şey, borcumuz varken hepsini eşim karşılıyordu. Ben bütün maaşımı eşime gönderiyordum. Şimdi borç bittikten sonra, benim maaşım bana kaldıktan sonra kurs ücretlerini ben ödüyorum. Ufak, basit şeyler alınacaksa, mesela krampon istiyor, top istiyor. İvir zıvır, yani ufak şeyleri ben alıyorum. Pahalı şeyler istiyorsa babaya paslıyorum. [...] Oğlan var. Onun kurs paralarını ben karşılıyorum. Ya eşimle bölüştük evdeki giderleri. Oğlanın kurs paraları, ne bileyim sitenin aidatı bu tarz ufak şeyleri ben yükledim. Diğer büyük ana giderleri eşim yükledi. Daha çok maaşım bana kalıyor bu ara.”

Neriman’ın eşi Sedat da; “[...] kurs paraları oluyor oğlanın, onu bazen Neriman ben gitmişken halledeyim diyor.” Sözleriyle eşini teyit eder nitelikte bir cümle kurmuştur.

Araştırmaya katılan evli çiftlerden kadınların çalışıyor olması ve bazılarının çocuk sahibi olması çalışan anne deneyimini de içermektedir. Bununla alakalı olarak Sibel çalışan bir anne olmanın deneyimiyle çocuk harcamaları arasındaki ilişkiyi aktarmıştır:

“Hele de çalışan bir annenin çocuğunu devlet okullarında okutması çok zor. Çünkü bazı eksikleri kurslarla başka şeylerle tamamlaması lazım. Çalışan bir annenin devlet okulundan çocuğunu öğlenden sonra alıp başka yerlere takviye yaptırması mümkün değil. Ya bir bakıcı tutacak o oradan oraya götürecek ya ailesinde bir ebeveyn birisi olacak. O yüzden full paket alıyor çalışan anneler. Bir şekilde bir özel okula veriyor. Hani dildi hobydi hepsi bir arada olsun diye. Dolayısıyla önemli bir rakam da buna gidiyor, bu bir gerçek yani. Çalışan annelerin bir kısmı ona gidiyor çalışıyorsa anne.”

Toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin yaşandığı ve bu rollerin yakın ilişkilerde paranın kullanıma olan etkisinin en çok gözlemlenebildiği alan temel harcamalar dışında kalan harcamalardır. Kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini tekrarladığı ve çiftlerin bu rolleri ilişkilerine entegre ettiği görülmektedir. Zaten hane harcamalarında temel giderlere yönelik yapılan harcamaları çoğunlukla erkeklerin üstlendiği çiftlerin hane giderlerine yönelik algısında açıkça görülmektedir. Buna karşın söz konusu çocuk harcamaları veya çiftlerin keyfi harcamaları olduğunda ise harcanan kadının parasıdır. Ancak burada altının çizilmesi gereken önemli nokta; bu ayrımı yaratan erkeğin parası ve kadının parasına yüklenen farklı anlamlardır. Erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı olarak erkeklerin haneye getirdiği para ana para olarak görülmektedir. Dolayısıyla ana para temel ihtiyaçları karşılayan yaşamsal bir paradır. Kadının geliri ise yancı bir paradır. Zorunlu değildir ve çoğu durumda erkekler tarafından ek bir para gibi algılanır.

3.3.2.2 Tasarruf, Yatırım ve Borçlanma

Tasarruf, yatırım ve borçlanma pratikleri yakın ilişkilerle paranın birbiri üzerindeki etkisini anlamada önemli araçlardır. Dolayısıyla araştırmaya dahil olan katılımcılara tasarruf ve yatırım eğilimlerine yönelik sorular da sorulmuştur. Sorulara yatırım bazında gelen cevaplar çiftlerin ilişki durumuna göre farklılaşmaktadır. Bireylerin evli olması veya evlilik bağı olmadan aynı hanede yaşadığı bir ilişki içinde olmasına, yaş kriterine ve cinsiyete göre bakış açıları değişkenlik göstermektedir. Borçlanma veya bir başkasıyla yatırım söz konusu olduğunda ise katılımcılar genel olarak ilişkilerinin yakınlık derecesini göz önüne almışlardır.

Evli katılımcılardan Sedat ortak bir yatırım veya satın alım gibi bir eylem söz konusu olduğunda ailesinin ve sosyal çevresinin o kişiyle olan yakın ilişkisinin önemli olduğunu vurgulamıştır:

“Kimse şimdi ben kötüyüm demez. Kısacası emin, dürüst, namuslu, bildiği, ailesinin tanıdığı, çevresinin tanıdığı, kimseye yamuk yapmamış birine bakıyorsun. Bu önemli. Böyle biriyle ancak bir şey alabilirsin ve uygun şartlarda gelmesi lazım

ve cazip olması lazım. O kişiyle o şeyi alabilmen lazım. Biriyle ortak bir şey yapmak gerçekten öyle kolay bir şey değil.”

O ki kişiler partnerleri dışında yakın buldukları ve iyi bir ilişkiye sahip oldukları dost veya akrabalarını kendilerine ortak görebilmektedir. Aile dostları olan bir arkadaşlarıyla yatırım yapan Sedat- Neriman çifti, parayı böyle bir şeye yatırabilmek için gerekli motivasyonun bir geçmişe sahip olunması gerektiğini belirtmiştir;

“Biz mesela bu dükkânı aldık arkadaşla. Yarın bir gün satıp, bizi ortada bırakır mı? İşte hani bunlara bakıyorsun. Karşındaki insanı ne kadar tanıyorsun? Mesela 30 küsur yıllık arkadaşı eşimin. Dün tanıdığı biriyle bu iş yapamaz. Ailecek görüşüyoruz, çoluk çocuk hep birlikte görüşüyoruz.” Neriman

Sedat’ın bahsettiği ortak bir şey alabilmek için uygun şartların gerekliliğinin ne olduğu eşi Neriman’ın cevabında yer almıştır. Beraber geçirilen süre ve tanışıklık parayı ortak bir şeye yatırabilmenin önemli şartlarından biridir.

Yakın bir ilişki içinde olduğu birisiyle ortak mülk edinerek yatırım yapabileceğini kabul eden Sibel ise bu yatırımın ancak önceden eşit paylaşım şartıyla mümkün olabileceğini söyleyerek açıklamıştır:

“Ben eğer evli olmadığım birisiyle veya arkadaşım ile veya nasıl diyeyim bir kuzenimle ortak bir mal alıyor olsaydım, ondan sonra ben bunu paylaşımlı, %50-%50 yapıyorsak ben bunu paylaşımlı sahip olmayı tercih ederdim. Bu tamamen iki tarafın da ileride sorun yaşamaması için.”

Katılımcılardan Selim, arkadaşlık ilişkilerinin iyi olması dolayısıyla ortak yatırım planlarına arkadaşları tarafından dahil edildiklerini söylemiştir;

“Yani ben koşmam da genelde bize teklif ediyorlar. Arkadaşlar gel beraber şurada arsa alalım, şurada iki eve beraber girelim falan filan diye teklif edilir. Biz hep komşuluğumuz falan iyi olduğu için söylerler.”

3.3.2.2.1 Çiftlerin Ortak Yatırım Yapma Nedenleri ve Motivasyonları

Araştırmanın ana değişkenleri olan evli ve birlikte yaşayan çiftler baz alındığında tasarruf, yatırım veya borçlanmaya yönelik görüşler ilişki statüleri ve ilişkilerine bakış açısına göre şekillenmektedir. Çoğunlukla evli çiftler tasarruf ve yatırımları aile bazında anlamlandırırken, bu türden para hareketlerini gelecek planlarının parçası olarak görmektelerdir.

Evli bir katılımcı olan Berrin gelecek planlarında ailelerini büyütmek olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla yatırımlarını bu yönde şekillendirmektedir:

“Evet, var. Şu an baya gündemde. Şu anda oturduğumuz ev bizim evimiz. Biz bu evi arsa tapulu olarak 1,5-2 sene önce aldık. Yani bir arsa sahibiyiz gibi görünüyor. Zamanında imarda bir problemler olmuş belediyede falan. Neyse, bir şekilde aldık bu evi. Ve şu anda istiyoruz ki bir yerden borçlanalım ve krediyle bir ev alalım. Tabii ki şu anki şartlarda İstanbul’da çok mümkün görünmüyor artık. Başka şehirlerden falan bakmaya başladık. Çünkü şu an değil ama gelecekte çocuk istiyoruz ve onun için de hakikaten ek bir gelir olsun, bir yerden bize kira geliyor olsun, zaten 5-10 sene içerisinde o borç da bitmiş olur bu kadar zorlanmayız gibi düşünerek bir planımız var. Çok istiyoruz. Hatta bazı hayallerimizden de vazgeçiyoruz. Assos’ta ahşap bir evimiz olsun gibi hayallerimiz var. Ama acaba onun yerine önce böyle bir şey yapsak da sonra onu mu yapsak gibi.”

Katılımcılardan Berrin’in eşi Mete de gelecek planları olduğunu belirtmiştir. Eşi Berrin’den farklı olarak yatırım biçimleri daha başka anlatarak bunun daha bireysel işlediğini anlatmıştır;

“Tasarruf planımız bu noktada daha bireyselleşiyor. İşin yatırım durumu tabii ayrı bir tarafı var. Ayrı bir mentalitesi var. Bu noktada net bir tasarruf planımız yok açıkçası ama geleceğe yönelik düşüncelerimiz var. Bu düşünceleri gerçekleştirmek istiyoruz. Tabii ne kadar gerçekleştirebiliriz bu ayrı bir konu ama yani şu an sadece altın hesabı açmak ya da işte vb. yatırımlar yapabiliyoruz açıkçası Fonlara yatırım, bireysel emeklilik benzeri yatırımlar üzerinden gidiyor şimdilik.”

Yatırım ve tasarruf konusuna bakış açısını evlilik öncesi ve sonrası üzerinden detaylandıran Gülsüm, evliliğin kişilere sorumluluk yüklediğini belirtmiştir.

Evlilikle gelen sorumluluk duygusu beraberinde parayı kullanma biçimlerinde ve paraya bakış açılarında değişime sebep olmuştur;

“Tabii şimdi daha akıllıca kullanıyoruz. Gençken bu kadar tasarruftur, geleceği düşünmek yoktu tabii ki. Daha isteklerimiz daha ön plandaydı. İhtiyaçlarımızdan da isteklerimiz daha ön plandaydı. Daha fazla gezmek istiyorduk, ihtiyaçlardan daha farklıydı. Şimdi yaşlar büyüdükçe bir çocuğumuz var, sorumluluklarımız var. İşimiz gücümüz çok şükür onlar var. Onlara karşı sorumluluklarımız var. O yüzden yaşla beraber, hayatın getirdikleriyle beraber tabii ki fikirleriniz de değişiyor, kafa yapınız da değişiyor. Bambaşka şeyler düşünmeye başlıyorsunuz bu yüzden tabii ki farklı.”

Devamında yatırım yapmanın, mal-mülk edinmenin ailesinin, çocuğunun ve geleceğinin garantisi olduğu yönündeki düşüncelerini eklemiştir;

“Garanti. Dediğim gibi bütün bunlar maldır mülktür geleceğe yatırım. Kendim için düşünüyorum, kendi rahatım için hem de çocuğum için. Bu yüzden hem bizim garantimiz hem çocuğumun garantisi olacağı için çok kıymetli ve değerli. O yüzden şu an tüm gücümle 60 yaşına gelene kadar kenara ne koyabilirsem kardır gözüyle bakabiliyorum.”

Gülsüm’ün eşi Osman da yatırımla alakalı düşüncelerinde eşi gibi çocuğu ve geleceğe yönelik planlarından bahsetmiştir;

“Hep şunu konuşuyoruz mesela benim bir kızım var. En büyük istediğim şey mesela kızıma bir tane ev mesela bir tane araba ve şey bırakmak isterim sabit bir gelir bırakmak isterim. Hani yarın öbür gün mesela çalışmayabilir mesela, çalışamayabilir bir şey olabilir. Hayatını öyle de devam ettirebilecek çocuğuma bir şey bırakma duygusu bence çok daha öne çıkıyor. Mesela bizim mülk edinmedeki en büyük odağımız o olur. Bir artı mülk ya da sabit gider, gelir gibi bir şey. Çocuk odaklı. Yoksa çok mülküm olsun beni millet konuşsun hiç umurumda değil yani.”

Evli çiftler gibi birlikte yaşayan çiftler de tasarruf ve yatırımı geleceğe yatırım olarak görseler de bu yöndeki fikir ve eylemleri bireysel bir eğilim göstermektedir. Ortak bir yatırımın şartı ise ilişkiden beklentiye göre

şekillenmektedir. Birlikte yaşayan bir çift olan Ceren-Ege yatırımlarını ayrı yapan çiftlere örnek oluşturmaktadır. Ceren tasarruf yapabilmesiyle alakalı soruyu cevaplarken kendi birikim yapma eğilimi ve partnerinin eğiliminden bahsetmiştir;

“Şöyle; ben genelde Ege’ye göre biraz daha minimal biriktiriyorum. Çünkü Ege’nin hem kazancı daha fazla hem geliri daha fazla olduğu için o kendi yatırımını ayrı yapıyor. O daha çok borsayla ilgili falan yapıyor. Ortak olarak bir yatırımımız yok. Ama ikimizin de ayrı ayrı yatırımları var.”

Dilara da birlikte yaşadığı partneriyle tasarruf ve yatırım biçimlerinin bireysel bir plana dayandığını söylemiştir;

“Bireysel olarak hani dediğim gibi. Herkes kendi birikimini yapıyor. Onun dışında da plan, açıkçası şöyle saha sonrası için bilemiyorum bu ne olabilir, daha sonrasında ihtiyacım olabilecek bir şeyde harcamak olabilir. O noktada aslında insanın kendini garanti altına lamasıdır ya hani tasarruf. O yüzden biraz öyle bakıyorum yani.”

Görüşmenin devamında yatırıma yönelik algıyı anlamak üzere mülk edinmek ile ilgili sorulan soruya ise Dilara, geleceğe yönelik ifadeler kullanmıştır:

“Ya şöyle bu mülkiyet atıyorum ev, araba tabii o tarz şeyler. Şöyle ara olabilir bence, olmalı. Bir yerden bir yere gitmek o anlamda bir aracın olması bence büyük bir lüks, güzel bir şey. Aslında bir nebze de yatırım yani. Sonrasında onu sata da bilirsin ihtiyacın olduğunda. Ama ev konusunda da şöyle genelde insanlar onda da geleceğe dönük yani atıyorum çocuklarımız olduğunda da onlara bir şeyler kalsın rahat edelim, kira ödemeyelim vs. Evet bir süre sıkışacağız nakitte ama sonrasında rahat edeceğiz. Yani şey için, daha rahat bir yaşam istediği için yapıyorlar, bu tarz mülkiyet konusuna giriyorlar ya da ondan sonraki nesillere bırakma vs. Eskiden daha çokmuş bu kadar şimdi yok ama.”

Geleceğe yönelik kavramlar içeren bu cevap da dikkat çeken diğer önemli noktalar ise yatırımın ne için ve kim için yapıldığının belirtilmesidir. Bir mal veya mülk edinmek genellikle aile için olduğu ve gelecekte çocukların rahatlığı

için olan bir yatırım algısı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu cevap sonrası ortak bir yatırımının hangi şartlarda mümkün olabileceği sorulduğunda ilişkinin farklı bir boyutu olan evlilik cevabı alınmıştır.

“Gerçekten çok güveniyor olmam gerekir o insana ve o insanla bir gelecek planlamış olmam gerekir ki ileriye dönük bir yatırım yapıyorum aslında. Yani bu atıyorum evlilik olabilir. Hani evliysek zaten o yola girmişsek demek ki birlikte bir hayat planlıyoruz ve bu hayatı planlamak için de tabii ki belli ihtiyaçlarımız var. Bunlardan bir tanesi de ev. Bu noktada birlikte olduğumuz dönemde o evi alacaksak zaten ortak hareket etmeliyiz yani. Bizim mülkiyetimiz olmalı. Ama onun dışında şu anki durumda öyle bir durum, yani evlilik durumu olmadığı için öyle bir şeye girişmem muhtemelen. Çünkü ne olacağını bilmiyorum. Yani hani evet güveniyor muyum evet ama bunun için bir gelecek düşünmem gerekiyor ki atıyorum bir 5 yıl 10 yıl sonra zaten o kişi hayatımda olacak diyerek bu yola çıkmam gerek. Şu an ki durumda onu diyemediğim için belki de olmuyor.” Dilara

Aynı şekilde Dilara’nın partneri Asrın de ortak bir yatırımlarının olmadığını altını çizerek, ortak bir yatırım olabilmesi için ortak bir amaç olması gerektiğinin altını çizmiştir.

“Tasarruf planı deyince aklıma şu geliyor, lütfen beni doğrula, normalde harcayacağın bir şeyi harcamayıp onu bir yere koymak gibi. Doğru değil mi? Yani özellikle böyle yaptığım bir şey yok. Mesela çünkü şeydir hepimiz ışığı kapalıyım aman tasarruf edelim. Peki fatura 20 lira az gelince o 20 lirayı ne yaparız mesela yani. Farkında bile olmayız, 20 liranın önemi olmaz. Ama bu plansızdır, herkes de vardır. Benim düşünüyorum özellikle bir tasarruf planım yok. Kendime ait de yok, birlikte de yok yani. [...] Bir kere bir amaç yine olmalı. Yani şöyle, amaç deyince çok soğuklaşıyor özellikle partner olduğunda yani. Bir evlilik olabilir, ne bileyim yakın tarihte bir balayı olabilir, ne bileyim birlikte yapmak istediğin bir tatil olabilir, bir yurtdışı gezisi. Amaç dediğim bunlar. Olmadan durup dururken ben niye partnerimle para biriktirmeye başlayayım ki diye düşünüyorsun. Yine şöyle bir amaç olabilir, bir gün evleneceğiz bu yolda ilerliyoruz hadi biraz para koyalım ya her ay kenara bilmiyorum denebilirdi belki ama denmedi.”

Partneriyle beraber yaşayan, Batuhan da ortak bir yatırım yapabilmesi için güven duygusunu arttıran evlilik gibi veya resmi sözleşme gibi bir durumun gerekliliğini belirtmiştir.

“Yani babama bile güvenmem artık diyeceğim de. Ben şeyse zaten yani yakın ilişki içinde olduğum birisiyse güveniyordum zaten. O insana hani ekstra öyle bir şart aramam. Ama tabii ki ya da eşim gerçekten ya da gerçekten birinci dereceden ailemden biri değilse hani kanuni bağlayıcı bir şey yaparım açıkçası yani. Hani ortak bir kâğıda imza atmak gibi diyeyim. O şekilde yaparım.”

Çiftlerin beraber yatırım yapmasının duygusal bir boyutu da vardır. Yatırım yapmak ilişkinizi güvenilir bir zemine oturtmaya yaradığı gibi sevginin bir sonucu olarak partnerine yatırım yapma anlamını da kazanmaktadır. Paranın yakın ilişkilerle olan bu boyutu İlişkiler, Duygular ve Para bölümünde detaylandırılacaktır.

3.3.3 İLİŞKİLER, DUYGULAR VE PARA

Paranın yakın ilişkilerdeki kurucu ve düzenleyici rolünden dolayı, para duygularla da etkileşim halindedir. Her ne kadar klasik iktisat öğretilerinde para piyasasını yöneten rasyonel akıl olduğu kabul görmüş olsa da pek çok örnek göstermiştir ki birey duygularından bağımsız hareket etmemektedir. Bireylerin içlerinde bulundukları ilişkini türü ve duyguları parayı nasıl kullanacaklarını şekillendirmektedir. Üstelik para duygularla etkileşime geçtiğinde sosyal anlamına atıfta bulunan sıfatlarla anılabilmektedir.

Sosyal bilimlerin diğer pek çok alanında da para toplum üzerinde yozlaştırıcı bir etken olarak kabul görmüştür. Önceki bölümlerde de ele alındığı gibi bu görüş katılımcılar tarafından da tekrarlanmış; para kirli ve ilişkileri sahteletiren bir şey olarak varsayılmıştır. Ancak olumlu veya olumsuz fark etmeksizin önce paranın dönüştürücü gücünü kabul etmek gerekir. Çünkü bu paranın piyasa evreninde ve sadece sayılardan oluşan bir araç olmadığının, paranın aynı zamanda toplumun bir parçası olduğunun kesin kanıtıdır. Dolayısıyla şahıslar tarafından para olumsuz veya etkisiz benzetmelerle tanımlansa da kişilerin yakın

ilişkilerinde para kaçınılmaz biçimde etkin rol oynar. Ayrıca paranın kullanım biçimi toplum tarafından da bireylerin ne tür bir ilişki ve duygu durumunda olduklarını da analiz etmelerini sağlamaktadır. Bunların yanı sıra cinsiyet bazında duygu ve para ilişkisi deneyime göre farklılık göstermektedir. Aynı haneden kadın ve erkeklerin para kazanma deneyimleri farklılaşmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın bu bölümü kişilerin duygularına, yakın ilişkilerindeki benlik algılarına ve duygularıyla para arasında kurdukları bağlantıya odaklanmaktadır.

Kod Sistemi	Kadın	Erkek
Duygular	■	■
Güven	■	■
Özgürlük	■	■
Sevgi	■	■

Tablo 9 Kadın ve erkek değişkenin duygular koduyla ilgili ilişki yoğunluğunu gösteren kod tablosu

3.3.3.1 Sevgi

Duygular ve para söz konusu olduğunda sevgi en çok bahsedilen konudur. Bunun sebebi parayı ilişkilerimizde sevgi üzerinde kötücül bir etken görmemize rağmen, bir yandan da sevgi göstergesi halini almasıdır. Buna karşın duyguların saflığı karşısında para bu saflığı kirletebilecek bir araç olarak da algılanmaktadır. Sevgi ve para arasındaki bu karşıtlık katılımcıların söylemlerinde de fark edilmektedir.

İlk olarak katılımcılara parayı duygularını ifade etmede kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Bu soruya gelen cevapları ele aldığımızda paranın sevgi gösteriminde bir araç olduğu genel itibarıyla kabul edilmektedir. Evli çift grubuna dahil olan Turan parayı sevgi gösteriminde kullandığından şöyle bahsetmiştir;

“Şimdi çok fazla sevgi sözcükleri kullanabilen bir insan değilim ben. Mesela aileden örnek vereceğim. Genelde aileme yani onu vererek mi daha iyi şartlarda

işte yemek yesin, kendine kullansın vs. diye onu ön plana çıkararak sevgimi ifade ettiğim oluyor, evet; yeğenime, anneme”.

Sevgi gibi yakın ilişkilerde gösterilen duygularda para bir ifade aracı olarak kullanılabilir. Ancak burada paranın sevgi gösteriminde veya duyguların ifadesinde kullanılabilmesi için girmesi gereken bir form vardır. Bu form da genellikle kendini hediye olarak göstermektedir. Para hediye halini aldığı anda duyguların ifadesine uygun ve meşru hale gelir, ilişkiyi olumsuz yönde etkileyebilecek bir formdan, karşısındakini küçük düşürecek bir araç olmaktan çıkar. Bu yüzden araştırma boyunca para ve sevginin gösterimi arasındaki ilişkiye yönelik gelen yanıtlar paranın hediye halini almış durumuyla cevaplanmıştır. Paranın sevgi gösteriminde dolaylı kullanımının nedenini kendi deneyimiyle Melike şöyle açıklamıştır:

“Evet, evet. Yani öyle bir şey oluyor. Ben de hiç öyle nakit verme şeyi olmuyor. Eğer iş yerinde birine bir şey yapılacak da para toplanıyorsa o zaman para veriyorum ben de katkısı olsun diye. Ama hani kendim bir yere gideceksem, bir şey yapacaksam eskiden altın alıyordum ama artık altın da çok pahalılandı. Bir de şimdi bunun bir de şöyle bir yönü var iki tane edindiğim kızım var, çok seviyorum. Onlarla devamlı görüşürüz. Mesela onların doğumlarında, bir şeylerinde, arada çocukların doğum günlerinde filan altın alıyordum. Böylece onlara bir şeyler alıyordum doğrusu. Sonra iyi hissettirdiler de bana. Onlar şey söylediler, lütfen bir şey alma. Çünkü ben onlara aldıkça onlar da bana ne alacaklarını şaşırtıyorlar. Böyle devamlı hediyeleşiyor gibi oldu. Onun için onlara da çok fazla bir şey almıyorum. Daha çok hani bir yerden işte, diyelim ki bir yerden çok avokado geldi, işte onlara da bölüp veriyorum falan gibi. Böyle hani altın falan verince onlar sanki eziliyormuş gibi oluyor ve bazen de gerçekten bazen bazı arkadaşlarımla bunu da yaşıyorum. Hep böyle çok yüksek fiyatlı hediyeler, o da karşındakini eziyor. O da hoş olmuyor.”

Katılımcılardan Neslihan ise sevgi gösteriminde paranın dolaylı kullanımını şu şekilde ifade etmiştir;

“Parayı kendimi ifade etmek için, kendimi ifade etmek için parayı; yani sevgimi göstermek için bile parayı zaten bir ifade etmiş oluyorsun mesela. Yani hediye

alarak sana olan sevgim deyip sunabiliyorsun. Dolaylı yoldan bence bu şekilde bir kendini ifade etme yöntemi.”

Duyguların ifadesi halini alan hediyeleşmeyle ilgili katılımcılardan Damla parayı kullanmamanın kalite ve ürün standartlarında yaratacağı artışın sevgi ifadesi haline gelebileceğini belirtmiştir:

“Bu genelde işte romantik bir gece hazırlarken alınan şarabın kalitesinin artması, sevgiliye bir hediye alırken daha fazla harcamak arkadaşla kıyasla. İşte annenin doğum günüyse gümüş alacağına altın alırsın. Bu şekilde sevgiye tabii ki para kullanarak, çünkü şey oluyor yani senin kendine harcayabileceğin parayı, biriktirebileceğin parayı ona harcayarak o noktada şey diyorsun yani, bak sen benim için bu kadar değerlisin.”

Paranın sevgi gösteriminde kullanıldığını ama bunun çelişkili bir durum olduğundan ise katılımcılardan Semih şöyle bahsetmiştir;

“Kullanırsın tabii. Yani sevgini ifade etmek için de kullanabilirsin tabii. Ama tabii iyi bir araç değil. Çok da efektif değil. Çünkü karşıdaki insan belli bir duygusal ve analitik zekaya sahip olan insan onu anlar yani. Yani sevgiyle ilgili olarak Eric Fromm detaylarına görmeye gerek yok da bir insanı severken o olduğu için seversin. O karşıdaki de benim dar çemberimdeki bir insan beni ben olduğum için seviyor olmalı derim, diye düşürüm yani. Ben işte belli paraya sahibim diye, ondan sonra beni daha çok sevmesini beklemek yanıltır insanı. Doğru değil o. Nihai tahlil de o bunu anlayacaktır veya hissedecektir. Birtakım süslerle çocuğu da kandırmaya çalışıyoruz ama onu basit bir çocuk anlar, küçük bir çocuk. Yani üstüne güzel bir elbise de giysen, mesela köpek bile anlar senin kafanda ne olduğunu bakışlarından, bırak insanı. Ama tabii sen ona bir değer hediye dersen, bu beni seviyor beni sevdiği için bu değeri hediye ediyor, der tabii insan. Ben böyle düşünüyorum yani. O hediye de onun o kişisel özellikleri, onun kendisini sevdiğin için hediye ettiğini ispatlaman lazım, biraz göstermen lazım bence. Mesela, sınavı kazansın diye güzel bir hediye alıp moral vermeye çalıştığın zaman çocuk uyanır. Yani sınava yakın almaman lazım onu. Onu illa yapacaksan da profesyonelce çok daha önce alman lazım. Halbuki çocuğu sevdiğin için, onun ihtiyacını olduğunu belirttiği günün ertesinde alman lazım ki; evet gerçekten ben seni seviyorum, sana

özen gösteriyorum, senin ihtiyacın olduğunu gördüm ki zaten sen de bunu ifade ettin denmesi gibi bir şey.”

Nişan, evlilik gibi yakın ilişkilerin statü olarak değişikliğe uğradığı aşamalarda para ve sevgi arasında doğru oranlı bir ilişki kurulabilmektedir:

“Ama bak şu olabilir mesela genelde bu yüzükler pahalı şu an daha pahalı olduğu için, şu an bir erkek evlenebilmek istiyorsa kesinlikle bazı şeyleri gözden çıkarması gerekiyor. Ben bilmiyordum mesela Berk’in annesi söylemiş işte evlenmeyi düşünüyor musunuz vs. vs. Evlenmeyi düşünüyorsan Berk; şu kadar, şu kadar altın takılması gerekiyor vs. gibi şeylerin peşine düşmüş kadın. Ben bilmiyorum adetleri gelenekleri. Ben sanıyorum ki bir yüzük takılıyor, gelinlik giyiliyor, salon tutuluyor vs. vs. Hani onların vermesi gereken, takması gereken bir altın da varmış. Benim ailemin de takması gereken bir altın varmış. Ben bunu anneme söyledim haberim yoktu. Kızım var, dedi. Ciddi misin, dedim. Ablama yaptınız mı, dedim. Ablam evlendi işte bir 4-5 sene önce. Yapılmış yani bu. Anne şu bilezik takarmış, yok kız şunu takarmış falan. Ne diyecektim ben sana? Mesela işte, bir gösteriş dışarıya onların yapmış olmaya çalıştıkları şey. Şeye gelecektim sana, yani bir erkek gerçekten seviyorsa, gerçekten evlenmeyi düşünüyorsa böyle bir maddi yükümlülüğün altına girmek zorunda. Ve bence bu bir sevgi göstergesi şu dönemde. Çünkü şu dönemde parası olmayan insan asla evlenemez. Asla bir yuva kuramaz. Hani şu takılan adetlerin geleneklerin karşılığındaki altın miktarları yani sevmeyen bir insan şuna gideyim de 10 tane bilezik takayım havasına giremez ve bence kesinlikle bir sevgi göstergesi olabilir para harcamak.” Neslihan

Neslihan’ın verdiği bu örneği Zelizer (2005; 111) *hediye ekonomisi* olarak açıklamaktadır. Yakınlığın, yeni bir ilişkinin ve sevginin bir sembolü olarak 1840’larda çiftler karşılıklı yüzük değiş tokuş ediyorlardı. İlişkilerin takdimi için ekonomik işlemler bununla sınırlı kalmayarak; kadınların çeyiz düzdüğü, erkeklerinde mal mülk yatırımı yaptığı bir ekonomiye dönüşmüştür. Ayrıca evlenmeden öncesinde ve sonrasında çiftin aldığı hediyeler ve çifte verilen hediyelerin türü ve anlamı da değişmektedir.

Katılımcıların para ve sevgi ilişkisine yönelik görüşleri paranın bir araç olmasından ibarettir. Para sevginin nesnesi olmasa bile katılımcıların deyişiyle sevgiyi yüceltmek için kullanılır. Ayrıca kültürel olarak para harcamaya

atfedilmiş anlamlar sevginin kanıtı olarak algılanabilmektedir. Bu harcama biçimi kendini evlenirken pahalı mücevherler, takılar veya eşyalar almak gibi gösterebilmektedir. Dolayısıyla paranın duyguları ifade etme gücü vardır denilebilir.

3.3.3.2 Güven

Yakın ilişkilerde sevgi ve güven duygusu hem ilişkinin devamlılığında hem de ilişki içerisinde paranın kullanımında önemli iki duygudur. Katılımcıların görüşmelerde ortaklaşa harcama yapma, mülk edinme veya yatırım için kullandıkları “güvenmezsem olmaz”, “sevdiğim için yaparım”, “birlik”, “beraberlik” gibi kavram ve eylem belirten ifadeleri kullanmaları sevgi-güven ve para ilişkisini ortaya koymaktadır.

Birlikte yaşayan çiftler grubundan Damla para ilişkilerinde ve ailesini de dahil ederek yakın ilişkilerinde güven duygusunun önemini şu şekilde açıklamıştır:

“Şöyle ben bu soruya, çok her şeyi çok çelişkili düşündüğüm için şöyle diyeceğim; mesela annemle ya da aileden biriyle mülk ediniyorsam yani koyduğum para kadar hak talep edebileceksem onun üzerinde, tamam. Bu adil olandır. Ama annem olduğu için, anneme de güvendiğim için üstünde ben para verdiğim halde onun ismi de yazabilir. O da tamamdır benim için. Yine aynı şekilde nişanlımla bir ev alacaksak ve bir şekilde atıyorum, evli değiliz diye sadece onun ismi yazabiliyorsa ya da sadece benim adım yapabiliyorsa onu da sorun etmem. Hani ayrılırsak kanlı bıçaklı ayrılırsak bile aldığım karardan da pişman olmam çünkü o anki ben onun doğru olduğunu düşünmüştür.”

Burada parayı kullanmadaki duygu motivasyonu açık bir şekilde güvenden kaynaklanmaktadır. Ancak güvenin yetmediği durumlarda kişiler güvenin yasal bir bağlayıcısını ararlar. Bu güvence arayışı aynı ilişkide farklı görüşlere sebep olabilmektedir. Bu örnekten devam etmek gerekirse Damla, güven duygusunun sorumluluğunu olumsuz bir durum sonucunda yine kendisi üstlenirken, partneri Batuhan bu güveni yasal düzlemde bağlamak istemektedir.

“Yani babama bile güvenmem artık diyeceğim de. Ben şeyse zaten yani yakın ilişki içinde olduğum birisiyse güveniyordum zaten. O insana hani ekstra öyle bir şart aramam. Ama tabii ki ya da eşim gerçekten ya da gerçekten birinci dereceden ailemden biri değilse hani kanuni bağlayıcı bir şey yaparım açıkçası yani”

Birlikte yaşayan çift grubunda güven ve para ilişkisindeki güvence kimi zaman evlilik ile bağlantılıdır. Bu gruba dahil Dilara güvenin ilişkideki ve ilişkiye yönelik ara kullanımındaki önemi şu şekilde açıklamıştır;

“Gerçekten çok güveniyor olmam gerekir o insana ve o insanla bir gelecek planlamış olmam gerekir ki ileriye dönük bir yatırım yapıyorum aslında. Yani bu atıyorum evlilik olabilir. Hani evliyse zaten o yola girmişsek demek ki birlikte bir hayat planlıyoruz ve bu hayatı planlamak için de tabii ki belli ihtiyaçlarımız var. Bunlardan bir tanesi de ev. Bu noktada birlikte olduğumuz dönemde o evi alacaksak zaten ortak hareket etmeliyiz yani. Bizim mülkiyetimiz olmalı. Ama onun dışında şu anki durumda öyle bir durum, yani evlilik durumu olmadığı için öyle bir şeye girişmem muhtemelen. Çünkü ne olacağını bilmiyorum. Yani hani evet güveniyor muyum evet ama bunun için bir gelecek düşünmem gerekiyor ki atıyorum bir 5 yıl 10 yıl sonra zaten o kişi hayatımda olacak diyerek bu yola çıkmam gerek. Şu an ki durumda onu diyemediğim için belki de olmuyor.”

Evli çiftler de birlikte yaşayan çiftlerdeki gibi güvence arayışını anlatan ifadeler kullanmışlardır. Evli çiftler gurubumuzdan Buse eşine olan güveni şöyle anlatmıştır;

“Güven. Güven çok önemli. Aşırı derecede. Güvenin olması lazım. Bir mülk olunca sonuçta güvenmen gerekiyor karşındakine. İster eşin olsun ister başka biri olsun. Bence her şeyden önemli geliyor. Zaten bence en büyük güveni eşinize duymanız lazım.”

Eşi Ahmet ise aynı fikirde olup, eşi Buse’nin dediklerini kısaca şu şekilde onaylamıştır;

“Güvenmesem girmem. O bana güvenmese girmem. Mesela bir evimiz, bir arabamız var. Bunların ikisi de benim üstüme tapuda mesela. Güvenmese vermez.”

Tüm bu ifadeler paranın ilişkilerdeki konumunu belirleyen duygular olduğunu kanıtlar nitelikte olduğu gibi paranın ilişkideki güveni kuran bir faktör olduğu da söylenebilir. Kadın katılımcılar ile erkek katılımcılar arasındaki fark ise güven duygusunun nereden temellendiği ve hangi şarta bağlandığıdır. Erkekler güven duygularını yaptırım olan bir anlaşılmaya, evliliğe veya söz veremeye bağlarken; kadınlar sevdikleri için güven de duyduklarını belirtmişlerdir. Buna göre kadınlar sevdikleri için güvenebilmekte, güvendiklerinde ise ortaklaşa ekonomik bir faaliyet içine girebilmektelerdir. Erkekler ise sevgi güveni getirse dahi bu güven şartlı bir güvenceye bağlanmadıkça ekonomik faaliyetler içine girmekten kaçındıkları görülmektedir.

3.3.3.3 Özgürlük

Güven duygusuyla ilişkili olarak para ve duygular arasında özgürlük hissi de sıklıkla belirtilen bir diğer duygu olmuştur. Para kazanmak, kazanılan paranın kontrolü bireylerde özgür hissetmenin yolunu açmaktadır. Ancak burada dikkat çekici nokta kadın katılımcıların para ile özgürlük bağlantısını kuruyor olmalarıdır.

Evli katılımcılardan olan Gökçe, para kazanmasının onda mutluluk ve güç hislerini yarattığını belirtmiştir;

“Para mesela, bana bir ek ders ücreti olarak geldiğinde mutlu oluyorum. Demek ki psikolojik bir etkisi var. Ondan sonra cebimde, ne bileyim, o ay maaşımla birlikte ek ders yattığı zaman biraz daha kendimi güçlü hissediyorum.”

Bu gücün kaynağı ise kendi kazandığında kontrol sahibi olabilmesi olarak göstermiştir;

“Gelir konusunda ben hep şunu derdim; ben çalışacağım, kazanacağım, o kazancım bana ait olacak ve ben onun üzerinde hak sahibi hissedeceğim.”

Gökçe'nin para ve özgürlük arasında kurduğu bağlantının kökleri parayı tanımlama biçiminde yer almaktadır. Parayı iktisadi anlamına yakın olarak tanımlayıp ihtiyaç ve zorunluluk kavramlarıyla nitelemesi sonrasında paranın

aslında bir güç olduğunu da paranın tanımlanması bölümünde belirtmiştir. Bu gücün özgürlük hissiyle ilişkilendiğini görebilmekteyiz. Özellikle hak sahibi olduğu, hak ederek kazandığı para bireylere özgüven vermektedir. Bu özgüven neticesinde özgürlük duygusu pekişmektedir.

Özgürlüğün emekle kazanılan parayla olduğu fikri katılımcılardan Berrin'in sözlerinde de okunmaktadır;

“Kesinlikle var. Çünkü bir kere o para eline geçtiği zaman o artık benim param. Herkesten bağımsız ben bunu kendi emeğimle kazandım hissini yaşadığın an. Ben 15- 16 yaşlarımdan bahsediyorum yani. Bunu yaşamak için çok erken bir yaş aslında. Ama işte onu yaşadığın an senin için daha kıymetli oluyor. Bir yandan da daha özgür bir şey de oluyor. Sana bir özgürlük sağlıyor. Yani ben o an kendi paramı kazanmayı çok sevmiştim. Bu hissi çok sevdim ve gerçekten onu kendim harcamak istedim. Yani dolayısıyla bence önemli bir şey. Şu anda paraya yüklediğim anlamda bile etkisi olabilir. Eğer ben iki sene önce işe başladığım zaman paramı kazanmış olsaydım daha farklı olurdu gibi düşünüyorum. Zaten harcamayı biliyordum, zaten bir şekilde kendi maaşımı kendim oluştuyordum. Tabii ki düzenli maaşının olması çok daha farklı bir şey. Çünkü özel ders verdiğiniz zaman ders iptal olabiliyor, aksilik olabiliyor, her ay kazandığın para değişiyor. Ondan dolayı düzenli para kazanmayı tabii ki tercih ederim. Ama yine de bir şekilde eline kendi emeğinle para geçiyor olması bence önemli bir şey. Özellikle erken dönemde onun farkına varmak, bilincine varmak da önemli bir şey.”

Bu hissin arkasında yatan sebepleri ise şöyle açıklamıştır;

“Bir de şunun da etkisi olabilir, ben yaklaşık lise iki, kaç sene oluyor, çok sene oluyor 15 sene falan öyle söyleyeyim yani 15 senedir falan kendi paramı kazanıyorum. Lise ikideydim ve özel ders veriyordum. İlk o zaman o hazzı yaşadım. Paramı kazanıyordum, kendi paramı benim. Biriktiriyordum ve ayakkabımı kıyafetimi her şeyimi kendi biriktirdiğimle alıyordum. Dolayısıyla ailem bana sadece okulda harcayacağım harçlığımı veriyorlardı. Üniversiteye geçtim yine aynı şey oldu. Senin daha önce de dediğin gibi ek kart meselesi. Ek kartı vardı babamın bana çıkarttığı. O kartla market alışverişimi yapıyordum. Onun dışında yine kıyafetime kendi kazandığımı harcıyordum üniversitede. Şimdi de yine o özgürlük bana çok daha iyi geliyor, en azından o kendi kazandığımı bilip, o ay

kandığımıza göre harcıyabilme hissi. Çünkü diğer türlü kendini bir borçlu hissetme hali oluyor, karşı taraftan öyle bir şey görmesem de rahat hissedemiyorum.”

Berrin’in haneye giren parayı kullanma biçimi temelinde parayı kazanma ve anlamlandırma sürecine dayanmaktadır. Çalışıp kazandığı para için “benim param” diyen Berrin, para kazanmanın ve kendi parasını harcamanın özgürlük hissiyle beraber özgüvenini arttırdığını belirtmiştir;

“Çünkü bir kere o para eline geçtiği zaman o artık benim param. Herkesten bağımsız ben bunu kendi emeğimle kazandım hissini yaşadığın an. Ben 15- 16 yaşlarımdan bahsediyorum yani. Bunu yaşamak için çok erken bir yaş aslında. Ama işte onu yaşadığın an senin için daha kıymetli oluyor. Bir yandan da daha özgür bir şey de oluyor. Sana bir özgürlük sağlıyor. Yani ben o an kendi paramı kazanmayı çok sevmiştim. Bu hissi çok sevdim ve gerçekten onu kendim harcamak istedim. Yani dolayısıyla bence önemli bir şey. Şu anda paraya yüklediğim anlamda bile etkisi olabilir.”

Paranın özgürlükle kurulan ilişkisindeki bir diğer etken ise paranın kontrolüdür. Çalışan kadınların gelirlerini kontrol edebiliyor ve harcamalarını yönetebiliyor olmaları özgür olma hissiyle anlamlandırılmaktadır. Bu yüzden kadınlar kendi kazançları olmadığında parayı istedikleri gibi harcama konusunda rahatsız hissettikleri ve kısıtlandıklarını belirtmişlerdir.

“Evet. O çok farklı bir şeydir herhalde. Bence o zaman mecbur söyleyeceksin yani. Ben sana vermiştim ne yaptın diyebilir o da. Öyle deyince sen de bir cevap vermek zorundasın. O da insanı çok zorlayıcı bir şey bence.” Melike

“Mesela eğer ben kazanmıyorsam o parayı, tabii ki ne kadar özgür de olsam, ailemin parası da olsa veya Gürkan’ın kocamın parası da olsa benim için çok daha kısıtlı oluyor. Dediğim gibi benim için hakikaten hayati olması lazım” Berrin

Kendine ait bir kazanç sahibi olmak, borçlu olmamak kadınların kendilerini özgür ve güvende hissetmelerine olanak sağlamaktadır. Özellikle de bu duyuların evli katılımcılar tarafından daha fazla ifade edilmesi, kadınların

yakın ilişki içerisinde olsalar dahi bireysel güvencelerini alma ve özgürlüklerini koruma eğilimine sahip olduklarını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada ekonomik alanın bir parçası olan para ile yakın (mahrem) ilişkiler bağlamında hane içinde kadın-erkek ilişkilerinin etkileşiminin incelenmesi ve paranın anlamlandırılma süreçlerini ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. İktisatçılar için sadece piyasa ölçütü olarak ele alınan para, toplumsal hayattan kopuk bir araçtır. Oysa para gündelik yaşantımız ve ilişkilerimiz üzerinde kurucu niteliktedir. Çünkü bireylerin hane içerisindeki etkinliğinin ve ilişki şekillerinin belirlenmesi, kişilerin parayı kazanış şekilleri, harcama biçimleri, hediyeleşmeleri vb. durumlar parayla toplumsal hayatın kesiştiğinin göstergesidir. Bu yüzden para, toplumsal değer ve kültür arasında etkileşim vardır denilebilir. Dolayısıyla paranın değerini ve geçerliliğini belirleyenin toplumsal ilişkilerdir.

Çalışma nitel bir araştırma içermektedir. Bireylerin belirli kavram ve olgulara yönelik algı ve bakış açılarının incelenmesi çalışmanın amacı olduğundan fenomenoloji yaklaşımı tercih edilmiştir. Çalışmanın örneklemini 9 evli, 4 beraber yaşayan çift oluşturmaktadır. Bu doğrultuda görüşmelere 13'ü kadın, 13'ü erkek olmak üzere toplam 26 katılımcı dahil olmuştur. Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşmeler tercih edilmiştir. Görüşmelerde görüntü ve ses kaydına alınmış, her bir görüşme deşifre edilmiştir. Deşifreler MAXQDA programına aktararak kodlama yapılmıştır. Araştırmada üç boyut öne çıkmaktadır. Öncelikle katılımcıların parayı anlamlandırma süreçlerini anlamaya çalışılmış, daha sonra hane içi ilişkileri anlamak için çiftlerin parayı kullanım biçimlerine odaklanılmıştır. Son olarak para ve duygular arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Araştırma, Zelizer'in teorilerinin temelini oluşturan; standardize edilmiş tek tip paranın insanların sosyal ilişkilerini çözmeye yetmediği savını kanıtlamıştır. Zelizer (2011), bireylerin karmaşık sosyal ilişkilerini çözmeye yönelik yeni para birimleri geliştirdiğini; bunların kimi zaman yemek kuponu, tatil parası, hediye vb. biçimlere de dönüşerek kullanıma girdiğinden bahsetmiştir. Bu bağlamda katılımcıların ifadelerinde yer alan kan parası, bıçak parası, rüşvet ve bahşiş

paraları sosyal ilişkileri çözmek için kullanılan ve kişilerce yaratılmış olan paralara örnek teşkil etmektedir. Zelizer'in "özel paralar" da dediği bu paralar belli toplumsal durumlara tahsis edilmiştir. Bu yüzden katılımcıların bahsettiği, sağlık hizmetine ulaşabilmek için verilen ve sadece o durum için geçerli olan "bıçak parası" örneği de bir özel paradır. Ancak özel paranın değeri tartışmaya açık bir konudur. Bahşiş vermeyi aşağılayıcı bulan bir katılımcı, bu eylemin müşteri-çalışan ilişkisini olumsuz etkilediğini düşündüğünü paylaşmıştır. Bir can kaybının karşılığı olarak verilen kan parası, geride kalanlara sözde daha iyi bir sosyal yaşam sağlamak için verilse de katılımcılar tarafından etik bulunmamıştır. İyi ilişkiler kurmak için verilen bir hediye ise ilişkinin türüne bağlı olarak rüşvet gibi teklif edilebildiğinden, öğretmen olan bir katılımcı bunun öğretmen-öğrenci ilişkisinde haksızlık yaratabileceğini ve etik olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla Zelizer'in Farklı Sosyal Durumlar ve Tahsis Edilen Para Türlerinin Listesi (Şekil 1)'ndeki gibi para ilişki kuran, ilişkileri ve kişileri bağlayan bir unsurdur. Ancak kişilerin bu paralara bakış açısı ve atfettiği değer ilişkinin türüne göre anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda araştırmada örnek verilen özel paralar da belli ilişki türleri ve toplumsal durumlara tahsis edilmişlerdir ancak bu paranın değeri katılımcılar tarafından kabul görmemektedir.

Paranın tek tip standardize olmadığını kanıtlanmış oluşu beraberinde iktisadi görüşün aksine paranın homojen olmadığını da kanıtlanmıştır. Zelizer'e göre paranın homojen olmayışının iki sebebi vardır. Bunlar; insanların parayı tahsis etme biçimlerinin farklı olması ve paranın kültür ile toplumsal yapıdan etkilenmesidir. İlk olarak paranın tahsis edilme yöntemlerinin farklılaşmasını ele alacak olursak; bireyler gelirlerinin bir kısmını ayırarak farklı bütçelere yönlendirirler veya paranın bir kısmını ayırarak bu para birimine farklı bir anlam yüklerler. Böylelikle paralar birbirinden farklılaşmış olur ve homojenliğini kaybeder. Görüşme yapılan çiftlerde özellikle evli ve çocuklu çiftlerin gelirlerinden yatırım için böldükleri paralar aynı zamanda çocuklarının geleceği için yapıldığından farklı anlamlar kazanmaktadır. Neden mal mülk edinerek yatırım yaptığını açıklayan bir katılımcının "[...] hem bizim hem çocuğumun garantisi olacağı için çok kıymetli ve değerli" söylemi bu yatırım için ayırdığı paranın diğer paralar daha değerli olduğunu gösterir. Paranın homojen

olmadığının ikinci sebebi ise toplumsal cinsiyet rolleri ve sınıf farklılıklarıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin paranın değerini ve anlamını farklı kıldığı noktanın hane giderlerini çiftlerin nasıl paylaştığı ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan evli çiftlerde erkeklerin parası hanenin temel ihtiyaçlarına harcanırken, kadınların parası temel ihtiyaçlar dışında kalan keyfi ve çocuk harcamalarına gitmektedir. Bu harcama biçimi bariz şekilde kadının parasının ve erkeğin parasının değerinin farklı atfedildiğini göstermektedir. Evin kirası, faturalar, mutfak harcamaları gibi yaşamsal harcamalar evin ana harcamaları sayılır. Bu harcamaların erkek tarafından karşılanması evin direğinin erkek olduğu fikrinin yerleşmiş olduğu kültürel öğretinin uzantısıdır. Kadınların parası ise hobi, konser, sosyal aktiviteler gibi hayati olmayan yan harcamalara yönelmektedir. Çocuklarının harcamalarında ise toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak kadınların daha fazla sorumluluk aldığı görülmektedir. Erkekler genellikle çocukların eğitim masraflarını karşılar; kadınlar çocukların eğitim, hobi, eğlence, oyuncak, kurs vb. pek çok masrafını üstlenmektedir. Bu bağlamda kadının parası ve erkeğin parasının değer bakımından farklı olduğu söylenebileceği gibi kadının ve erkeğin parası arasında hiyerarşik bir konumlanmada yaratmaktadır. Çalışmanın örneklemini eğitim ve gelir bakımından belirli bir sınır içerisinde oluşturulduğu için bu çalışma sınıfsal farklılıklar boyutunu ortaya koymamaktadır. Sınıflar farklılara yönelik çalışmanın yapılması para ve yakın ilişkiler arasındaki bağlantıyı derinlemesine anlama imkânı sunacağı gibi paranın sosyal anlamının kısıtlı kalmış yönlerinin görülmesini sağlayacaktır.

Her paranın eşit olmadığı, bazı paraların diğerlerinden daha değerli ve özel olduğu kadının parası ve erkeğin parasının kullanım alanları bakımından farklılaşmasında ortaya konmuştu. Bunun yanı sıra bazı paraların daha değerli ve özel olduğu kişilerin parayı nereden, ne zaman, hangi kaynaktan kazandığına göre de belirlenmektedir. Paranın sosyal anlamını incelerken paranın nereden geldiğine göre katılımcıların emek parası, kolay para, helal para ve haram para gibi tanımlalar yapıldığı belirlenmiştir. Katılımcılara göre para emek verilerek, alın teriyle kazanılmışsa o para onlara göre iyi ve kutsal bir paradır. Paranın kaynağının belli olduğu, alın teriyle kazanılmış, başkasına ait olmayan paralar ise bazı katılımcılar tarafından helal para olarak adlandırılmıştır. Bir para kumar,

piyango, borsa, miras vb. yoldan geliyorsa kolay para olarak tanımlanmıştır. Hatta kimi katılımcılar kumar gibi şans oyunlarında gelen parayı haram para olarak nitelemişlerdir. Katılımcıların kazanma biçimlerine göre adlandırdıkları bu paralar arasında değer farklılığı net biçimde ifadelerinde yer bulmuştur. Emekle kazanılan, helal olan para kutsal ve yüce olandır. Bu türden paraları katılımcılar hane giderleri, çocukları, yatırımları için rahatça kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Buna karşın kolay para *haydan gelen huya gider* denilerek elden çıkarılır. Örneğin; şans oyunlarından kazandığı parayı bir katılımcı tekrar şans oyununda harcayabileceğini söylerken, bir başka katılımcı yemek yiyip keyfi şeylerle harcayıp bitirebileceğini ifade etmiştir. Haram para ise katılımcıların kesinlikle uzak durmak istedikleri, özellikle sofralarına haram parayla alınmış bir yemeği koymayı istemediği, çocuklarına yedirmeyeceği, eve sokmamaya gayret gösterdikleri türden bir paradır. Bu bağlamda her paranın eşit olmadığı; paranın nereden geldiği, nasıl kazanıldığının paranın değerini belirlediğini söyleyebiliriz. Bununla bağlantılı olarak paranın kaynağı ve değeri o paranın hangi harcamaya gideceğini de kategorize eder.

İktisadi öğretinin ve sosyal bilimlerin paraya olan geleneksel bakış açısı para ve toplumsal ilişkiler arasında sınırlı bir kavrayış ortaya koymuş; paranın sosyal anlamını ve etkisini tümüyle anlamamanın yolunu kapamıştı. Zelizer'in Düşman Dünyalar dediği bu kavrayışta para ve toplumsal ilişkiler birbirinden ayrı ele alınmıştır. İktisadi alanda toplumsal olanın marjinal etkisi ekonomiye dahil edilmezken, sosyal bilimlerde para toplumsal ilişkiler üzerinde olumsuz etkiye sahip bir faktör olarak ele alınmıştır. Oysa paranın nereden geldiği, paranın kimin kazandığı; ne zaman, nerede ne amaçla, ne kadar para kazandığının toplumsal alanda paranın anlamı ve değeri üzerinde etkili olduğunu önceki bölümlerde gördük. Bu yüzden Düşman Dünyalar kavrayışının karşına Zelizer Bağlantılı Yaşamlar görüşünü öne sürmüştür. Bu görüşe göre para ve toplumsal ilişkiler arasındaki bağlantı ekonomik faaliyetlerdeki dört davranışsal gerçeğe göre şekillenmektedir. Araştırmada elde edilen veriler ise para ve toplumsal ilişkiyi ortaya koyan bu dört davranışsal gerçeğe uymaktadır. Kısaca hatırlatma yapmak gerekirse ekonomik faaliyetlerin yakın ilişkilerle olan etkileşiminde paranın ve ilişkilerin anlamı dört ana unsura göre şekillenmektedir. Bu dört unsur sırasıyla; ayırt edici bağlar, ekonomik işlemler, bu işlemler için kullanılan

araçlar ve müzakere edilen durumdur. Evli veya birlikte yaşayan çiftlerden elde ettiğimiz verilere göre çiftlerin ilişkilerini anlamlandırma ve buna yönelik parayı kullanma faaliyetleri bu dört unsurla ele alınabilmektedir. Ayırt edici bağ burada çiftlerin birbirlerine duyduğu sevgidir. İlişkiyi farklılaştıracak ekonomik unsur ise hane halkı geliri, tasarruf veya yatırım biçimleridir. Bu işlemler için kullanılan araçların katılımcılardan toplanan örnekleri ise borsada para oynamak, kredi çekmek veya katılımcıların yatırım amaçlı mülk edinmesidir. Son olarak müzakere edilen durum çiftlerin ilişkilerinin ne olduğu ve buna göre parayı nasıl kullanacaklarına karar verdikleri durumdur. Evli bir çiftin haneye gelen parayı tek bir hesapta toplaması, evli olmayı birlikte yaşamayı birbirinden ayıran bir ekonomik faaliyet haline getirir. Üstelik bunu yapmak evliliğin bir şartı gibi görülmesi, bu faaliyetin toplumsal alanda ilişkiyi ayırt eden bir özellik olarak kabul edildiği anlamına da gelir. Birlikte yaşayan çiftlerin partneriyle yatırım yapabilmesi, mülk edinmesi veya kredi çekmesinin evlilikle mümkün olacağını belirtmeleri ise müzakere unsurunun sonucudur.

Bağlantılı yaşamlara göre ilişkiyi belirleyen sınırlar ilişkinin işleyişini ve kurallarını da etkilediğinden bahsetmiştik. Bu işleyişin en fark edilir örnekleri ise hane halkında gözlemlenmiştir. Çünkü hane, yakın ilişkiler ve ekonomik işlemlerin kesiştiği önemli alanlardan biridir. Aynı çatı altında yaşamının paranın kullanım süreçlerini kapsamanın yanında hane halkının sahip olduğu ilişkinin sınırları da bu sürecin nasıl şekillendiğine etki etmektedir. Dolayısıyla araştırma bulgularında karşımıza çıkan sonuçlarda evli çiftler ile birlikte yaşayan çiftlerin hane gelir giderlerini yönetme biçimlerinde bariz farklılar mevcuttur. Evli çiftler için para birliği temsil etmektedir. Hane harcamaları ortaktır ve bu ortaklık evliliğin şartı olarak görülür. Dolayısıyla para evliliğin bağlayıcı bir aktörü haline gelir. Buna karşın birlikte yaşayan çiftlerde hesaplar ayrı yapılmaktadır. Bu ilişki türünde para bağlayıcı bir görev üstlenmediği gibi paranın ortak kullanımı ilişkinin türünü değiştiren bir etken olarak algılanır. Bu türden bir farklılaşma çiftlerin yatırım, tasarruf ve borçlanma eğilimlerinde de vardır. Evli çiftlere göre evlilikle beraber yatırımlar da ortaklaşır. Üstelik evli katılımcılardan bazıları hane gelirlerini ayrı tutsalar bile söz konusu yatırım olduğunda yatırım faaliyetlerini ortak gerçekleştirmektedirler. Çünkü ortak yatırım evliliğin sürdürülmesinde bağlayıcı bir faktör işlevi kazanır. Evlilik artık

sadece duygularla, sevgiyle değil parasal faaliyetlerle de ekonomik düzlemde görünür olur. Evli çiftlerin ortak yatırımlarının aksine birlikte yaşayan çiftlerde ortak bir ekonomik faaliyet yürütmek bir zorunluluk değildir. Zaten birlikte yaşayan çiftler hali hazırda yatırımlarının bireysel olduğunu aktarmışlardır. Eğer evlilik planları varsa veya ancak evlendiklerinde partnerleriyle ortak yatırım yapabileceklerini söylemeleri paranın duygusal bağlılıkla olan ilişkisini ve bununla beraber ilişkilerin sınırlarının parayı yönetmedeki etkisini ortaya koymaktadır.

Düşman dünyalar kavrayışı para ve toplumsal alana dahil olan ilişkilerin bir arada olmadığını, bunların birbirine olan teması halinde olumsuz etkileri olduğu fikrini içermektedir. Zelizer bu görüşün hane halkı ilişkilerinde de paranın bir araç olarak kullanıldığı ancak hanenin ana öge olmadığı; aksi takdirde hane içindeki ilişkilere ve yakın ilişkilere zarar vereceği fikrini yaygınlaştırdığını belirtmiştir. Bu fikrin yaygınlığı katılımcıların söylerimde de yer bulmuştur. Katılımcılardan mirastan kalan bir paranın kardeşler arasında küslüğe neden olabileceğini düşünen varken, “Biri beni ben olduğum için mi, yoksa param olduğu için mi seviyor” kaygısı güden katılımcılar da olmuştur. Oysa para hane halkının ilişkilerini şekillendirdiği gibi duyguların gösterimi haline geldiği kanıtlanmıştır. Sevgilerini ifade etmek için parayı kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda bir kısmı olumlu yanıt vermiştir. Katılımcıların sevdiklerine aldıkları hediyeler ilişkilerinde karşı tarafa sevgilerinin devam ettiği sinyalini verme amacı taşımaktadır. Çocuklu çiftler çocuklarının başarılarını kutlamak için hediyeler verebilmektedir. Yine duyguların gösterimi olarak, taraflardan biri yaptığı şey için özür dilemek adına partnerine hediye aldığı anda üzgün olduğunu anlatmak istediğini aktarmıştır. Duyguların gösteriminin yanı sıra olarak evlilik sürecinde tarafların belirli sayıda ve tarzda altınlar alması, çeyiz düzmesi gibi eylemler ilişkinin sınırlarını çizen ve ilişkiyi şekillendiren ekonomik faaliyetlerdir. Bu türden faaliyetler Zelizer’in bahsettiği yakınlığın satın alınmasını durumudur. Para artık burada bir fayda ölçütü olarak araç değil; vakit, ilgi, sevgi halini almıştır. Katılımcıların bu söylem ve eylemleri bizi tekrar bağlantılı yaşamlar görüşünün geçerli olduğunu kanıtlar. Çünkü para ve ilişkiler bir arada işleyen, birbirinizi şekillendiren ve dönüştüren birbirinden ayrılmaz kavramdır.

Araştırma boyunca bütün söylediklerimizi evli olanlar ve olmayanlar olarak kategorize ettiğimizde bazı farklılıkların ön plana çıktığını gördük. Tabii ki bu farklılıkların temelinde yatan bir diğer faktörün yaş farklılığı olduğunu unutmamak gerekir. Birlikte yaşayan çiftlerin tamamı 24-28 yaş aralığındaki katılımcılardan oluşmaktadır. Bu genel olarak yaşam biçimine bakışın farklı olduğunu birlikte yaşamayı tercih etmelerinden de gözlemleyebiliriz. Bu çiftlerin paraya olan bakış açısı da bazı noktalarda evli olan çiftlere göre farklılaşmaktadır. Genç katılımcılar parayı rahatlık, zaman, araç, mutluluk vb. şekilde tanımlamışlardır. 25-30 yaş aralığındaki genç evli çiftler de birlikte yaşayan çiftlerle benzer görüşlere sahipken 35+ yaş üzeri evli katılımcılar parayı daha farklı tanımlamışlardır. Paranın bir ihtiyaç, zorunluluk ve sağlık olduğuna yönelik tanımlamalar sıklıkla 35+ üzeri evli çiftler tarafından yapılmıştır.

Para tanımlamaları iktisadi veya sosyal boyutuna yakın kavramlar kullanılarak tanımlanmasının yanı sıra bu kavramların sıklıkla kimler tarafından kullanıldığı fark yaratan bir sonuç olmuştur. Paranın iktisadi anlamına yakın tanımlar olan araç, sembol, işlevsellik kavramlarını kullananlar çoğunlukla erkek katılımcılardır. Parayı tanımlarken huzur, sağlık, mutluluk, güç gibi paranın sosyal boyutunu ele alan kavramları ise daha çok kadınlar kullanmıştır. Paranın duygularla ilişkisinin ele alındığı bölümde, özgürlük ve güven duygularının parayla olan bağlantısını kuranlar da kadınlardır. Bu yüzden kadınların paranın sosyal yönüyle daha fazla ilişki kurduğu sonucuna varılmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve buna bağlı olarak topluma yerleşmiş normalar kadınların hem ekonomik hem toplumsal alanda parayı kullanma bakımından geri planda kalmalarına neden olmuştur. Ancak sanayi devrimi sonrası kadınların iş gücüne katılarak gelir kazanç elde etmeleri, kendi paralarını kazanarak hane içinde ve toplumsal alanda daha aktif rol alabilme imkanının önünü açmıştır. Hala toplumsal cinsiyet rollerini kırmaya çalışan kadınların para ve özgürlük arasındaki kurdukları ilişki bu mücadeleye dayanmaktadır. Ayrıca hane içindeki annelik rolü, hane dışında da kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilme istekleri paranın mutluluk, sağlık ve huzurla kurulan ilişkinin nedenlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadınlar güçlü olma istekleri, toplumsal cinsiyet rollerini aşmak için verdikleri mücadeleler ve hane içi giderlerde üstendikleri

sorumluluklar bakımından açısından paranın sosyal yönüyle ilişkisini daha fazla deneyimlemektelerdir.

Tüm bu sonuçların toplamında, Zelizer'in görüşleri bakımından ortaya konan bir diğer teori ise paranın geleneksel bakışın aksine maneviyatla ikilem içinde olmadığıdır. İktisadi olarak para tarafsız ve piyasaya göre değişken bir özelliğe sahiptir. Sosyal dünyaya ait olan maneviyat ise tekildir ve değiştirilemez olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu görüşe göre para ve maneviyat farklı dünyalara aittir ve bir araya geldiğinde ikilem doğurur. Ancak Zelizer özel para modelini içeren bağlantılı yaşamlar görüşüyle piyasa para modeline meydan okur ve bu ikilemi reddeder. Bu doğrultuda özel parayı tanımlarken paranın maneviyat ile iç içe olduğu, para ve maneviyatın birbirlerini etkileyerek şekillendirdiğini savunur. Araştırma bulgularında bu ikililik katılımcıların parayı tanımlama biçimlerinde ve paranın ilişkilerine olan etkisini yorumlamalarında ortaya çıkmıştır. Parayı tanımlarken katılımcıların paranın iktisadi yönüne atıfta bulunan işlevsellik, araç, ihtiyaç kavramları kullanmalarının yanında paranın sosyal bağlamını kuran güç, özgürlük, zaman, mutluluk kavramlarını kullanmaları paranın her bir yönüyle toplumda kabul edildiğini gösterir. Yine önceki paragraflarda tartışmasını yürüttüğümüz paranın hem ilişkileri kuran hem ilişkilere olumsuz etki edici yönü olması; toplumsal alanda ve sosyal ilişkilerde kullanabilmek adına ortaya çıkmış özel paralar ve hane halkının ilişkilerinin sınırlarını belirlemek ve ilişkiyi sürdürebilmek için ekonomik faaliyetlerini de bu bağlamda düzenlemeleri paranın ve toplumsal alanın ne kadar iç içe geçtiğini gösterir. Kişiler parayı yakın ilişkilerine dahil etmek istemediklerini söylemelerine rağmen sevgilerini göstermek için hediyeler almaları, partnerleri/eşleriyle geleceğe yatırım yapmaları, kadınların toplumda ve ilişkilerinde güçlü olmak için parayı kontrol etme eğilimleri para ve ilişkilerin birbiri üzerindeki etkisidir. Bu doğrultuda bu araştırmada dikkat çekici nokta para ve maneviyatın ikilem içinde değil ikililik içinde olduğudur. Çünkü ikilem görüşlerin birbirinden uzak, zıttı konumlarda yer almasını ifade ederken; ikililik bir arada olmayı ifade eder, aynı madalyonun iki yüzü gibi.

Bu çalışmayla görülmektedir ki katılımcıların her söylediği, kullandıkları her bir kavram, eylem biçimleri ve deneyimleri paranın şekillenmesine etki etmektedir.

Modern ekonomik piyasanın temel rasyonel aracı olarak hizmet ederken, aynı zamanda piyasa alanının dışında da var olur ve derinlemesine kültürel ve sosyal yapısal faktörler tarafından şekillendirilir.” (Zelizer, 2011; 100) Kişinin ahlak algısı, etik düşüncesi, dini inancı, deneyimleri ve duyguları gibi pek çok faktör parayı tek bir değer olmaktan koparır. Artık parayı kazanma, parayı tutma ya da harcama şekliniz; paranın banknot ya da madeni para olmasından öte bir anlam kazanır. Bununla beraber para kişilerin hayatlarında sosyal dünyalarını anlamlandırmaları için bir değer mekanizması haline gelir. Sahip olunan yakın ilişki türüne göre veya toplumsal bir duruma göre paranızın kullanım biçimi ve anlamı değişir. Bu yüzden bu çalışma paranın sosyal dünyasını anlamamanın örneklerini somutlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDİŞ, MUHAMMED. (1996): *Para Politikalarının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkinliği ve Türkiye*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- AKTURAN, ULUN, BAŞ, TÜRKER. (2017): *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- AREN, SADUN, (1991): *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ASLAN, VEDAT ULVİ. (2019): *Parayı Bir Toplumsal İlişki Olarak Tanımlamak*. Yıldız Social Science Review, 5 (2) , 263-286 . DOI: 10.51803/yssr.591490
- AYAN, SERKAN. (2004): *Evlilik Birliğinin Korunması*. (58) Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları. <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/evlilik-birligininkorunmasi.pdf>
- BALOĞLU, FİLİZ. (2020): *Women's 'Connected Lives' During The COVID-19 Pandemic: From Home To The Economy. The Covid-19 Pandemic Global Risks and Uncertainties*, İstanbul: İstanbul University Press.
- BANDELJ, NİNA, MORGAN, PAUL JAMES, & SOWERS, ELIZABETH (2015) : *Hostile Worlds or Connected Lives? Research on The Interplay Between Intimacy and Economy*. Sociology Compass , 9(2), 115–127.
- BERKES, NİYAZİ. (1942): *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Uzluk Yayınevi.
- BORA, AKSU. (2018): *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim yayınları.

- BOURDIEU, PIERRE (2015): *Ayrim: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. ŞANNAN ve A. BEKKURT, Çev.), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- CALHOUN, CRAIG. (2016): *Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, Der. Güney Çeğin vd., İletişim Yayınları, İstanbul
- CARRUTHERS, BRUCE. (2010): *The Meanings of Money: A Sociological Perspective. Theoretical Inquiries in Law*, 11(1). doi:10.2202/1565-3404.1236
- CRESWELL, JOHN. W. (2013): *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. BÜTÜN & S. DEMİR, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- CROSSLEY, NICK. (2015): *Etkileşimler, Bitişiklikler ve Beğeniler: İlişkisel Sosyolojide “İlişkileri” Kavramsallaştırmak. İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler*, 53-78, (Ö. AKKAYA, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- DEPELTEAU, FRANÇOIS. & POWELL, CHRISTOPHER. (2015): *İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler*, 15-32, (Ö. AKKAYA, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- DEMİR, SEDAT. (2021): *Sosyolojide İlişkisel ve İlişkisel Sosyoloji*. İstanbul: DBY Yayınları.

- DERFEM, MATHIEU. (2003): *The Sociology of the Sociology of Money: Simmel and Contemporaray Battle of the Class*. Journal of Classical Sociology, 3(1), 67–96. California: SAGE Publishing.
- DODD, NIGEL. (1994): *The Sociology of Money: Economics, Reason & Contemporary Society*. Bristol: Polity Press.
- DODD, NIGEL. (2014): *The Social Life of Money*. Princeton: Princeton University Press.
- DUBEN. ALAN. (1985): *Turkish Families and Households in Historical Perspective*. Journal of Family History. (Spring).^[L]_[SEP]
- DUBEN, ALAN. (2014): *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile Ve Doğurganlık, 1880-1940*. (C. BEHAR, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- DURKHEIM, EMILE. (2013): *İntihar: Bir Toplumbilim İncelemesi*. (Z. İLKGELİN, Çev.). İstanbul: Pozitif.
- DURKHEIM, EMILE. (2020): *Toplumsal İşbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.
- EDİN, KATHRYN., & REED, JOANNA. M. (2005): *Why Don't They Just Get Married? Barriers to Marriage among the Disadvantaged. The Future of Children*, 15(2), 117–137. Princeton University.

GULBENKIAN KOMİSYONU (2014): *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

GÖKMEN, ÇİSEL. (2017): *Hane İçi Gelirin Kontrolü ve Harcamaların Dağılımı Üzerine Bir Araştırma*. Marmara University Journal of Economic & Administrative Sciences, 39(2). İstanbul: Marmara University.

GÜREL, OSMAN (2001): *Doğa Bilimleri Tarihi*. İmge Kitabevi.

ERCAN, FUAT. (1997): *Para ve Kapitalizm*. İstanbul: Ceylan Yayınları.

ERTMAN, MARTHA. (2009): *For Both Love and Money: Viviana Zelizer's The Purchase of Intimacy*. Law & Social Inquiry, 34(4), 1017-1037.

EVANS, MICHAEL. (2009): *Zelizer's Theory of Money and the Case of Local Currencies*. Environment and Planning A, 41(5), 1026-1041.

FISH, KENNETH. (2015): *İlişkisel Sosyoloji ve Tarihsel Materyalizm: Üç Diyaloğ Başlangıcı. İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler*, (Ö. AKKAYA, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

- GÖKER, EMRAH. (2016): *“Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?”*, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, (Der. Çeğin D. vd.), İletişim Yayınları, İstanbul
- HALL, STUART. (2017): *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. (İ. Dünder Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- HARDIE, JESSICA HALLIDAY, & LUCAS, AMY. (2010): *Economic Factors and Relationship Quality Among Young Couples: Comparing Cohabitation and Marriage*. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1141–1154. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00755.x
- HAUGEN, GRY METTE (2001): *Children's Perspectives on The Meaning of Money in Postdivorce Families*. Berkeley Collection of Working and Occasional Papers, 29.
- HOU, XIAOSHUO. (2008): *The Social Meaning of Money And Intimacy: Review of Viviana A. Zelizer, The Purchase of Intimacy*. *Theory and Society*, 3(37), 311-315.
- INGHAM, GEOFFREY. (2004): *The Nature of Money, Economic Sociology: European Electronic Newsletter*, ISSN 1871-3351, Max Planck Institute for the Study of Societies (MPIfG), Cologne, Vol. 5, Iss. 2, pp. 18-28

JOURDAN ANNE, NAULİNE SIDOINE (2020): *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, (ELİTEZ, Ö. Çev.), İletişim Yayıncılık

KAYNAK, ÇAĞLI. (2020): *1980 Sonrası Türkiye'de "Hane"nin Söylemsel İnşası*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

KEYNES, JOHN (2020). *Para Üzerine Bir İnceleme* (C. Gerçek, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KÖSE, BEGÜM. (2020): *Geçmişten Günümüze Aile. Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar*, (Adak, N. Editör), Ankara: Siyasal Kitabevi, 15-38.

MARX, KARL. (2004): *Kapital* (1. Cilt), (A. Bilgi, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

MARX, KARL. (2015): *1844 El Yazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe* (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

MARX, KARL., & ENGELS, FRIEDRICH. (2015): *Alman İdeolojisi: Feuerbach* (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

MAXWELL, JOSHEPH. (2018): *Nitel Araştırma Tasarımı*, (M. Çevikbaş, Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

MISHKIN, FERERIC, & SERLETIS, APOSTOLOS. (2011): *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Toronto: Pearson Addison Wesley.

MOHR, JOHN. (2013): *Bourdieu's Relational Method In Theory and In Practice: From Fields and Capitals to Networks and Institutions (And Back Again)*. In *Applying Relational Sociology* (pp. 101-135). Palgrave Macmillan, New York.

ÖZBAY, FERİDE. (1998): *Türkiye'de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın*. AB Hacimirzaoglu (ed.), 75.

ÖZYURT, HASAN. (2006): *Para Teorisi ve Politikası*. Trabzon: Derya Kitabevi.

PAHL, JAN. (1995): *His Money, Her Money: Recent Research on Financial Organisation in Marriage*. *Journal of Economic Psychology*, 16(3), 361–376. doi:10.1016/0167-4870(95)00015-g

PAPILLOUD, CRISTIAN. (2018): *Georg Simmel and Relational Sociology*. In *The Palgrave Handbook of Relational Sociology* (201-215). Ontario: Palgrave Macmillan.

PARASIZ, İLKER. (2007): *Para Teorisi ve Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

PARASIZ, İLKER. (1994): *Para, Banka ve Finansal Kuruluşlar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- PARSONS, TALCOTT. (1963): *On the Concept of Influence*. Public Opinion Quarterly, 27(1), 37. doi:10.1086/267148
- POLANYI, KARL. (2017): *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (A. Buğra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- PYYHTINEN, OLLI. (2016): *The Real as Relation: Simmel as a Pioneer of Relational Sociology*. In T. Kemple & O. Pyyhtinen (Eds.), *The Anthem Companion to Georg Simmel* (101-120). Anthem Press
- ROELFS, DAVID., & ZHAO, ZHENG. (2007): *Essay 1: The Marriage of Markets and Intimacy*. In Sociological Forum (Vol. 22, No. 4, pp. 595-601). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- SALIHOĞLU, ESENGÜL. (2019): *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- SENNETT, RICHARD. (2017): *Karakter Aşınması*, (B. Yıldırım, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- SIMMEL, GEORGE. (1991): *Money in Modern Culture. Theory, Culture & Society*, 8(3), 17–31.
- SIMMEL, GEORGE. (2017): *Paranın Felsefesi* (Y. Alogan & O. D. Aydın, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- SIMMEL, GEORGE. (2015): *Metropol ve Zihinsel Yaşam, Bireysellik ve Kültür* (T. Birkan, Çev.). 317-329, İstanbul: Metis Yayınları.

- SCHMINK MARIANNE. (1984): *Household Economic Strategies: Review and Research Agenda*. Latin American Research Review, 19(3), 87-101. Retrieved August 23, 2021, from: <http://www.jstor.org/stable/2503381>
- SLATTERY, MARTIN. (2014): *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz. Haz.), 6. Baskı, (Özlem Balkız, Çev.). Bursa: Sentez Yayınları.
- SMELSER, NEIL., & SWEDBERG, RICHARD. (2010): *Introducing Economic Sociology. The Handbook of Economic Sociology*, Second Edition. New York, Princeton University Press.
- SPIJKER, JEROEN, & ESTEVE, ALBERT. (2011): *Changing household patterns of young couples in low- and middle-income countries*. The History of the Family, 16(4), 437-455.
- STEINER, PHILIPPE. (2009): *Who Is Right About the Modern Economy: Polanyi, Zelizer, or Both?*. Theory and Society, 38(1), 97-110.
- T. C. Aile Bakanlığı, S. P. (2011): *Türkiye’de aile yapısı araştırması 2011*. Ankara, Afşaroğlu Matbaası.
- TİMUR, SERİM. (1972): *Türkiye’de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- TRAFLET, JANICE. (2008): *Gendered Dollars: Pin Money, Mad Money, and Changing Notions of A Woman’s Proper Place. Essays in Economic & Business History*, 26(1), 189-202. The Economic and Business History Society.

- TÖNNIES, F. (2019): *Cemaat ve Cemiyet* (E. GÜLER, Çev.). İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- TÜİK. (2021): *İstatistiklerle Aile 2020*, URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2020-37251>
- ÜNSALDI, EVENT., & GEÇGİN, ERCAN. (2018): *Sosyoloji Tarihi: Dünya’da ve Türkiye’de*. Heretik Yayınları, Ankara.
- VEBLEN, THORSTEIN. (2017): *Aylak Sınıfın Teorisi*. (E. Kırmızıaltın, H. Bilir, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- WEBER, MAX. (2014): *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (OZANKAYA Ö, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- WEBER, MAX. (1999): *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*. (Z. Gürata, Çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- WILLIAMS, RAYMOND. (1993): *Kültür*. (A. Suavi, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- YAVUZ, SUTAY. (2004): *Changing Household and Family Compositions in Turkey: A Demographic Evaluation For 1968–1998 Period*. Hacettepe University E-Journal of Sociological Research, 2, 1-34.

- YAVUZ, SUTAY. & YÜCESAHİN, MURAT. (2012): *Türkiye'de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar*. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 15 (1), 75-118
- ZELIZER, VIVIANA. (1985): *Pricing The Priceless Child: The Chancing Social Value of Children*. Princeton University Press.
- ZELIZER, VIVIANA. (1994): *The Social Meaning of Money*: New York: BasicBooks.
- ZELIZER, VIVIANA. (2005): *The Purchase of Intimacy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- ZELİZER, VIVIANA. (2011): *Economic Lives: How Culture Shapes The Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- ZELIZER, VIVIANA. (2012): *How I Became a Relational Economic Sociologist and What Does That Mean?* Politics & Society, 40(2), 145–174.

EKLER

EK1: Araştırma Soruları

Demografik Sorular

- 1.Yaşınız
- 2.Eğitim Durumunuz
- 3.Okuduğunuz/Mezun olduğunuz bölüm
- 4.Mesleğiniz nedir?
- 5.Çalışıyor musunuz? Nerede?
6. Eşiniz/partnerinizle ne zamandır berabersiniz?

Gelire Yönelik Sorular

1. Sizin kişisel geliriniz nedir?
2. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?
3. Gelirinizi nasıl harcıyorsunuz?
4. Eşiniz/partnerinizle kazançlarınız üzerine konuşur musunuz?
 - (a) Eşinizin/partnerinizin ne kadar kazandığını net biliyor musunuz?

Paranın Anlamlandırılması ve Hane İlişkileri Üzerine Sorular

1. Sizce para nedir?
 - (a) Sizce paranın işlevi/görevi nedir?
2. Para ile sosyal ilişkileriniz arasında bir bağlantı olduğunu düşünüyor musunuz?
 - (a) Para sizin sosyal ilişkilerinizi nasıl etkiliyor?
 - (b) Belli toplumsal/sosyal durumları çözmek veya ilişkiler kurmak için para kullanılabilir mi?
3. Parayı kendinizi ifade etmek için kullanıyor musunuz?
 - (a) Parayı duygularınızı ifade etmek için kullandığınız oluyor mu?

4. Sizin için; paranın nereden geldiği, nasıl kazanıldığı, nelere harcandığı vb. durumlar paranın farklı anlamlar kazanmasına neden olur mu?
5. "Hane ekonomisi" size ne ifade ediyor?
6. Haneye gelen kazanç nasıl paylaştırılıyor ? Bu parayı ne yapıyorsunuz? Nasıl harcıyorsunuz?
 - (a) Sizce evde gelir paylaşımını etkileyen (ana kazanç sahibi olma, statü farklılığı, cinsiyet vb.) faktörler var mı?
 - (b) Sadece kendinize ait olan bir geliriniz veya birikiminiz var mı?
 - I. Eşiniz/partneriniz bu durumdan haberdar mı?
7. Temel gelir haricinde başka bir kazancınız var mı?
 - (a) (Varsa) bu kazancı nasıl harcıyorsunuz?
8. Tasarruf yapıyor musunuz?
 - (a) Tasarruf veya yatırım planınız nedir? Ortak mı, bireysel mi bir plana sahipsiniz?
 - (b) Tasarruf planınızı uygulamada karar verme süreciniz nasıl işlemekte?
9. Haneye gelen kazancın bir adlandırılması/bölümlendirilmesi var mı?
10. Hane giderlerini nasıl paylaşıyorsunuz?
 - (a) Temel ihtiyaçlar dışında; tatil, eğlence, hobi vb. harcamalarınızı nasıl yönetiyorsunuz?
 - (b) (Çocuk sahibi ise) Çocuğun ihtiyaçları ve giderleri nasıl karşılanıyor?
 - (c) Eşinizden/partnerinizden gizlediğiniz giderleriniz, harcamalarınız var mı?
11. Alışveriş yaparken eşinize/partnerinize danışır mısınız?
 - (a) Gündelik giderler için alışverişinizi nasıl yaparsınız?
 - (b) Büyük harcamalar söz konusu olduğunda karar verme süreciniz nasıl işlemekte?
12. Parayı hane giderlerine kullanmada parayı kimin kazandığının bir etkisi var mıdır?
13. Mülkiyet edinmeyi nasıl anlamlandırıyorsunuz?

EK2: Onam Formu

T.C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı Sosyal Değişme Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Melis Nisan ÇİFTÇİ tarafından yürütülen “Zelizer'in Teorileri Işığında Türkiye'de Kadın-Erkek ve Yakın İlişkilerle Paranın Etkileşimi Üzerine Nitel Bir Araştırma” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı ekonomik alanın bir parçası olan para ile mahrem (yakın) ilişkiler bağlamında hane içinde kadın-erkek ilişkilerinin etkileşiminin incelenmesidir. Araştırmada sizden tahminen 40 dakika ile 1 buçuk saat arası bir vakit ayırmanız istenmektedir. Araştırmanın amacına uygun olarak katılımcıların evli veya evli olmayan, aynı hane içerisinde yaşayan yakın ilişki içindeki partner/eş olması şartı aranmaktadır. Araştırmaya yakın ilişki partnerleri/eş olan 12 erkek 12 kadın toplam 24 kişi katılacaktır. Araştırma için görüşmeler mülakat şeklinde gerçekleşecektir. Görüşme boyunca görüntü ve ses kaydı alınacaktır. Araştırmanın amacı bağlamında para ve yakın ilişkilere yönelik olarak sorular; demografik sorular, gelire yönelik sorular ve paranın anlamlandırılması ve hane ilişkileri üzerine sorular olmak üzere üç başlık altında, 13 tane ana soru ile 16 tane ek/sondaj soru olmak üzere toplam 29 soru sorulacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. Bu araştırmadan elde edilen veriler araştırmacının şahsi bilgisayarında 10 (on) yıl saklanacak olup, azami süre aşıldıktan sonra veriler silinecektir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya *** e-posta adresi ve *** numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı;

☐ kabul ediyorum ☐ kabul etmiyorum

Katılımcının 2:

Adı-

Soyadı:.....

İmzası: İletişim Bilgileri: e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını; ☐ kabul ediyorum ☐ kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin:

Veli veya Vasisinin

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Melis Nisan ÇİFTÇİ

İmzası:

Şahidin:³

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:
